

Universitat de Lleida

L'enfocament de drets com a eina educativa per a la promoció de la infància. Proposta socioeducativa

Aida Urrea Monclús

Dipòsit Legal: L.884-2015

<http://hdl.handle.net/10803/308124>

L'enfocament de drets com a eina educativa per a la promoció de la infància. Proposta socioeducativa està subjecte a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 No adaptada de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/)

(c) 2015, Aida Urrea Monclús

L'Enfocament de Drets com a eina educativa per a la promoció de la infància. Proposta Socioeducativa

Volum II

Aida Urrea Monclús

CRUEC

La Convenció dels Drets de la Infància (a partir d'ara CDI) és un instrument aprovat per l'Organització de les Nacions Unides el 1989 per protegir i promoció a la infància. És la convenció més ratificada de la història. No obstant això, i encara que aquesta s'establís fa més de 20 anys, no és coneguda per la societat ni molt menys per la infància.

Aquest plantejament va conduir a establir els objectius de la recerca que han estat: (1) analitzar el coneixement que tenen els infants respecte els Drets de la Infància; (2) identificar les necessitats formatives cognitives, procedimentals i actitudinals dels nens i nenes relacionades amb la CDI; (3) i dissenyar i elaborar una proposta socioeducativa metodològicament i científicament fonamentada per a la promoció de la CDI entre els infants i adolescents.

S'ha dut a terme una investigació orientada a la pràctica educativa i al canvi a partir de la investigació avaluativa. Els participants han estat 2.263 nois i noies entre 10 i 18 anys. L'instrument utilitzat per a la recollida de dades ha estat un qüestionari de dilemes morals on s'hi recollien preguntes obertes, preguntes dicotòmiques i preguntes amb justificació de la resposta. D'aquesta manera s'ha pogut fer dos tipus d'anàlisi: un anàlisi quantitatiu a partir del tractament estadístic, i un anàlisi qualitatiu a través de l'anàlisi de contingut.

El resultat han aportat dades sobre la poca difusió que se'n fa de la CDI; el desconeixement per part dels infants i adolescents dels seus propis drets tant des de l'aspecte cognitiu com comportamental i emocional; i la manca d'adequació dels materials educatius dedicats a la difusió de la CDI entre els nens i nenes que aposten per metodologies individuals i on el professional brinda els continguts als participants.

Aquests resultats han contribuït a elaborar una proposta socioeducativa dirigida a adolescents entre 12 i 16 anys: "CREC. Creix, Responsabilitza't i Crea. Programa per a la promoció dels Drets de la Infància" que fes realitat l'Enfocament de Drets com a eina educativa per a la promoció de la infància. Aquesta s'ha basat en les necessitats formatives i ha tingut en compte les tres dimensions d'aprenentatge així com metodologies participatives com l'Aprenentatge Grupal i l'Aprenentatge Servei per tal de convertir-la en una proposta significativa i efectiva per als infants i adolescents i contribuir al seu desenvolupament com a subjectes de drets i a la seva autoprotecció.

Paraules Clau

Convenció dels Drets de la Infància (CDI); Enfocament de Drets; Promoció; Prevenció; Provisió; Protecció; Participació Infantil; Metodologies participatives; Aprenentatge - Servei; Aprenentatge Grupal; Proposta Socioeducativa.

Primera part: Marc Conceptual

Capítol 1. Drets de la Infància i de l'Adolescència

Capítol 2: Eixos socioeducatius per a la integració dels Drets de la Infància i de l'Adolescència

Capítol 3: Estat actual dels programes i guies que treballen la CDI

Segona part: Marc empíric

Capítol 4: Metodologia

Capítol 5: Anàlisi i interpretació de les necessitats formatives dels infants i dels adolescents

Volum II

Tercera part: Programa per a la promoció dels Drets de la Infància

Capítol 6: Disseny del programa

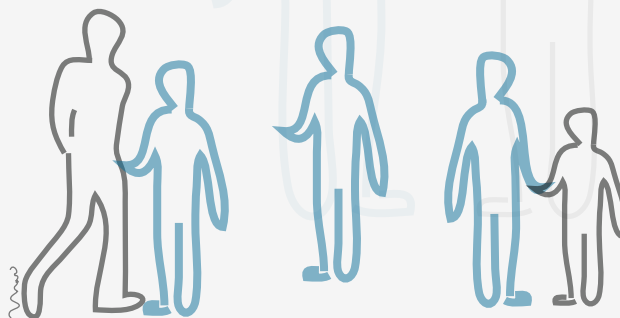
Capítol 7: Desenvolupament de les activitats d'Aprenentatge Grupal

Capítol 8: Desenvolupament de les activitats d'Aprenentatge Servei

Quarta part: Conclusions i línies de futur

Capítol 9: Conclusions i perspectives futures

Capítol 9: Conclusions i línies de futur

Universitat de Lleida

FACULTAT D'EDUCACIÓ PSICOLOGIA I TREBALL SOCIAL

DEPARTAMENT DE PEDAGOGIA I PSICOLOGIA

PROGRAMA DE DOCTORAT EN EDUCACIÓ, SOCIETAT I QUALITAT DE VIDA

**L'Enfocament de Drets com a eina educativa
per a la Promoció de la Infància.
Proposta Socioeducativa**

Volum II

**TESI DOCTORAL AMB MENCIÓ INTERNACIONAL
PRESENTADA PER**

AIDA URREA MONCLÚS

DIRECTORA

M. ÀNGELS BALSELLS BAILÓN

MAIG 2015

L'Enfocament de Drets com a eina educativa per a la promoció de la Infància. Proposta Socioeducativa a Creative Commons Reconocimiento-NoComercial-SinObreaDerivada 4.0 Internacional License.

*A totes les persones que han cregut en mi i
han estat al meu costat
per poder arribar fins aquí.*

**Todo niño nace con sus derechos,
como cada flor con sus pétalos.**

Declaración de Amor o los Derechos del Niño

Preámbulo

Arturo Corcuera Osores

Índex de Continguts

VOLUM I

INTRODUZIONE.....	27
INTRODUCCIÓ	37
PRIMERA PART: MARC CONCEPTUAL.....	47
CAPÍTOL 1. DRETS DE LA INFÀNCIA I DE L'ADOLESCÈNCIA	49
<i>Introducció .....</i>	<i>49</i>
1.1. <i>Evolució del concepte d'Infància .....</i>	<i>50</i>
1.2. <i>La Convenció dels Drets de la Infància (CDI) .....</i>	<i>52</i>
1.3. <i>Tendències que es deriven del nou concepte d'infància i de la CDI.....</i>	<i>60</i>
<i>En resum (el repte) .....</i>	<i>77</i>
CAPÍTOL 2: EIXOS SOCIOEDUCATIUS PER A LA INTEGRACIÓ DELS DRETS DE LA INFÀNCIA I DE L'ADOLESCÈNCIA ...	79
<i>Introducció .....</i>	<i>79</i>
2.1. <i>L'Educació per al Desenvolupament com a eina per integrar l'Enfocament de Drets.....</i>	<i>80</i>
2.2. <i>L'acció grupal com a eina per afavorir l'infant com a subjecte d'aprenentatge .....</i>	<i>90</i>
2.3. <i>La participació infantil com a eina educativa.....</i>	<i>103</i>
<i>En resum (el repte) .....</i>	<i>120</i>
CAPÍTOL 3: ESTAT ACTUAL DELS PROGRAMES I GUIES QUE TREBALLEN LA CDI	123
<i>Introducció .....</i>	<i>123</i>
3.1. <i>Programes i guies sobre els Drets de la Infància nacionals.....</i>	<i>126</i>
3.2. <i>Programes i guies sobre els Drets de la Infància internacionals .....</i>	<i>137</i>
3.3. <i>Valoració dels programes analitzats.....</i>	<i>145</i>
<i>En resum (el repte) .....</i>	<i>153</i>

SEGONA PART: MARC EMPÍRIC 157

CAPÍTOL 4: METODOLOGIA.....159

Introducció.....159

4.1. *Plantejament de la investigació*.....160

4.2. *Objectius* 163

4.3. *Disseny metodològic*.....164

4.4. *Fases de la investigació* 166

4.5. *Participants de la investigació*.....170

4.6. *Instrument de recollida de la informació: Qüestionari de dilemes morals* 175

4.7. *Procediment* 181

4.8. *Anàlisi de dades*.....185

4.9. *Criteris de rigor científic*.....192

4.10. *Ètica en la investigació* 193

En resum (el repte) 194

CAPÍTOL 5: ANÀLISI I INTERPRETACIÓ DE LES NECESSITATS FORMATIVES DELS INFANTS I DELS ADOLESCENTS 197

Introducció.....197

5.1. *Resultats de l'anàlisi quantitatiu: Preguntes obertes*.....198

5.2. *Resultats de l'anàlisi quantitatiu: Bateria de dilemes morals. Respostes dicotòmiques* 206

5.3. *Resultats de l'anàlisi qualitatiu: Dilemes morals amb justificació de la resposta* 231

5.4. *Corol·lari de les necessitats formatives identificades* 253

En resum (el repte) 254

VOLUM II

TERCERA PART: PROGRAMA PER A LA PROMOCIÓ DELS DRETS DE LA INFÀNCIA 255

CAPÍTOL 6: DISSENY DEL PROGRAMA.....	257
<i>Introducció</i>	257
6.1. <i>Justificació</i>	258
6.2. <i>Transformació de necessitats en continguts i objectius</i>	261
6.3. <i>Fonamentació teòrica dels continguts</i>	266
6.4. <i>Objectius i dimensions</i>	275
6.5. <i>Destinatari</i>	276
6.6. <i>Estructura i trets metodològics</i>	277
6.7. <i>Estratègies i tècniques de treball</i>	286
6.8. <i>Materials</i>	309
6.9. <i>Avaluació del programa</i>	310
<i>En resum (el repte)</i>	323
CAPÍTOL 7: DESENVOLUPAMENT DE LES ACTIVITATS D'APRENENTATGE GRUPAL	325
<i>Introducció</i>	325
<i>Quadre Resum: Activitats d'Aprenentatge Grupal</i>	327
<i>Mòdul Inicial. Presentació i Engranatge</i>	335
<i>Mòdul 1. Drets de Participació</i>	348
<i>Mòdul 2. Drets i Responsabilitats</i>	358
<i>Mòdul 3. Drets de Provisió</i>	383
<i>Mòdul 4. Drets de Protecció</i>	397
<i>Mòdul Final. Avaluació</i>	409
<i>En resum (el repte)</i>	415
CAPÍTOL 8: DESENVOLUPAMENT DE LES ACTIVITATS D'APRENENTATGE SERVEI	417
<i>Introducció</i>	417
<i>Quadre Resum: Activitats d'Aprenentatge Servei</i>	419
<i>Mòdul Inicial. Presentació i Motivació</i>	425

<i>Mòdul Central. Elaboració del producte</i>	430
<i>Mòdul Final. Difusió i Celebració</i>	445
<i>En resum (el repte)</i>	448
QUARTA PART: CONCLUSIONS I LÍNIES DE FUTUR	449
CAPITOL 9: CONCLUSIONI E PROSPETTIVE FUTURE	451
<i>Introduzione</i>	451
<i>9.1. Conclusioni</i>	452
<i>9.2. Limiti</i>	461
<i>9.3. Prospettive future</i>	463
<i>In sintesi (considerazioni finali)</i>	465
CAPÍTOL 9: CONCLUSIONS I LÍNIES DE FUTUR	467
<i>Introducció</i>	467
<i>9.1. Conclusions</i>	468
<i>9.2. Limitacions</i>	477
<i>9.3. Línies de futur</i>	479
<i>En resum (reflexions finals)</i>	482
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	483

Índex de Figures

VOLUM I

PRIMERA PART: MARC CONCEPTUAL

CAPÍTOL 1. DRETS DE LA INFÀNCIA I DE L'ADOLESCÈNCIA

<i>Figura 1. Evolució dels Drets de la Infància .....</i>	<i>53</i>
<i>Figura 2. Interconnexió dels Principis Rectors de la CDI.....</i>	<i>57</i>
<i>Figura 3. Distribució dels Drets de la Infància per categories.....</i>	<i>59</i>
<i>Figura 4. L'Escala de Participació. Hart, 1992: 10.....</i>	<i>69</i>
<i>Figura 5. Els camins cap a la participació. Shier, 2001: 111 .....</i>	<i>72</i>
<i>Figura 6. Conceptualització de l'Article 12 de la CDI. Lundy, 2007: 932 .....</i>	<i>74</i>

CAPÍTOL 2: EIXOS SOCIOEDUCATIUS PER A LA INTEGRACIÓ DELS DRETS DE LA INFÀNCIA I DE L'ADOLESCÈNCIA

<i>Figura 7. Model metodològic d'UNICEF, 1995: 16.....</i>	<i>83</i>
<i>Figura 8. Multidimensionalitat de la Participació Infantil. Novella, 2012: 15.....</i>	<i>106</i>
<i>Figura 9. Dimensions d'anàlisi de la Participació Infantil. Coiduras et al, en premsa.....</i>	<i>110</i>
<i>Figura 10. ApS en les pedagogies de l'experiència. Puig et al, 2007: 24.....</i>	<i>112</i>
<i>Figura 11. Requisits bàsics per a l'ApS. Puig et al., 2007: 135 .....</i>	<i>113</i>
<i>Figura 12. Moments bàsics de l'ApS. Puig et al., 2007: 74.....</i>	<i>116</i>

SEGONA PART: MARC EMPÍRIC

CAPÍTOL 4: METODOLOGIA

<i>Figura 13. Fases de la investigació.....</i>	<i>166</i>
<i>Figura 14. Carta de motivació pels participants .....</i>	<i>182</i>
<i>Figura 15. Mostra del formulari online de l'instrument.....</i>	<i>183</i>
<i>Figura 16. Quadre resum de l'anàlisi de dades.....</i>	<i>191</i>

VOLUM II

TERCERA PART: PROGRAMA PER A LA PROMOCIÓ DELS DRETS DE LA INFÀNCIA

CAPÍTOL 6: DISSENY DEL PROGRAMA

<i>Figura 17. Estructura del Programa CReC.....</i>	<i>277</i>
<i>Figura 18. Quadre resum Programa CReC.....</i>	<i>278</i>

Índex de Gràfics

VOLUM I

SEGONA PART: MARC EMPÍRIC

CAPÍTOL 4: METODOLOGIA

<i>Gràfic 1. Distribució per gènere dels participants.....</i>	<i>171</i>
<i>Gràfic 2. Distribució per edat dels participants.....</i>	<i>171</i>
<i>Gràfic 3. Distribució per etapa educativa dels participants.....</i>	<i>172</i>
<i>Gràfic 4. Distribució per curs acadèmic dels participants.....</i>	<i>172</i>
<i>Gràfic 5. Distribució per tipus de centre dels participants.....</i>	<i>173</i>
<i>Gràfic 6. Distribució per ubicació del centre dels participants.....</i>	<i>174</i>
<i>Gràfic 7. Distribució per comunitats autònomes dels participants.....</i>	<i>174</i>
<i>Gràfic 8. Procedència de format de l'instrument.....</i>	<i>184</i>

CAPÍTOL 5: ANÀLISI I INTERPRETACIÓ DE LES NECESSITATS FORMATIVES DELS INFANTS I DELS ADOLESCENTS

<i>Gràfic 9. Què és un Dret?.....</i>	<i>199</i>
<i>Gràfic 10. Qui té Drets?.....</i>	<i>201</i>
<i>Gràfic 11. Podries anomenar-ne alguns?.....</i>	<i>203</i>
<i>Gràfic 12. Acord en els Drets de Provisió.....</i>	<i>215</i>
<i>Gràfic 13. Acord en els Drets de Protecció.....</i>	<i>221</i>
<i>Gràfic 14. Acord en els Drets de Participació.....</i>	<i>230</i>

Índex de Taules

VOLUM I

PRIMERA PART: MARC CONCEPTUAL

CAPÍTOL 1. DRETS DE LA INFÀNCIA I DE L'ADOLESCÈNCIA

<i>Taula 1. Escales de Participació Infantil segons diversos autors. Adaptació Susinos i Ceballos, 2012.....</i>	<i>67</i>
<i>Taula 2. Beneficis de la Participació Infantil. Elaboració Pròpia.....</i>	<i>76</i>

CAPÍTOL 2: EIXOS SOCIOEDUCATIUS PER A LA INTEGRACIÓ DELS DRETS DE LA INFÀNCIA I DE L'ADOLESCÈNCIA

<i>Taula 3. Adaptació estadis morals de Kohlberg, 1992.....</i>	<i>85</i>
<i>Taula 4. Programes basats en l'Aprenentatge Grupal.....</i>	<i>101</i>
<i>Taula 5. Diferències entre ApS i Servei Comunitari. Rodríguez, 2014: 97.....</i>	<i>112</i>
<i>Taula 6. Etapes i fases en els projectes d'ApS. Puig et al., 2007: 74.....</i>	<i>116</i>
<i>Taula 7. Exemples d'experiències d'ApS. Elaboració pròpia.....</i>	<i>118</i>

CAPÍTOL 3: ESTAT ACTUAL DELS PROGRAMES I GUIES QUE TREBALLEN LA CDI

<i>Taula 8. Critèris d'anàlisi dels programes i guies sobre els DI.....</i>	<i>125</i>
<i>Taula 9. Programes i guies sobre els Drets de la Infància Nacionals.....</i>	<i>136</i>
<i>Taula 10. Programes i guies sobre els Drets de la Infància Internacionals.....</i>	<i>144</i>

SEGONA PART: MARC EMPÍRIC

CAPÍTOL 4: METODOLOGIA

<i>Taula 11. Temportització de la investigació.....</i>	<i>169</i>
<i>Taula 12. Sistema de Categories de les preguntes obertes.....</i>	<i>187</i>
<i>Taula 13. Sistema de Categories per als dilemes morals amb justificació de la resposta.....</i>	<i>190</i>

CAPÍTOL 5: ANÀLISI I INTERPRETACIÓ DE LES NECESSITATS FORMATIVES DELS INFANTS I DELS ADOLESCENTS

<i>Taula 14. Dilema 1: Inclusió nena estrangera (Article 2)</i>	207
<i>Taula 15. Dilema 12: Inclusió company amb dificultats de conducta (article 2)</i>	208
<i>Taula 16. Dilema 13: Inclusió nena amb discapacitat (Article 2)</i>	208
<i>Taula 17. Dilema 2: Pensament, Consciència i Religió (Articles 14 i 30)</i>	210
<i>Taula 18. Dilema 8: Educació per a tothom (Article 28)</i>	212
<i>Taula 19. Dilema 15: Educació i acompanyament dels pares (Article 28)</i>	213
<i>Taula 20. Dilema 16: Hàbits saludables (Article 24)</i>	214
<i>Taula 21. Dilema 3: Intimitat (Article 16)</i>	217
<i>Taula 22. Dilema 11: Treball (Article 32)</i>	218
<i>Taula 23. Dilema 17: Actuació del Professor en un abús (Article 19)</i>	219
<i>Taula 24. Dilema 18: Actuació com a Company en un abús (Article 19)</i>	220
<i>Taula 25. Dilema 9: Reunió i Associació (Article 15)</i>	222
<i>Taula 26. Dilema 4: Elecció de les activitats extraescolars (Articles 12 i 13)</i>	224
<i>Taula 27. Dilema 5: Elecció amb qui es vol viure (Articles 12 i 13)</i>	225
<i>Taula 28. Dilema 6: Elecció de temps lliure (Articles 12 i 13)</i>	226
<i>Taula 29. Dilema 7: Elecció dels programes televisius (Articles 12 i 13)</i>	227
<i>Taula 30. Dilema 10: Elecció excursió amb l'escola (Articles 12 i 13)</i>	228
<i>Taula 31. Dilema 14: Elecció de les vacances (Articles 12 i 13)</i>	229
<i>Taula 32. Resultats Dimensió Cognitiva</i>	238
<i>Taula 33. Resultats Dimensió Comportamental</i>	247
<i>Taula 34. Resultats Dimensió Emocional</i>	252

VOLUM II

TERCERA PART: PROGRAMA PER A LA PROMOCIÓ DELS DRETS DE LA INFÀNCIA

CAPÍTOL 6: DISSENY DEL PROGRAMA

<i>Taula 35. Transformació de les necessitats en continguts i objectius.....</i>	<i>265</i>
<i>Taula 36. Criteris d'avaluació del procés i implementació del programa .....</i>	<i>312</i>
<i>Taula 37. Criteris d'avaluació dels resultats.....</i>	<i>314</i>
<i>Taula 38. Relacions en l'avaluació .....</i>	<i>314</i>
<i>Taula 39. Guia de reflexió de la sessió per als participants (Adaptació de Amorós et al., 2005:38) .....</i>	<i>319</i>
<i>Taula 40. Guia de reflexió: desenvolupament de la sessió (Amorós et al., 2005:37).....</i>	<i>321</i>
<i>Taula 41. Guia de reflexió: Dinàmica del grup i participació (Elaboració pròpia).....</i>	<i>322</i>

CAPÍTOL 7: DESENVOLUPAMENT DE LES ACTIVITATS D'APRENTATGE GRUPAL

<i>Taula 42. Quadre Resum Activitats d'Aprenentatge Grupal.....</i>	<i>334</i>
---	------------

CAPÍTOL 8: DESENVOLUPAMENT DE LES ACTIVITATS D'APRENTATGE SERVEI

<i>Taula 43. Quadre Resum Activitats d'Aprenentatge Servei.....</i>	<i>424</i>
---	------------

Índex de Fitxes

VOLUM II

TERCERA PART: PROGRAMA PER A LA PROMOCIÓ DELS DRETS DE LA INFÀNCIA

CAPÍTOL 7: DESENVOLUPAMENT DE LES ACTIVITATS D'APRENENTATGE GRUPAL

<i>Fitxa 0. Sessió 0. Activitat 1. Qüestionari de dilemes morals.....</i>	<i>343</i>
<i>Fitxa 1. Sessió 1. Activitat 1. Situació i personatges Jo també puc ser útil!!.....</i>	<i>352</i>
<i>Fitxa 2. sessió 2. Activitat 2. Història "Una família en dificultats".....</i>	<i>356</i>
<i>Fitxa 3. Sessió 3. Activitat 2. Fitxa de tasques .....</i>	<i>362</i>
<i>Fitxa 4. Sessió 4. Activitat 2. Poesia Primer agafaren als comunistes de Martin Niemöller .</i>	<i>367</i>
<i>Fitxa 5. Sessió 5. Activitat 1. Situacions hipotètiques i tipus de calçat .....</i>	<i>372</i>
<i>Fitxa 6. Sessió 5. Activitat 2. Fitxa tècnica i sinopsis "Las siete alcantarillas" .....</i>	<i>374</i>
<i>Fitxa 7. Sessió 6. Activitat 1. Drets de la infància per a les targetes.....</i>	<i>379</i>
<i>Fitxa 8. Sessió 6. Activitat 2. Afirmacions sobre els Drets de la Infància .....</i>	<i>381</i>
<i>Fitxa 9. Sessió 7. Activitat 1. qualificacions per a les etiquetes .....</i>	<i>386</i>
<i>Fitxa 10. Sessió 7. Activitat 2. Exemples d'estereotips a buscar .....</i>	<i>388</i>
<i>Fitxa 11. Sessió 7. Activitat 3. Vinyetes dels personatges.....</i>	<i>390</i>
<i>Fitxa 12. Sessió 7. Activitat 3. Descripció dels personatges .....</i>	<i>391</i>
<i>Fitxa 13. Sessió 7. Activitat 3. Més informació sobre els personatges.....</i>	<i>392</i>
<i>Fitxa 14. Sessió 8. Activitat 1. Situació hipotètica "Ens deixaran?" .....</i>	<i>394</i>
<i>Fitxa 15. Sessió 9. Activitat 1. Història sobre maltractament psicològic / violència de gènere .....</i>	<i>400</i>
<i>Fitxa 16. Sessió 9. Activitat 1. Història sobre abús sexual / assetjament laboral.....</i>	<i>401</i>
<i>Fitxa 17. Sessió 9. Activitat 1. Història sobre maltractament físic / bullying.....</i>	<i>401</i>
<i>Fitxa 18. Sessió 9. Activitat 1. Història sobre negligència / situació familiar.....</i>	<i>402</i>
<i>Fitxa 19. Sessió 10. Activitat 1. Situació i personatges: Lo meu és meu i lo teu.....</i>	<i>407</i>
<i>Fitxa 20. Sessió 11. Activitat 2. Ítems a considerar per a l'avaluació.....</i>	<i>412</i>

Índex de Sigles i Acrònims

3P	Provisió, Protecció, Participació
AG	Aprenentatge Grupal
ApS	Aprenentatge Servei
CDI	Convenció dels Drets de la Infància
CDN	Convención de los Derechos del Niño
CEIP	Centre d'Educació Infantil i Primària
CRA	Centro Rural Agrupado
CRC	Convention on the Rights of the Child
CRC	Convenzione sui diritti del fanciullo
DDI	Declaració sobre els Drets de l'Infant
DI	Drets de la Infància
EP	Educació Primària
EpD	Educació per al Desenvolupament
ESO	Educació Secundària Obligatòria
IES	Institut d'Educació Secundària
NU	Nacions Unides
ONG	Organització No Governamental
ZER	Zona d'Escolarització Rural

Tercera Part:

**PROGRAMA PER A LA PROMOCIÓ
DELS DRETS DE LA INFÀNCIA**

Capítol 6

Disseny del programa

*En temps de canvi,
els que estiguin oberts a l'aprenentatge
s'apropiaran del futur,
mentre que aquells que creuen saber-ho tot
estaran ben equipats per un món que ja no existeix*

Eric Hoffer (1902-1983)

Escriptor i filòsof nord-americà

Introducció

En aquest capítol es vol presentar el disseny de la proposta socioeducativa: *CRcC: Creix, Responsabilitza't i Crea. Programa per a la promoció dels Drets de la Infància*. Aquesta és una proposta metodològicament i científicament fonamentada per a la promoció de la Convenció dels Drets de la Infància, adreçada als infants i adolescents que es marca en els objectius d'aquesta investigació.

Per a la realització d'aquesta proposta s'ha realitzat una triangulació de dades on, en primer lloc, s'han extret les necessitats dels infants i adolescents envers el coneixement dels seus drets, per altra banda s'ha examinat la literatura científica sobre la temàtica, i per últim s'ha fet un anàlisi exhaustiu de programes educatius sobre Drets de la Infància. Les necessitats sorgides d'aquesta triangulació s'han transformat en els objectius i continguts de la proposta cosa que ens ha permès adequar millor aquesta a la realitat existent.

La proposta està dissenyada per a adolescents d'edats compreses entre 12 i 16 anys encara que es pot aplicar amb edats tant inferiors com superiors, sempre i quan s'adapti el nivell de complexitat del contingut i l'exigència en l'autonomia dels participants.

L'àmbit d'aplicació de la proposta es pretén que sigui el més ampli possible i tant pot aplicar-se en l'àmbit formal (instituts o escoles) com en l'àmbit no formal (Centres Oberts, Esplais, Centres Residencials, etc.).

La proposta conté tres parts. En primer lloc, es desenvolupen les característiques del programa amb la justificació i fonamentació teòrica, la transformació de necessitats a continguts, els objectius, els destinataris a qui va dirigida, els materials que la componen, l'estructura i trets metodològics de la mateixa i l'avaluació. En segon lloc, trobem el desenvolupament de les sessions i activitats d'ensenyament – aprenentatge a partir de l'Aprenentatge Grupal (AG). I, en tercer lloc, es presenta el desenvolupament de les sessions d'Aprenentatge Servei (ApS). En aquest capítol es desenvoluparà la primera part i les altres dos seran 2 capítols independents més.

Per últim, esmentar que, per no ferir sensibilitats, en el decurs de la proposta s'ha procurat parlar amb termes genèrics pel que fa a gènere, participants i professionals que hi estan implicats.

6.1. Justificació

L'aparició de la CDI ja fa 25 anys ha donat peu a evidenciar la necessitat de millorar en el compliment dels Drets de la Infància. Des del 1989 s'han fet passos importants i tant governs com institucions privades han elaborat i dut a terme polítiques per a la millora de la qualitat de vida dels infants i per a incentivar la participació d'aquests en les qüestions que els afecten. Ara bé, s'evidencia tant en l'estudi precedent com en la literatura científica actual la manca de coneixement dels Drets de la Infància pels seus protagonistes.

S'evidencia la necessitat dels infants de conèixer els seus propis drets. Però no només es tracta de que els coneguin sinó que els visquin i es converteixin en part integral de la

seva experiència diària. No només ha de ser un contingut a conèixer sinó una experiència de vida.

És important que els infants coneguin els seus propis drets des d'edats primerenques per tal d'atenuar el seu desconeixement però, sobretot, per minvar l'aparició d'actituds pròpies acords amb la vulneració d'aquests drets.

No només hem d'atorgar drets als infants, sinó que és necessari que ells els compreguin com a seus, que vegin el vincle que tenen amb la vida. Però, també, es necessari donar als infants la possibilitat d'obtenir els seus drets i la capacitat de reclamar-los. Però per aconseguir-ho, necessitem que els infants rebin el reconeixement de subjectes competents i confiabels, que es prenguin els seus drets seriosament i contribueixin al seu desenvolupament. Com diuen Gaitán i Liebel (2011) no es tracta d'evitar-los el contacte amb el risc, sinó que s'haurien de reforçar els mecanismes de protecció que puguin resultar-los necessaris per esdevenir més resilents davant circumstàncies inesperades o imprevisibles, de les que es puguin auto-protegir i respondre activament per ells mateixos. Per aconseguir-ho necessiten conèixer i viure els seus drets. Però a més, com anomena Sità (2013) en el seu homenatge a Desinan, l'infant ha de ser protagonista de l'acció educativa ja que és portador de sabers i recursos.

D'aquesta manera podran actuar d'acord amb aquests com a protagonistes del seu propi desenvolupament com també essent responsables amb el desenvolupament dels seus iguals. Però, a més, també els servirà com a mecanisme d'autoprotecció en situacions on es vulneren els Drets de la Infància.

Si un nen, nena o adolescent que viu situacions permanents o transitòries difícils coneix els seus drets, especialment aquells que evoquen o es refereixen a la seva dignitat, a la seva autonomia o a la seva llibertat de pensar i actuar per si mateix, podrà fer-ne ús en totes les situacions en que es trobi i l'afectin.

L'enfocament de drets entès com el paradigma que permet entendre de forma holística a la infància, que reconeix als nens, nenes i adolescents com a subjectes actius en el seu

desenvolupament i que es marca com a objectiu la millora constant del benestar infantil és el marc conceptual ideal per aplicar la CDI.

L'enfocament de drets aplicat en l'àmbit educatiu aporta un conjunt de beneficis (N. Guadix et al., 2013; Sebba & Robinson, 2010): (1) millora les capacitats i potencialitats personals del nen i el foment de l'autonomia, la creativitat i l'esperit crític; (2) desenvolupa processos proactius en la presa de decisions a l'aula i millora la capacitat de reflexió; (3) facilita els processos de cohesió social, de mediació i de clima comunitari i (4) sentiment de pertinença i de participació com a membre actiu de la comunitat.

Beneficis que s'acosten a les 3 fonts de resiliència en els infants que suggeria Grotberg (2003): (1) Jo tinc: persones al meu voltant que creuen en mi i que m'estimen; (2) Jo soc: crec en mi; (3) Jo puc: puc relacionar-me i comunicar-me amb els altres, i puc fer coses per mi mateix.

D'acord amb aquests beneficis podem afirmar que el coneixement de la CDI és un bon instrument de promoció de la resiliència en la infància i, alhora, de protecció, donat que aquest permet als nens, nenes i adolescents conèixer els seus drets i responsabilitats (Vaquero et al., 2014). Conèixer els seus drets dona peu a l'autoprotecció, permet reconèixer situacions de falta de participació, abandonament, abús o negligència més aviat i intentar evitar-les (Lansdown, 2011). A més, conèixer les seves responsabilitats facilita l'auto-regulació, millorant la convivència i interacció amb els altres (Balsells et al., 2012). Per això la importància de la CDI com a model holístic i motor de la vida del nen (Guadix et al., 2013).

Es tracta que els infants i adolescents siguin subjectes de drets, siguin ciutadans. Però per ser ciutadans si han de sentir; es tracta que sentin que exercir la ciutadania millora el seu reconeixement social i que enforteix la seva posició a la societat (Gaitán & Liebel, 2011). S'ha d'ajudar als infants a prendre consciència de la importància que tenen. Per això la significació d'aquesta proposta dirigida a "apoderar" la infància, idea ja suggerida per Lansdown (2005), Gaitán i Liebel (2011), Premoli (2012) o Roose i Bouverne-De Bie (2007).

D'acord amb aquests arguments es proposa un programa socioeducatiu dirigit a adolescents per promocionar els Drets de la Infància dins del marc educatiu, ja sigui formal o no formal. La promoció dels drets suposarà el coneixement per part dels seus protagonistes fet que comportarà que siguin més conscients i responsables d'aquests, però també serà una eina de prevenció ja que evidenciarà les situacions de risc, privació o vulnerabilitat dels drets de la infància i brindarà estratègies per tal d'evitar-les.

6.2. Transformació de necessitats en continguts i objectius

En aquest apartat es presenta la taula resum de les necessitats formatives detectades a partir del diagnòstic de necessitats (preguntes obertes, preguntes dicotòmiques, justificació de la resposta), dels programes i recursos existents per a la promoció dels Drets de la Infància i de la literatura científica sobre la temàtica.

A la taula següent (taula 35) es pot veure el resum de la transformació on s'hi inclou:

- Les necessitats detectades a partir de l'anàlisi (algunes d'elles relacionades amb més d'un contingut).
- Els continguts que sorgeixen de la transformació de les necessitats.
- Els objectius a que es donarà resposta per tal d'assolir els continguts i cobrir les necessitats.

Necessitats	Continguts	Objectius
<ul style="list-style-type: none"> - Concepte d'autonomia progressiva. Resolució de situacions i presa de decisions autònomament. - Consciència de la participació dels infants en les decisions que els afecten. - Necessitats estratègiques de mediació per arribar a acords en les situacions quotidianes. - Estratègies d'afrontament del problema. - Actitud d'autonomia (pensar per ells mateixos): creure en ells (autoestima), en les seves decisions (autoconfiança), en el canvi... 	<p>1. Els infants som ciutadans</p> <ul style="list-style-type: none"> - Els infants com a ciutadans - Els nivells de participació infantil - Habilitats per a la participació en la presa de decisions 	<ul style="list-style-type: none"> - Identificar les diferents etapes de la participació infantil - Participar en la presa de decisions com a ciutadans de ple dret - Prendre consciència de la importància de participar en les decisions que els afecten
<ul style="list-style-type: none"> - Necessitat de consciència de la participació dels infants en les decisions que els afecten. - Estratègies motivadores al canvi. 	<p>2. Estar informats i ser escoltats</p> <ul style="list-style-type: none"> - Informació a l'abast dels infants - L'escolta i l'atenció a la infància - L'opinió dels infants 	<ul style="list-style-type: none"> - Conèixer la importància d'estar informats i ser escoltats - Adoptar estratègies per estar informats i ser escoltats - Demostrar la importància de l'opinió dels infants en les decisions que els afecten
<ul style="list-style-type: none"> - Estratègies de cooperativisme i col·laboracionisme - Estratègies d'autonomia i apoderament personal. - Reconeixement de l'altre: països en vies de desenvolupament versus 4t món. 	<p>3. Responsables amb els nostres Drets</p> <ul style="list-style-type: none"> - Drets i Responsabilitats - Autonomia personal 	<ul style="list-style-type: none"> - Comprendre la relació entre dret i responsabilitat - Desenvolupar l'autonomia personal - Responsabilitzar-se dels propis drets

Necessitats	Continguts	Objectius
<ul style="list-style-type: none"> - Ajuda mútua. Pensar més en els altres (ens molesta: fem-lo fora). - Necessitat d'una actitud empàtica: Hetero-percepció (no ens afecta tant de prop, major acceptació) – auto-percepció (ens afecta a tots, menys acceptació). - Actitud cooperativa i de col·laboració versus autonomia (espavilar-se per un mateix). - Actitud responsable: pensar com si fóssim nosaltres – no ens agradaria que ens passés. 	<p>4. La pobresa infantil en països desenvolupats.</p> <ul style="list-style-type: none"> - La pobresa infantil en el context immediat - La cooperació, la col·laboració i l'ajuda mútua - Relacions d'igualtat amb infants de l'entorn proper 	<ul style="list-style-type: none"> - Reconèixer la pobresa infantil en el context immediat - Integrar la cooperació i la col·laboració com a canal d'ajuda mútua - Construir relacions d'igualtat amb altres infants de l'entorn proper
	<p>5. La pobresa infantil en països en vies de desenvolupament.</p> <ul style="list-style-type: none"> - La pobresa infantil en països en vies de desenvolupament - Propostes per a l'aplicació dels Drets de la Infància - La responsabilitat envers la resta d'infants i adolescents 	<ul style="list-style-type: none"> - Distingir les situacions de pobresa en països en vies de desenvolupament - Dissenyar accions per aconseguir l'aplicació dels DI a tots els infants del món - Assumir responsabilitats envers els infants d'arreu
<ul style="list-style-type: none"> - Dret versus norma o obligació - Concepte de Dret i Responsabilitat - Tipologies de Drets 	<p>6. Els nostres Drets</p> <ul style="list-style-type: none"> - Els Drets de la Infància - Tipologia de Drets 	<ul style="list-style-type: none"> - Identificar les tipologies de drets - Reconèixer els Drets de la Infància com un dret inalienable

Necessitats	Continguts	Objectius
<ul style="list-style-type: none"> - Habilitats per acceptar la diferència. - Respecte a la diferència i a la diversitat. 	<p>7. Tots per igual</p> <ul style="list-style-type: none"> - Formes i àmbits d'exclusió i discriminació - Pràctiques tolerants, justes, de mediació i de resolució de conflictes - La crítica amb els mitjans de comunicació i la societat per contribuir a l'acceptació de la diferència - Capacitats i qualitats de les persones 	<ul style="list-style-type: none"> - Identificar les diferents formes i àmbits d'exclusió i discriminació. - Incorporar pràctiques tolerants, amb sentit de la justícia, de mediació i de resolució de conflictes. - Ser crític amb els missatges dels mitjans de comunicació, els materials audiovisuals i la societat en general sobre determinats models estètics, costums, etc. carregats de mites. - Valorar les capacitats i les qualitats de les persones.
<ul style="list-style-type: none"> - Els pares com a acompanyants i guia per a la vida versus pares com a propietaris dels fills - Els pares com a responsables de les dificultats i errors dels fills així com del seu correcte desenvolupament - Consciència de la participació dels infants en les decisions que els afecten. - Alternatives a les estratègies basades en la recompensa. 	<p>8. Caminar acompanyats</p> <ul style="list-style-type: none"> - Els pares com a responsables i guies dels seus fills - Les decisions pròpies - Responsabilitats envers la família 	<ul style="list-style-type: none"> - Reconèixer els pares com a acompanyants i guies per a la vida. - Argumentar les decisions que es prenen. - Assumir responsabilitats envers la vida familiar.

Necessitats	Continguts	Objectius
<ul style="list-style-type: none"> - Importància de la privacitat i la intimitat com un espai personal 	<p>9. Un espai propi</p> <ul style="list-style-type: none"> - L'espai propi - La mediació i la resolució de conflictes - El respecte a la intimitat de la resta de persones Intimitat i privacitat. 	<ul style="list-style-type: none"> - Reconèixer el dret a tenir un espai personal on es respecti la privacitat. - Defensar la pròpia intimitat a partir de la mediació i la resolució de conflictes. - Validar el dret a la intimitat dels meus companys i/o amics.
<ul style="list-style-type: none"> - Tipus de situacions abusives. - Actitud responsable. - Estratègies d'afrontament del problema. 	<p>10. Aprenem a protegir-nos</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tipus d'abús i maltractament - Elements per combatre situacions de negligència, abús o maltractament - Responsabilitat davant indicis d'abús i maltractament 	<ul style="list-style-type: none"> - Distingir les diferents formes d'abús i maltractament - Integrar elements per a combatre situacions de negligència, abús o maltractament - Responsabilitzar-se davant indicis d'abús o maltractament

TAULA 35. TRANSFORMACIÓ DE LES NECESSITATS EN CONTINGUTS I OBJECTIUS

6.3. Fonamentació teòrica dels continguts

Els **Drets de la Infància** no s'han convertit en preceptes legals fins fa ben poc temps, però des de sempre hi ha hagut defensors dels infants. Al llarg de la història s'han produït fets i han hagut persones que han vetllat pels infants, com ara Carlo Moro, Janus Korczak, Eglantyne Jebb, etc.

La primera persona que va parlar de drets de l'infant fou Janusz Korzak el 1920 amb la "Carta per a la protecció dels nens", seguida de Eglantyne Jebb (1923) amb la "Declaració de Ginebra" on reclamava, bàsicament, l'atenció preferent als infants. La societat de Nacions el 1924 adoptà aquesta última com la seva Carta dels Infants.

Bastants anys més tard, després de la II Guerra Mundial, les Nacions Unides van voler disposar de la seva pròpia Carta dels Infants i redactaren un text nou. Bàsicament va ser la transformació de la primera declaració afegint-hi el dret a créixer en família, el dret a la seguretat social, el dret a un nom i a una nacionalitat, i va explicitar els principis de la no discriminació i de l'interès superior de l'infant. Però amb la Declaració dels Drets de l'Infant de 1959, tampoc es considerava l'infant com a subjecte de drets perquè es creia que no posseïa la capacitat física, mental o jurídica per exercir els seus drets, és a dir no tenia drets civils.

En la dècada dels 70 es produïren normes importants a escala europea i internacional que van portar a la col·locació dels drets dels infants a l'ordre del dia internacional i a l'inici de la redacció de la Convenció. Hi hagueren resistències a admetre determinades propostes d'incorporació de drets civils, ja que podia fer pensar que aquests drets eren un luxe, tot i la seva vocació universal. Finalment, la Convenció dels drets de la Infància de 1989 recollia en un sol text drets socials i civils. Aquesta presenta una imatge global de la infància i es qualifiquen els seus drets com a universals i indivisibles.

En resum, l'aprovació de la Convenció aconseguí el reconeixement del nen com a subjecte de drets després d'un llarg camí social, cultural i polític. La més antiga de les consideracions veia a la infància com a "objecte passiu" on el pares tenien la propietat. Posteriorment, amb les primeres declaracions sobre la infància se superà aquesta idea i es considerà al nen com a "objecte de drets", en aquest cas es reconeixien els drets dels

nens i les nenes però la infància encara era vista com a potencial del futur. Finalment, amb la Convenció es promou la consideració de la infància com a subjecte de drets amb personalitat pròpia i necessitats individuals i amb dret a la presa de decisions que l'afecten.

Ara bé, falta que aquesta concepció s'interioritzi i es compleixi. Com fa notar Cots (2005) les mateixes Nacions Unides no han afavorit massa aquesta visió de la indivisibilitat dels drets de la CDI ni la importància de la participació quan en la primera cimera es posà èmfasi en els drets de supervivència.

Del text de la Convenció es poden extraure 4 **principis bàsics**, que ens permeten resumir les principals idees i principis inspiradors: [1] *Article 2. No discriminació*, la CDI s'aplica a tots els nens i nenes i cap no pot rebre un tracte injust; [2] *Article 3. L'interès superior de l'infant*, cada vegada que es prenen decisions que afecten a la infància s'ha d'avaluar l'impacte d'aquestes per assegurar que l'interès superior de l'infant és la principal consideració; [3] *Article 6. Dret a la vida, la supervivència i al desenvolupament*, interpretant-los des del seu sentit més ampli, comprenent el desenvolupament físic, psicològic, social i espiritual del nen; i [4] *Article 12. Respectar les opinions dels nens i nenes*, suposa que nens, nenes i adolescents han de tenir l'oportunitat d'expressar els seus punts de vista i que les seves opinions s'han de tenir en compte per prendre decisions.

Els drets que s'inclouen a la CDI es poden dividir de diverses formes. Amb la mateixa classificació que es divideixen els drets humans (Drets civils, Drets polítics, Drets econòmics, Drets socials, Drets culturals). Es poden subdividir segons l'objectiu (Drets a l'autodeterminació, Drets a la protecció, Drets específics). O es poden dividir segons els 3P, classificació utilitzada internacionalment pels experts: [1] *Provisió* – drets que permeten l'accés a certs bens i serveis que garanteixen les necessitats bàsiques i que faciliten el seu desenvolupament biopsicosocial: salut, alimentació, seguretat social...; [2] *Protecció* – drets a protecció contra certes accions d'altres ciutadans o activitats com el treball, l'abús o la negligència; i [3] *Participació* – drets a participar activament i a ser pres en consideració.

Un dels aspectes innovadors de la CDI que a vegades és oblidat, és la disposició dels drets civils. La majoria de les persones associa la Convenció amb el dret dels infants a la protecció, encara que també contingui disposicions que reconeixen tots els infants com titulars de drets. Com es comentava en paràgrafs anteriors, cal que els Estats i la societat s'impliquin i reconeguin els drets civils, i en definitiva, els infants com a “*partners*” en la societat.

La **participació**, tot i que l'aprovació de la CDI va ser fa 25 anys, encara és vista com un luxe i s'han de fer esforços per canviar aquesta percepció. Ara bé, en el marc de la història de l'educació i de l'acció social, la participació dels infants ha estat reconeguda molt abans que en el marc de la CDI, orientacions i pràctiques a tenir en compte.

Històricament la participació dels infants ha estat un dels grans referents en el marc de les experiències educatives anti-autoritàries, actives i revolucionàries. La defensa de la llibertat és la màxima d'aquestes pedagogies on es planteja que l'educació té l'obligació de formar persones lliures que puguin expressar els valors positius de la seva naturalesa. Alguns autors relacionats amb aquests postulats són Neil, Rogers, Kohlberg, Makarenko, Freinet, etc. La participació és alguna cosa més que un dret. S'entén la participació infantil com una experiència personal i col·lectiva que permet implicar-se en projectes socials que, mitjançant la paraula i l'acció compromesa, pretenen transformar la realitat propera. Es converteix la implicació dels infants en un principi educatiu que impulsa el creixement personal dels infants en un marc de llibertat, de confiança en les seves potencialitats, d'exercici de drets i responsabilitats, de formació de valors democràtics, de compromís en la col·lectivitat. En definitiva, la participació infantil és l'essència del desenvolupament personal, col·lectiu i comunitari. La persona es forma com a ciutadà en la mesura que es té l'oportunitat d'exercir els seus drets civils en el marc dels grups i comunitats en què s'està implicat.

Vist que la participació infantil s'ha d'impulsar, aquesta pot ser vista com una metodologia de treball educativa que apodera els infants i els fa partícips del seu desenvolupament. Coiduras et al. (en premsa) proposen 5 dimensions d'anàlisi per tal d'aplicar la participació infantil en l'àmbit educatiu, però que es podria transportar a la vida quotidiana: (1) *el grau de participació infantil*, en base a la intensitat del protagonisme, responsabilitat i compromís en l'organització i desenvolupament

d'activitats; (2) *l'objecte de la participació*, en base al tipus d'activitat on es participa; (3) *els escenaris*, en base al lloc on es pot donar: aula, cicle, centre, etc.; (4) *el nivell educatiu*, en base a l'estadi evolutiu o a la complexitat cognitiva; (5) *el format*, en base a com es fa: oral, plàstic, escrit, etc.

La concepció de la participació, però sobretot, del dret a ser escoltat es basa normalment en conceptes més o menys clàssics com la capacitat d'entendre, la possibilitat de respondre a preguntes o de tenir opinió. No obstant, el dret a ser escoltat significa el dret a poder comunicar què se sent, què es pensa, què es viu en una situació que està canviant. És un dret que es basa en dos premisses: poder expressar-se i ser escoltat. Aquestes, al mateix temps, comporten quatre estadis segons Lundy (2007): (1) *espai*, tenir el lloc i l'oportunitat per expressar-se; (2) *veu*, tenir facilitats per expressar-se sense dependre de l'edat o la maduresa, tothom pot donar el seu punt de vista; (3) *audiència*, ser escoltat; i (4) *influència*: que es tinguin en compte les opinions i punts de vista. A més, es tracta que aquestes condicions es donin en un entorn normalitzat, no en interrogatoris extraordinaris.

Els infants i adolescents han de participar perquè puguin entendre, adequada i progressivament, els canvis que es produeixen i que es produiran en la seva vida, descobrir el conjunt de sentiments i vivències entre els que s'haurà d'ubicar. A més, els adults podran percebre i entendre com se senten, com poden afectar-los-hi les decisions que es prenen i escoltar propostes de millora o canvi. A totes les edats els infants tenen coses a dir sobre les formes i les actuacions amb les que els adults organitzem la seva vida. La dificultat està en saber escoltar, en crear condicions perquè sigui possible i, especialment, en deixar de pensar que la seva opinió, emocional, conductual, corporal, etc. no té valor.

La participació pot ser un principi educatiu, una metodologia, un valor, però per damunt de tot ha de ser **una pràctica** perquè els infants prenguin part activa i significativa en la seva vida. Es tracta que els infants visquin la CDI, l'experimentin i la sentin. Per aconseguir-ho és important tenir en compte l'Enfocament de Drets vist com un mètode integral i inclusiu dels Drets de la Infància adreçat a que al desenvolupament de les seves capacitats i orientat segons el seu millor interès.

La Convenció descriu els infants com a copartíips de la societat i els atorga el reconeixement de la ciutadania. Aquest procés comporta la concepció del nen com a subjecte actiu de la nostra societat i subjecte dels seus propis drets. Té drets i els pot exercir, no ha d'esperar que algú els hi proveeixi, però exercir-los implica ser responsable d'aquests.

La participació es planteja com un procés que va més enllà dels límits de la presència testimonial (Hart, 1992), es tracta de viure-la, de practicar-la. Fer aquest exercici de pràctica permet a les persones acceptar i valorar els drets, però també de responsabilitzar-se davant aquests i davant la societat en que vivim. No es tracta de deixar que els infants facin tot allò que volen i acceptar totes les opinions que tinguin sinó que se'ls ha d'implicar progressivament en la vida social i en les responsabilitats que això comporta. La infància ha d'adquirir autonomia progressivament, fet que comportarà l'autoprotecció, el creixement personal, l'autoestima i la responsabilitat davant la societat.

Una pràctica pedagògica que possibilita experiències participatives molt intenses i significatives és l'Aprenentatge Servei. L'ApS és una activitat de participació cooperativa i un mètode per aprendre a participar participant en la vida social. Aquesta comporta beneficis conceptuals, personals i socials. Aquesta metodologia juntament amb una visió holística dels drets aconseguirà que els infants i adolescents coneguin, experimentin i sentin la CDI.

Sovint, es tendeix a contraposar els drets amb els deures. És com si les persones adultes tinguessin por que els infants es prenguessin massa seriosament els drets i poguessin reclamar-los sense límits, sense que els adults tinguessin l'última paraula. És aquí on entra el concepte de **responsabilitat**. Si es fa a l'infant partícip del seu desenvolupament, però a la vegada partícip en la construcció de la seva comunitat, interioritzarà formes de responsabilitat social on cadascú pot i ha d'aportar per a millorar la seva pròpia vida però també la dels altres. Així, si la protecció de la infància és compartida, la seva progressiva autonomia comportarà entusiasme i implicació envers el seu futur individual i col·lectiu.

S'ha parlat de drets, de responsabilitats, de l'enfocament de drets com a mètode per incorporar la CDI: conèixer, viure-la i sentir-la. Aquests elements s'han de tenir en compte des d'edats primerenques i sense necessitat d'una situació de risc. Es tracta d'anticipar-se a les situacions i contemplar dos conceptes que, també, es relacionen amb la Convenció: la promoció i la prevenció. **Promoció** de la infància com a subjecte actiu de la societat, desenvolupant i promovent iniciatives relacionades amb la infància i el seu benestar. **Prevenció** entesa com a element clau per al desenvolupament de la infància i com a disminució de l'aparició de situacions de risc.

Com anomena Alsinet (2003) primer s'ha de definir de què volem prevenir als infants de la nostra societat. S'ha de pensar que qualsevol situació de protecció s'inicia en una acció preventiva. Si la definim és aquell procés d'intervenció social que té com a objectiu principal millorar el benestar i la qualitat de vida de les persones, en aquest cas els infants. Per aconseguir-ho maneja diferents problemàtiques o necessitats socials que estan implicades, desenvolupant actuacions concretes per evitar l'aparició, la reaparició o la gravetat de les conductes (Balsells, 1997). Segons Caplan aquest concepte es distribueix en: Prevenció Primària: Concepte comunitari, implica reduir la incidència de situacions de risc de tota la població; Prevenció secundària: se centra en la intervenció amb persones vulnerables que podrien estar en risc; i Prevenció Terciària: seguiment posterior a la intervenció, avaluació a mig, llarg termini.

S'ha parlat de drets propis i socials. La infància no només pot pensar en ella mateixa sinó que ha de responsabilitzar-se d'ells mateixos i dels seus iguals. Com agent social ha de contribuir a que els Drets de la Infància siguin adoptats i els puguin exercir tots els infants d'arreu. Una de les principals culpables de la vulneració de drets és la pobresa. Si parlem de la pobresa infantil, moltes vegades, aquesta s'entén com aquella que presenten els infants de països en vies de desenvolupament i no es pensa que en les nostres societats es pugui donar aquesta. No podem oblidar que els infants que moren de gana o viuen en condicions de vida infrahumanes encara són bastants milions. Però tampoc podem ocultar que entre nosaltres, la pobresa i les condicions de vida inadequades afecten de manera especial a la infància i que l'exclusió i el risc de marginació tenen un pes significatiu entre els ciutadans més joves. No es tracta dels nens d'altres parts del món que ni tant sols tenen la possibilitat de tenir infància sinó

dels que estan aquí i s'està vulnerant el seu dret a unes condicions de vida dignes, a un futur personal i col·lectiu sense dèficits i dificultats.

Es pot distingir entre dos tipus de pobresa: la pobresa absoluta que es pot definir com la situació on els mínims de vida no s'aconsegueixen; i la pobresa relativa que es dona quan el nivell de vida de la persona està per davall del considerat estàndard de la seva població de referència. Un grup molt significatiu de nens que viuen entre nosaltres està en nivells de pobresa relativa. La pobresa extrema en altres latituds és fàcilment perceptible, però no aquesta. La pobresa relativa porta com una de les problemàtiques associades a l'exclusió social i la desadaptació social de la infància.

A més, en aquestes últimes dècades, amb l'arribada de nous ciutadans, hi ha la tendència d'acceptar que hi ha infàncies i "infàncies" i, el que és pitjor, a no concedir als nous infants que viuen amb nosaltres aquesta condició, a considerar que, en el fons, no han de ser com els d'aquí i no han de tenir els mateixos drets (Funes, 2008).

En els darrers decennis s'ha incrementat la **pobresa infantil** a la majoria de societats avançades, i aquest fet està causant una profunda preocupació entre els defensors i activistes dels drets de la infància, alhora que una creixent inquietud entre els analistes polítics i socials per les conseqüències que pot comportar a llarg termini. Els estats del benestar dels països avançats van deixant de ser proteccionistes i esdevenint inversors i, en aquest escenari, mantenir elevades taxes de pobresa infantil resulta un contrasentit. Eliminar la pobresa infantil resulta una necessitat primordial, atès que en les etapes primerenques de la infància la pobresa es troba associada amb dèficits cognitius i amb un baix rendiment escolar que poden generar elevades taxes de desocupació així com la perpetuació del cicle de la pobresa d'una generació a l'altra (Flaquer, 2010). Els infants pobres d'avui seran els adults exclosos el dia de demà, tot perpetuant així el cicle de la pobresa.

Davant aquesta situació el primer que cal fer és canviar les polítiques socials actuals, amb una sensibilitat molt escassa envers la infància (Flaquer, 2010). Però, a més, s'ha de donar a conèixer aquesta realitat entre la infància en general perquè siguin coneixedors del que els envolta i perquè, com a agents socials, puguin dir-hi la seva i aportar idees i accions per a la millora d'aquesta situació.

L'article 2 de la CDI garanteix expressament el dret a grups específics de nens, que podrien ser especialment vulnerables, a no ser discriminats i, fins i tot, a ser protegits de manera especial. Alguns exemples: refugiats, discapacitats, minories i ètnies, etc. El canvi d'estructures, l'arribada de persones d'altres països, l'acostament d'allò desconegut fa que, massa sovint, es donin casos de discriminació. Com s'ha comentat anteriorment, la vulneració dels drets va més enllà de la pobresa, dels drets de provisió i de les necessitats bàsiques, sinó que també es dona en els drets de protecció i els de participació. Un exemple són els adolescents immigrants no acompanyats, que a partir dels 16 anys se'ls considera emancipats i sense els drets que els pertocuen per edat com estipula la Convenció.

Aquest i altres exemples ens fan coneixedors que es donen situacions de maltractament i abús, de manca de privacitat i intimitat, de manca d'expressió i participació entre altres. Són necessàries mesures de protecció per pal·liar aquestes situacions. I com anomena Lansdown (2005) garantir la protecció necessària correspon als pares, però també a la societat i l'estat.

L'Estat, en nom de tots, no va firmar la Convenció per quedar bé i oblidar-la, sinó perquè es complís activament, adaptant-la a les noves realitats i necessitats. L'avanç que ha suposat la CDI en matèria d'infància s'ha de situar en la implicació i el compromís que han pres determinades administracions, des de nivell local (Llei dels drets i les oportunitats de la Infància i l'Adolescència, Pacte per a la infància de la Generalitat de Catalunya) i nacional (Plan Nacional de Atención a la Infancia y la Adolescencia, PENIA), i/o entitats (Ciudades Amigas de la Infancia, Enrédate de UNICEF) per articular i donar forma efectiva a la globalitat dels drets reconeguts.

El desenvolupament integral d'un nen depèn sobretot dels que en tenen cura, i dels que faciliten l'accés del nen als recursos i oportunitats i a la seva utilització. Depèn de tots, de la família, de la comunitat i del govern. Els principis de la CDI es fonamenten amb l'enfocament ecològic del desenvolupament humà, ja que li atribueix un rol actiu al context. En la mesura que els recursos i les oportunitats ambientals es donen i estan disponibles, el nen aconsegueix el propi desenvolupament. La seva capacitat d'exercitar el seu dret a desenvolupar-se està influenciada per les condicions de vida que

comprenen les condicions dels pares, de les persones responsables, de l'habitatge, de la comunitat, etc. La CDI promou implícitament la millora continua de les condicions de vida de la infància, que demanden un nivell d'atenció que va més enllà del context immediat.

Així, doncs s'evidencia la importància del context i de les xarxes socials que s'hi estableixen. Les xarxes socials permetran al nen unes relacions estables, el desenvolupament de la identitat social, l'augment de l'autoestima i la satisfacció personal. Però més enllà de les xarxes socials, s'han de tenir en compte els suports socials que se'n desprèn d'aquestes. Aquets entesos com aquelles xarxes beneficioses per a la persona. Els suports socials esdevindran de la comunitat però podran ser formals o informals, des de l'escola als amics o, simplement, els veïns. La importància del grup en els infants i els adolescents es fa evident i es demostra com aquest pot aportar conscienciació social, apoderament personal i suport tant emocional, material com d'informació.

La infància té dret a tenir adults que s'ocupin d'ells. Recordant el dret a importar a algú, a saber que compta amb persones adultes que s'ocupen d'ell, que no està sol, que podrà recorre a algú si alguna cosa no va bé. Si tu no importes a ningú, difícilment acabaràs construint un sentiment de seguretat i adquiriràs la capacitat d'estimar a algú altre. Ocupar-se d'un nen suposa mostrar-li que realment és important per a les nostres vides, que serem al darrera d'ell i que l'ajudarem a créixer i madurar. Ara bé el rol dels pares ha de desenvolupar-se progressivament, amb harmonia amb el creixement del nen i l'evolució de la vida familiar, han de ser guies i acompanyants en el procés de desenvolupament infantil.

Com diria Funes (2008) els infants són el que fem possible que siguin, començant per allò que els deixem ser. Fins i tot, en casos de dificultat, bona part de les possibilitats de gestionar les seves vides, d'adaptar-se a entorns pels que aniran passant dependrà de com se'ls va educar, com se'ls ajudà a adquirir tot allò que necessitaven per reconduir el caos que s'acumula en el seu entorn. Tot i que reclamen el dret a prendre decisions, a descobrir, a experimentar, a equivocar-se, no reclamen la solitud per fer-ho. Reclamen el dret a comptar amb els adults adequats i amb les seguretats necessàries.

Segons Funes (2008) el paper de la infància ha de ser alguna cosa més que reclamar el dret a ser escoltat i tingut en consideració sinó que ha de ser subjecte actiu de drets, del seu present i el seu futur. Per aconseguir-ho necessita que els adults els garanteixin quatre tipus d'entorns educatius (1) Contextos estimuladors, contextos d'experiència i pràctica vital; (2) Entorns de seguretat, on se sentin estimats i vinculats que els permeti sentir-se persones; (3) Contextos participatius, on puguin actuar i decidir sentint-se responsables i actors dels seus actes; (4) Entorns comunitaris, contextos per a la solidaritat i la construcció de projectes més enllà de l'individualisme.

Així doncs, la infància necessita de suport, acompanyament, sigui dels pares, de la comunitat o de les administracions per poder exercir els seus drets com marca la CDI. Però han de ser ells els protagonistes d'exercir els seus drets. Han de fer-ho a partir de la participació i de l'enfocament de drets: coneixent, vivint i sentint la CDI. I no només es tracta de drets sinó també de les responsabilitats que aquests impliquen cap a un mateix però també cap a la resta. Es tracta de convertir-se en subjectes de drets i agents socials i ciutadans prenent decisions, participant en la vida comunitària i afavorint l'entorn. Implica actuar per un mateix, en i per la societat que els envolta i en la que queda més allunyada. Es tracta de pensar en una triple dimensió global del JO, NOSALTRES i ELLS. S'han d'apoderar i exercir els seus drets i les seves capacitats per tal de contribuir al propi desenvolupament personal i social. Es tracta de mostrar la seva vàlua i que siguin reconeguts com a ciutadans de ple dret i del present.

6.4. Objectius i dimensions

La finalitat del programa és promoure els Drets de la Infància entre els seus protagonistes.

L'objectiu general del programa és interioritzar coneixements, procediments i actituds envers els Drets de la Infància com a propis per tal de conèixer, viure i participar de la CDI i ser-ne divulgadors com a agents actius de la seva comunitat.

Com a objectius específics es proposen els següents:

- Adoptar la participació activa per al desenvolupament de les capacitats com a subjectes de drets i agents socials.
- Apropiar-se d'una actitud responsable envers els Drets de la Infància en tant que propis o d'altres infants i adolescents.
- Reconèixer el pensament crític i el diàleg per a l'acceptació de la diversitat.
- Prendre consciència de les situacions de vulnerabilitat en la infància.

La finalitat i objectius responen a una visió holística del procés de desenvolupament personal d'un infant des d'una triple dimensió:

- *Dimensió cognitiva* o conceptual, que faciliti un major coneixement i comprensió dels Drets de la Infància.
- *Dimensió comportamental* o estratègica a través del desenvolupament d'habilitats que permetin l'aplicació i la incorporació dels Drets de la Infància en la vida quotidiana.
- *Dimensió emocional* o actitudinal, que pretén ajudar a valorar i predisposar el subjecte envers els Drets de la Infància.

6.5. Destinataris

Els destinataris d'aquesta proposta són adolescents d'edats compreses entre 12 i 16 anys encara que es podria aplicar amb edats tant inferiors com superiors, sempre i quan s'adapti el nivell de complexitat del contingut i de l'exigència en l'autonomia dels participants.

La proposta està pensada perquè es pugui dur a terme tant en l'àmbit de l'educació formal com en l'àmbit de l'educació no formal, ja sigui en un casal, un esplai, un centre obert, etc.

És important potenciar el coneixement de la CDI i plantejar les seves potencialitats educatives amb la població adolescent en general i no només amb aquells que poden estar en una situació de risc. No es tracta de pensar en la CDI com una estratègia útil per a les comunitats desfavorides, sinó que es tracta d'aprofundir en el seu coneixement i valorar que tots els nens, nenes i adolescents són subjectes actius de la societat.

No obstant, aquest posicionament permetrà al mateix temps que, per una banda, aquells adolescents que es trobin en situació de vulnerabilitat tinguin més eines per a l'autoprotecció i, per altra banda, els mateixos companys, si es dóna una situació de vulnerabilitat, puguin actuar responsablement per ajudar els seus iguals.

6.6. Estructura i trets metodològics

6.6.1. Estructura

Es proposa un programa tancat, amb l'estructura i desenvolupament de les sessions d'acord el quadre resum de la pàgina següent (figura 18) i les especificacions dels apartats posteriors. Es tracta d'un programa de 24 sessions. Les 24 sessions estan dividides en 2 itineraris: 12 sessions d'Aprenentatge Grupal i 12 sessions d'Aprenentatge – Servei.

Les sessions tenen una durada d'1 hora i es pretén que es duguin a terme intercalant-se entre els dos itineraris. Una possibilitat seria desenvolupar el programa durant 2 hores setmanals, en la primera hora es durien a terme les sessions d'Aprenentatge Grupal i en la segona hora les sessions d'Aprenentatge Servei. Les sessions estan concebudes independentment, per tant no és necessari que aquestes hores estiguin seguides. La finalització del programa culminarà amb la presentació del producte per difondre els Drets de la Infància, resultat dels aprenentatges adquirits i dels resultats obtinguts durant el transcurs del programa.

La figura següent (figura 17) pretén mostrar visualment l'estructura:

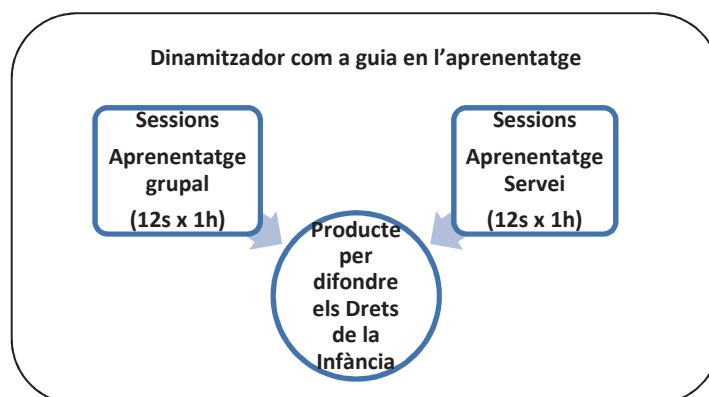

FIGURA 17. ESTRUCTURA DEL PROGRAMA CREC

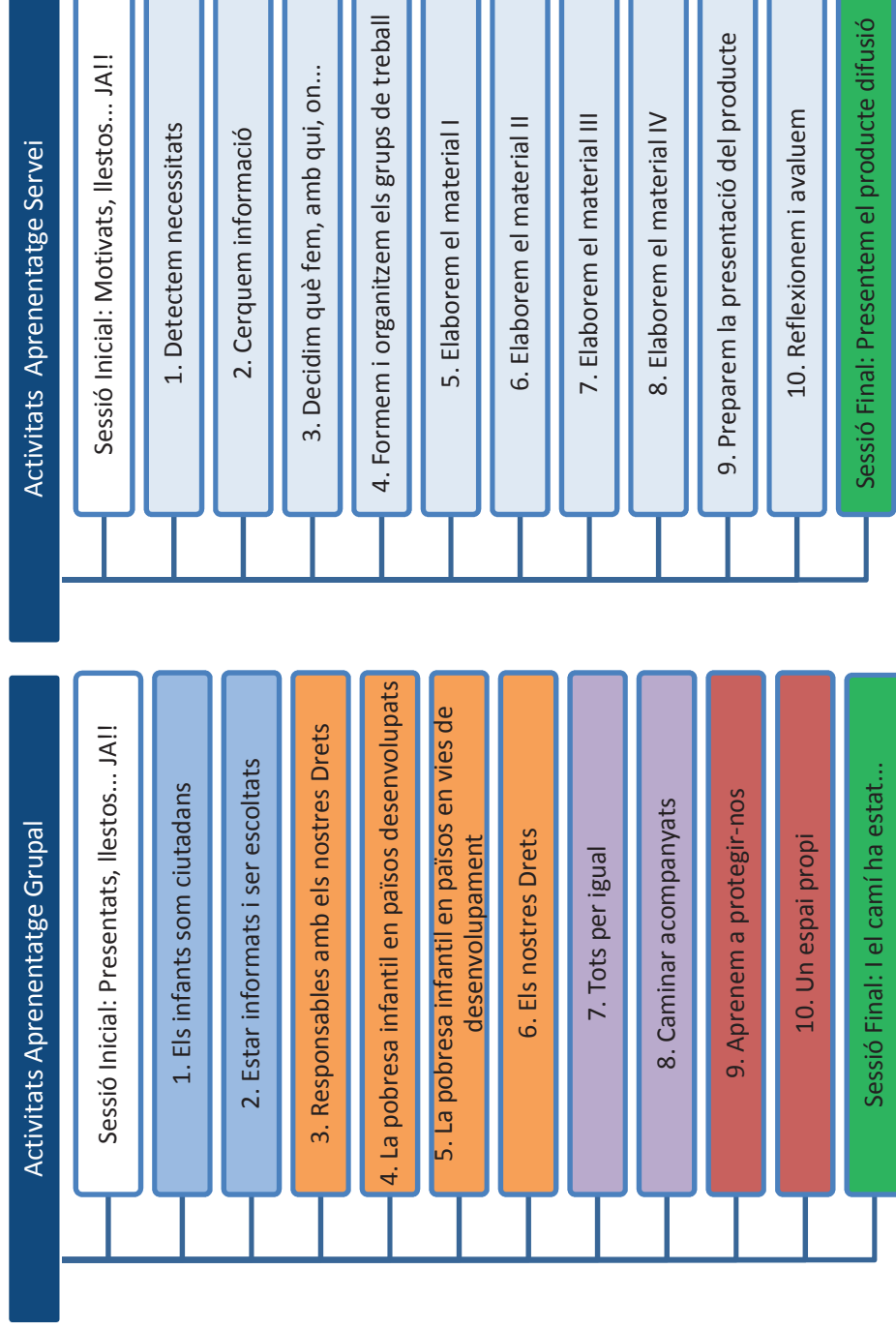

FIGURA 18. QUADRE RESUM PROGRAMA CREC

Una variant a la proposta inicial on s'especifica que és un programa tancat, pot donar-se la possibilitat de desenvolupar el programa en diverses etapes ja sigui realitzant els mòduls per separat en moments distants en el temps, o tan sols dur a terme algun dels mòduls establerts. Ara bé, en aquests casos s'ha de tenir en compte que les fases i etapes d'ApS s'han de dur a terme en la seva totalitat, tot adaptant-les al nombre de sessions finals que es realitzaran d'acord al número de mòduls que es realitzin.

6.6.2. Sessions d'Aprenentatge Grupal

El primer grup d'activitats són les sessions d'Aprenentatge Grupal. Aquest grup d'activitats està concebut perquè siguin activitats d'ensenyament – aprenentatge que es duguin a terme a partir de la metodologia d'aprenentatge grupal.

D'acord amb la literatura consultada i exposada en capítols anteriors, el Suport Social i les tècniques i estratègies basades en l'Aprenentatge Grupal són un punt important per a l'èxit dels programes socioeducatius. Així doncs, les activitats d'aquesta proposta es basen en el treball grupal i les estratègies i tècniques utilitzades responen a aquesta metodologia.

Segons Balsells (2013) la metodologia grupal a través dels grups de suport enfocat a l'ensenyament i aprenentatge requereix un programa dissenyat que contempli tres aspectes clau: l'Aprenentatge Grupal, la perspectiva holística i el paper de la persona dinamitzadora.

Un Aprenentatge Grupal que consisteixi a estimular la participació activa de les persones participants a través de dinàmiques adequades a la competència que es vol treballar. Val a dir que un infant o adolescent exerceix des de petit els seus drets per tant, se situa davant del grup amb uns coneixements previs que cal aprofitar. Resulta més efectiu que la metodologia situï al participant no com un objecte d'ensenyament, a qui cal transmetre una sèrie de continguts, sinó com un subjecte d'aprenentatge i d'ensenyament. Així l'Aprenentatge Grupal ajuda a que els participants reflexionin sobre les seves actituds i que es comprometin en un procés de canvi i millora de les seves competències. La clau està en escollir tècniques i dinàmiques de grup sistemàtiques, estructurades i adequades per fomentar la participació, l'anàlisi i la reflexió, així com per

donar l'oportunitat que comparteixin les vivències entre els components del grup. És a dir, que puguin analitzar les pròpies experiències i contrastar-les amb les del grup d'iguals.

El procés de desenvolupament personal d'un infant es produeix a partir de tres dimensions diferents com són la dimensió cognitiva, la comportamental i l'emocional. Aquesta visió holística del desenvolupament personal s'ha de veure reflectida en les tècniques d'ensenyament – aprenentatge. El programa, a més d'afavorir el treball i l'Aprenentatge Grupal, ha de permetre treballar simultàniament les 3 dimensions d'aprenentatge. Així doncs, les tècniques s'han escollit segons s'esqueien millor a l'objectiu a aconseguir i s'alternen perquè hi hagi varietat en les mateixes, fent que el programa no esdevingui pesat i monòton.

En els últims anys de la infància i en l'adolescència, són molt importants els grups d'iguals. Per això la importància del Suport Social i l'Aprenentatge Grupal, ja que com diuen Gaitán i Liebel (2011), els infants i adolescents en aquesta edat se senten valorats i aprenen a relacionar-se entre ells d'una manera que els permet donar-se suport mútuament. D'acord amb aquest plantejament, la importància del rol de la persona dinamitzadora és cabdal per al bon funcionament del grup. Aquesta no ha d'assumir el paper d'expert on simplement transmet continguts sinó que ha de dinamitzar les sessions fent de guia i equilibrant la participació de tothom. Ha de crear un ambient de confiança i una relació basada en la col·laboració i la cooperació entre participant i dinamitzador.

En definitiva, els programes de suport grupal són adequats per promoure els drets de la infància ja que aconsegueixen ensenyar estratègies efectives d'afrontament dels problemes que produeix la quotidianitat, afavoreixen l'anàlisi de les pròpies actituds i poder contrastar-les amb iguals, i finalment, ajuden a comprendre les diferents perspectives en què es pot analitzar una mateixa situació.

6.6.3. Sessions d'Aprenentatge – Servei

Aquest segon grup d'activitats es desenvoluparà a través de la metodologia d'Aprenentatge – Servei. En el transcurs d'aquestes activitats es pretén que els

participants adquireixin autonomia en la planificació, organització, realització de tasques així com en la presa de decisions, i participin activament en el desenvolupament de les activitats amb la finalitat d'elaborar un producte que serveixi per a la difusió dels Drets de la Infància.

Aquest tant pot ser un material escrit, audiovisual, pictòric com una representació teatral, etc. Depenent del temps, la dedicació o la implicació dels participants pot ser un material d'aplicació puntual (conte, vídeo, cançó, etc.) com un material d'aplicació continuada (programa de ràdio, revista, etc.). Aquest producte estarà definit per ells i pot variar entre grups ja que dependrà de les característiques d'aquests, de les necessitats dels receptors a qui ho dirigeixin, dels recursos disponibles o de la imaginació i iniciativa dels participants per exemple.

Tal com descriuen Puig i altres (2007, p. 20):

“L'Aprenentatge Servei és una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un únic projecte ben articulat en el qual els participants aprenen alhora que treballen en necessitats reals de l'entorn amb la finalitat de millorar-lo”.

Amb aquest tipus d'activitats es pretén integrar els coneixements apresos en les sessions dirigides i l'experiència dels participants, juntament amb el seu desig d'autonomia i de participació en la vida de la comunitat. Es tracta de produir aprenentatge a partir d'un cicle d'acció i reflexió (Puig et al., 2012). Els participants treballen amb altres companys, cerquen i apliquen allò que han après en l'elaboració del producte que brindaran a la comunitat i, alhora, reflexionen sobre les necessitats reals de la comunitat i sobre l'increment dels seus coneixements i destreses. És a dir, desenvolupen de manera connexa les múltiples dimensions humanes: intel·lectuals, afectives i pràctiques (Eyler & Gilers, 1999).

L'Aprenentatge Servei és una estratègia d'aprendre a emprendre ja que evidencia que els petits canvis són possibles i permet oportunitats de canvi. A més, dóna sentit als continguts apresos, possibilita espais de participació, el treball en xarxa i promou aprenentatges que comprometen amb la societat.

D'altra banda, aquesta metodologia promou que els participants siguin subjectes de drets en el seu aprenentatge ja que participen en tot el procés, sigui en la presa de decisions, en l'elaboració i en la realització, així com en l'avaluació i reflexió. Al mateix temps que augmenten la seva autonomia personal ja que aprenen a autogestionar-se i a tenir més control en certes situacions.

Aquest procés, doncs, aporta beneficis per als participants ja que motiva cap a l'aprenentatge perquè no és el professor qui brinda uns continguts sinó que és en comú que es construeix l'aprenentatge. Però, també, fa augmentar la seguretat en si mateixos, se senten part d'alguna cosa i adquireixen un paper protagonista i útil en la societat que els fa pensar en una imatge positiva d'ells mateixos. És a dir, promou la satisfacció personal dels participants.

En definitiva, es tracta de participar del seu propi aprenentatge i contribuir a la societat en què estan immersos, però a través de l'augment de la seva autonomia personal i de la seva capacitat de presa de decisions i de participació.

Per aconseguir tots aquests objectius el mecanisme d'actuació de l'Aprenentatge Servei és (Puig, Martín, & Batlle, 2008):

- *Preparació*
El punt de partida és basar-se en l'anàlisi de la realitat i la identificació de necessitats socials d'un context determinat, on es pugui donar una millora, canvi o transformació.
- *Realització*
El següent pas és analitzar què podem fer i proposar idees de projectes educatius que impliquin propostes de millora d'alguna de les necessitats identificades. Un cop tenim clar l'objectiu s'ha de planificar el projecte i dur-lo a la pràctica.
- *Avaluació*
Per últim, s'ha d'avaluar i fer reflexió sobre el procés, els aprenentatges i l'impacte del servei. I, sense oblidar, la celebració per l'experiència viscuda.

Possible 2a etapa. Aprenentatge entre iguals: Monitoratge

Es pot donar una variant o, més ben dit, una ampliació d'aquest programa. Es planteja el programa com una primera etapa i es proposa una segona etapa com a alternativa a la continuació de la formació i la difusió dels Drets de la Infància. L'orientació seria per una banda, la implementació del material de difusió que elaborin els participants en el transcurs d'aquest programa i, per altra la implementació d'aquest mateix programa per part dels participants que, primerament, n'han estat receptors.

Per una banda, es tracta de d'implementar el recurs que han estat preparant fins el moment. Depenent de la tipologia de recurs que hagin escollit es portarà a terme d'una manera o altra però es tracta que siguin ells mateixos qui facin aquest servei i que els doni l'oportunitat de reflexionar sobre tot allò après, a més de poder transmetre-ho a altres persones, sentir-se útils i part del canvi.

Per altra banda, els participants en la primera fase del programa, amb l'ajuda de la persona dinamitzadora, hauran d'implementar en una segona fase el programa amb altres companys seus. L'alumne "experimentat" esdevé transmissor de coneixements i guia en l'aprenentatge.

En aquesta segona fase s'aplica una altra modalitat d'Aprenentatge Servei: l'aprenentatge entre iguals i, més concretament, el monitoratge. L'ajuda que s'estableix entre iguals, és una pràctica pedagògica que aprofita les diferències existents entre persones d'un mateix estatus amb una intencionalitat educativa. Les pràctiques d'ajuda entre iguals basades en la dinamització d'una activitat que implica l'adquisició i l'exercici d'una habilitat concreta són les anomenades *Monitoratge*. En aquest cas, els participants al mateix temps ensenyen, aprenen i exerciten una destresa determinada, cosa que afavoreix la seva reflexió i promoció el seu creixement personal i l'adquisició de valors socialment acceptats (de la Cerda, 2011).

La persona dinamitzadora ha de tenir un paper molt poc directiu. Tanmateix, aquesta figura és determinant ja que orienta, acompanya, guia i resol les possibles dificultats dels participants tant en el procés de formació com en el procés d'aplicació de la formació amb altres infants.

Aquesta metodologia aporta beneficis per a totes les parts. Aporta beneficis per als ajudants que milloren la seva autoestima, incrementa la seva responsabilitat i el sentiment d'utilitat a la comunitat, així com els dota de millors recursos personals per a la vida. Els ajudats veuen satisfetes les seves necessitats pels seus propis companys, millorant la seva situació personal però també la seva integració. I, també, aporta beneficis per a la comunitat ja que genera consciència social i promou valors (Torrego Seijo, Barranco-Barroso, Funes-Lapponi, & Mas-Ruiz, 2012).

6.6.4. Condicions d'Implementació

Per al desenvolupament de les sessions, la persona dinamitzadora disposa de la fonamentació teòrica dels continguts del programa, de les indicacions necessàries per al desenvolupament de les sessions: abans, durant i després, així como dels instruments i procediments necessaris per a la realització de l'avaluació.

Tot i la introducció teòrica dels continguts que es dóna en aquesta guia, és important destacar la necessitat de formació en Drets de la Infància i metodologies participatives de les persones dinamitzadores que desenvoluparan la proposta. Aquest aspecte facilitarà la compressió dels continguts i de la metodologia a emprar però, a més, millorarà la qualitat dels ensenyaments i ajudarà a la resolució de dubtes i controvèrsies que puguin sortir en el transcurs de les sessions.

Composició del grup

El grup de participants pot ser molt divers i variarà segons l'àmbit d'aplicació on es desenvolupi. Si es dóna en l'àmbit formal pot esdevenir el programa d'una matèria optativa ja que el desenvolupament sencer d'aquest coincideix amb la temporalitat d'un trimestre. En aquest cas la composició es concentrarà amb participants d'un mateix curs escolar. Si es dóna en l'àmbit no formal, la composició del grup serà més variada i d'acord amb les característiques del servei en que es dugui a terme. En tots dos casos és aconsellable que el grup no superi la vintena de participants ja que per al desenvolupament de metodologies participatives i grupals els grups nombrosos dificulten les tasques.

Paper de la persona dinamitzadora

La persona dinamitzadora ha de tenir un paper secundari en el desenvolupament d'aquest programa, però no per això menys important. No es tracta d'assumir el paper d'expert o de professor, sinó que ha de fomentar l'Aprenentatge Grupal a través de dinàmiques, fent de guia i equilibrant la participació de tothom (Balsells, 2013). Aquesta persona ha de conduir els infants i adolescents cap al seu propi procés d'ensenyament – aprenentatge. Es tracta que sigui una guia en l'aprenentatge.

Per al bon funcionament del grup la persona dinamitzadora ha de crear un ambient de confiança i de relació basada en la col·laboració i la cooperació i no en una relació professor – alumne. Ha de saber escoltar tots els participants i tenir en compte les seves opinions. Aquest posicionament proporciona als infants i adolescents sentir-se valorats (Gaitán & Liebel, 2011) ja que senten que les seves opinions i experiències personals són rellevants per al bon funcionament del grup. A més, proporciona seguretat davant sentiments de pertinença a un col·lectiu amb els mateixos interessos, desitjos, necessitats i expectatives (Amorós & Fuertes, 2000).

Altres funcions que ha de desenvolupar la persona dinamitzadora en el transcurs del programa s'especifiquen seguidament separades segons la fase en que es dona durant el procés (Amorós et al., 2005, 2011):

- *Preparació de la sessió*

La persona dinamitzadora ha d'escollir la sessió a treballar, llegir detingudament les activitats a desenvolupar i tenir presents els objectius que es volen aconseguir amb aquestes. A més, ha de seleccionar i preparar el material que necessita per desenvolupar la sessió com ara fitxes de treball o recursos audiovisuals.

- *Desenvolupament de la sessió*

Primerament, es durà a terme la presentació de la sessió i l'exposició d'objectius d'aquesta. Seguidament, es passarà a la realització de les activitats. Durant el desenvolupament de la sessió s'animarà als participants a intervenir i expressar dubtes o preguntes que sorgeixin en el decurs de la sessió. S'han de reservar uns minuts previs a la finalització per tal d'avaluar i reflexionar sobre els aprenentatges de la sessió i si s'han aconseguit els objectius previstos.

L'estructura de les sessions segueix un ordre i unes indicacions, però s'entén que aquesta pugui tenir certa flexibilitat segons les necessitats del moment. És important estar atent a les demandes del grup per poder anar adaptant les activitats en funció d'aquestes.

Per últim, destacar la importància de connectar les activitats. És important enllaçar les activitats i les sessions unes amb les altres per poder fer-nos una visió general del programa i entendre els Drets de la Infància com un tot.

- *Després de la sessió*

Els participants han d'acabar la sessió amb motivació i ganes per a la següent. És important estar atent als conflictes que es puguin donar durant el desenvolupament de les activitats. En aquests casos és convenient solucionar els malentesos abans de la pròxima sessió perquè els participants continuïn el programa amb positivitat.

La persona dinamitzadora, després de la sessió, ha d'anotar aquelles dades que poden aportar rellevància al desenvolupament de les pròximes sessions, tant siguin idees per a la millora o adaptació de les activitats com per al bon funcionament del grup i la seva cohesió.

6.7. Estratègies i tècniques de treball

Les tècniques i dinàmiques d'aquesta proposta socioeducativa se centren en la funcionalitat i orientació educativa del grup, no es tracta de la suma d'individualitats sinó de dinàmiques grupals. Per això aquestes compleixen 3 requisits i fases (Amorós et al., 2005):

- *Perspectivisme*

Allunyar-se de la situació real, analitzar-ho amb perspectiva. Es plantegen activitats que ajudin al participant a observar una situació aliena on es puguin identificar però que no sigui estrictament la que els afecta.

- *Autoreflexió*
Analitzar-se un mateix. Vincular la tasca treballada anteriorment amb la situació personal.
- *Compromís amb el canvi*
De tot el que han vist i analitzat, quins canvis em comprometo a dur a terme.

La selecció s'ha dut a terme atenent, d'una banda, l'eficàcia demostrada en el terreny de la formació i, de l'altra, la seva adequació als continguts d'aquest material. Les tècniques triades permeten treballar, sistemàticament i de forma estructurada, els aspectes cognitius emocionals i d'habilitats. A més, també ofereixen l'oportunitat d'analitzar, reflexionar i compartir tots aquests aspectes.

Les tècniques utilitzades durant el programa són:

- Carpeta d'aprenentatge
- Diàlegs simultanis
- Diari de camp d'AULA
- Discussió dirigida i Debat
- Estudi de casos (vídeos, històries reals, històries fictícies, material, vinyetes, històries inacabades...)
- Exposició oral
- Expressió artística
- Joc de rol
- Objecte de permanència (Mural dels Drets)
- Philips 6/6
- Pluja d'idees
- Producte de difusió de la CDI
- Treball de reflexió individual
- Treball en grup
- Vídeo-fòrum

Per definir les tècniques i estratègies, majoritàriament, s'ha utilitzat el desenvolupament teòric elaborat en els programes del grup GRISIJ (Amorós et al., 2005, 2011; Balsells et al., en premsa; Jané et al., 2009; Mateos, 2013).

Carpeta d'aprenentatge

La carpeta d'aprenentatge és una constant en el transcurs del programa. Té una doble funció: per una banda és una estratègia didàctica que permet un aprenentatge individualitzat i una autoavaluació i, per altra banda, permet una organització sistemàtica del material el qual podrà ser avaluat per la persona dinamitzadora. Aquesta última funció està desenvolupada en l'apartat d'avaluació del programa.

Contingut

La carpeta d'aprenentatge conjuntament amb el mural dels dret i el producte de difusió de la CDI seran els productes finals del programa. La carpeta ha d'incloure:

- Els registres i processos de recerca d'informació realitzats en les tasques d'investigació (anotar què es consulta, si és útil o no, adjuntar la informació que s'ha seleccionat, etc.)
- El diari de camp del participant on es recolliran les reflexions i opinions de forma individualitzada que sorgeixin durant el desenvolupament de les sessions, les impressions posteriors a les sessions, etc.

Metodologia:

El procediment per incorporar els materials a la carpeta d'aprenentatge és paral·lel al desenvolupament de les sessions. La persona dinamitzadora recordarà als participants durant el programa que afegixi els materials i les produccions de cada activitat.

Els participants han de conèixer, també, la funció avaluativa de la carpeta i responsabilitzar-se de l'acreditació del seu aprenentatge i seguiment del programa.

Aquesta metodologia, més autònoma on es dóna el descobriment de continguts i el treball en grup, requerirà d'un nivell superior de responsabilització dels participants que en altres procediments més tradicionals d'ensenyament – aprenentatge.

Diàlegs simultanis

Consisteix en l'organització del grup per parelles per tal de discutir, debatre o estudiar un tema proposat per la persona dinamitzadora o pel grup.

Objectius

- Promoure la participació de totes les persones del grup.
- Facilitar la recollida i la transmissió d'informació.
- Possibilitar la consecució ràpida d'acords en la solució d'un problema.

Avantatges

- Implica totes les persones del grup.
- Facilita la comprensió del tema.
- Ajuda a la presa de decisions i a sentir-se involucrat en els acords a què s'arriben.
- Estimula el coneixement mutu.

Desavantatges

- Pot donar-se una lectura massa superficial del fet comentat.
- No implica acords ni compromisos.
- Pot ser que no s'aconsegueixi el consens i que una persona participant domini a l'altra, imposant la seva opinió.

Desenvolupament de la tècnica

- La persona dinamitzadora informa sobre l'objectiu, proposa el tema o la pregunta i estableix la forma d'actuar de les parelles i el temps de discussió.
- Les parelles dialoguen el temps establert i, tot seguit, s'informa de la discussió a la totalitat del grup.
- Un cop totes les parelles han exposat les seves conclusions, s'extreu una síntesi general o decisió sobre el tema.

Paper de la persona dinamitzadora

- Assenyalar l'objectiu de les discussions i assegurar-se que els participants han comprès bé la seva explicació. Ha de repetir diverses vegades la pregunta o tema de discussió i constatar que totes les persones participants l'han entès, animant-los a plantejar qualsevol dubte que tinguin abans de començar els diàlegs.
- Limitar el temps que es dedicarà als diàlegs.
- Recollir les informacions de les diferents parelles i realitzar la síntesi final.

Recomanacions per a l'aplicació de la tècnica

- Formar les parelles enumerant-les per a la seva posterior identificació a l'hora de la posada en comú.
- Per a la resposta en comú, cal que es doni prou temps per recapitular tot allò que s'ha discutit. S'ha d'evitar donar protagonisme excessiu a algunes parelles, ja que la resta podrien sentir-se menyspreades.
- És important que a la síntesi final quedin resumides totes les aportacions de les parelles, recordant quin era l'objectiu de la discussió i extraient conclusions útils.

Diari de Camp d'AULA

El diària de camp d'AULA és una llibreta a l'abast de tots els participants. Es tracta d'un instrument d'autogestió dels membres del grup amb l'objectiu de resoldre els conflictes que es puguin donar. Quan es planteja algun dubte o problema es pot plasmar al diari perquè entre tots els participants es comentí i es trobi una solució pertinent per resoldre el conflicte.

Contingut

Inclou les impressions, dubtes, conflictes que els participants del programa puguin tenir i creguin important que quedi recollit per tal de resoldre-ho o comentar-ho en grup.

Metodologia

És un instrument permanent que està present durant tot el desenvolupament del programa i que es pot usar en qualsevol moment d'aquest. Poden elaborar-se unes normes per tal d'establir en quin moment es donarà resposta a les anotacions, es pot destinar un instant en cada una de les sessions, etc. Aquests criteris dependran del què estableixi la persona dinamitzadora.

Un altre aspecte a valorar d'aquesta estratègia és que permetrà que se'n puguin extreure dades per a l'avaluació de procés a nivell grupal. Així doncs, també, se'l pot considerar com un instrument d'avaluació. Funció que està més desenvolupada en l'apartat avaluació del programa.

Discussió dirigida i Debat

S'ha de mirar que tots els membres del grup polemitzin sobre un tema determinat. La qüestió, objecte de discussió, ha d'ésser susceptible de ser tractada des de diferents perspectives, atès que, en cas contrari, la discussió no tindria sentit i seria inexistent. Els intercanvis d'opinió no han de tenir lloc entre els membres del grup i la persona dinamitzadora, sinó que les apreciacions personals s'han de dirigir a tots els participants. Han de debatre els uns amb els altres.

Objectius

- Es pretén que tots els components del grup exposin lliurement les seves idees, els seus punts de vista i les seves experiències per tal d'aconseguir una aproximació a una situació o tema concret des de diferents punts de vista.
- Es persegueix també fonamentar les idees i conviccions individuals sobre un determinat assumpte a través de la reflexió personal.

Avantatges

- Participació de totes les persones integrants del grup.
- Obrir perspectives d'anàlisi d'un tema, situació, conflicte, etc.
- Estimular el raonament, la capacitat d'anàlisi crítica, la intercomunicació, la comprensió i la tolerància.
- Ajudar a superar prejudicis i idees preconcebudes.

Desavantatges

- El rol de la persona dinamitzadora ha de combinar la llibertat d'expressió de les persones participants amb el control del grup, si la discussió s'allarga.
- Poden aparèixer actituds competitives en diferents membres del grup.

Desenvolupament de la tècnica

- 1a Fase: Preparació
  - o Elecció del tema.
  - o Preparació de preguntes i propostes de perspectives per a la discussió.
  - o Preparació de materials de suport per a la discussió, com per exemple, material gràfic (diapositives, DVD,...) o llistats de veritable o fals.
- 2a Fase: Realització

- Introducció al debat. La persona dinamitzadora contextualitza el tema, dóna instruccions, formula preguntes, convida a participar...
- Exposició de les diferents perspectives de la persona dinamitzadora.
- Utilització dels materials de suport.
- Discussió de les persones participants.
- Anàlisis i contrastos per part de les persones participants, guiats per la persona dinamitzadora.
- Conclusions.

Paper de la persona dinamitzadora

- Seleccionar el tema.
- Dirigir la discussió:
  - Fa una breu introducció per enquadrar el tema, dóna instruccions generals i situa el grup mentalment en la discussió.
  - Formula la primera pregunta en funció dels materials de suport per a la discussió (si s'han preparat per a l'exercici) i invita a intervenir-hi.
  - Proposa perspectives diferents per tractar el tema. Aquest punt dependrà del nombre de participants de cada grup.
  - Dirigeix el torn de paraula i controla el temps.
  - No s'ha de participar en la discussió amb opinions personals. La funció de la persona dinamitzadora és conduir, guiar i estimular.
- Tancar la discussió i extreure'n conclusions.

Recomanacions per a l'aplicació de la tècnica

- Una vegada posat en marxa el debat, s'ha de dirigir de manera prudent, mirant de no exercir pressió, intimidació ni submissió. No interessa obtenir la solució correcta a les qüestions debatudes, sinó l'elaboració mental de la resolució i les respostes pròpies del grup, que serviran per conduir els raonaments cap als objectius desitjats.
- Cal parar esment, no tan sols en el desenvolupament del contingut que és objecte de debat, sinó també en les actituds dels membres del grup.
- S'ha de mantenir sempre una actitud cordial, serena i segura. Ningú no s'ha de sentir rebutjat ni ridiculitzat.

Estudi de casos

Consisteix en la descripció detallada d'una situació concreta (real o fictícia) sobre la qual es demana als participants que, en grup gran o en grups reduïts, analitzin tots els factors que cal tenir en compte davant d'aquesta circumstància o conducta. Els casos d'anàlisi poden ser textos, vídeos, fotografies, vinyetes animades o còmics, cançons, notícies del diari, etc. També, es pot donar l'opció d'una història inacabada on l'anàlisi es complementarà amb l'elaboració del final d'aquesta. Després, es posen en comú les idees i es treuen conclusions.

Objectius

- Permetre identificar i analitzar problemes específics.
- Desenvolupar coneixements i habilitats per extrapolar-los a situacions particulars de les persones participants.
- Possibilitar la recerca i l'intercanvi de possibles alternatives.
- Fomentar les habilitats de presa de decisions i relacionar la teoria amb la pràctica, la comunicació i el treball en equip.

Avantatges

- Té lloc una gran producció d'idees.
- Es contrasten múltiples punts de vista.
- Es fomenta la relació amb la realitat diària de les persones participants.

Desavantatges

- Elevat nivell de comunicació directa i de conflictes.

Desenvolupament de la tècnica

- S'ha d'explicar el mecanisme de la tècnica. Si es treballa amb tot el grup, s'exposarà el cas; en canvi, si es treballa en grups petits, es repartiran els diversos casos entre els subgrups.
- És recomanable fer una primera lectura del cas, individualment o en grup, per tal de familiaritzar-se amb la problemàtica que es tractarà. Més endavant, es torna a llegir una segona vegada per identificar els temes més rellevants, els problemes i les possibles opcions.

- Posteriorment, en grups petits o amb tot el grup, es debatrà el supòsit d'una manera constructiva, amb la finalitat de reflexionar sobre què succeeix i què caldria fer. Per aconseguir-ho, es facilitarà un guió a cada subgrup o a tot el grup per analitzar el cas, com a instrument de suport. Si es tracta de grups reduïts, es designa un o una portaveu perquè reculli les idees comunes i les exposi a la resta de participants. En grup gran, es posen en comú les conclusions obtingudes en l'estudi de casos.
- Finalment, es pot proposar una discussió general per aconseguir la formulació d'un seguit de conclusions comunes.

Paper de la persona dinamitzadora

- Facilitar i aconseguir que les persones participants reflexionin i interactuïn al llarg de la discussió.
- Escoltar atentament tot el que diuen les persones participants a fi de poder analitzar acuradament tot allò que passa en el grup.
- Participar, durant el desenvolupament de la tècnica, clarificant o animant, però sense imposar la seva opinió i acceptant íntegrament les opinions dels altres.
- Aconseguir estimular prou les persones participants per tal que es preparin adequadament els casos. Si això no succeeix, pot ser que la tècnica fracassi per falta de participació.

Recomanacions per a l'aplicació de la tècnica

- Cal advertir que l'objectiu de la tècnica no és elaborar una conclusió única i decisiva, sinó reconèixer quines són les conclusions que el grup considera millors per solucionar el cas proposat i per poder aplicar-les a d'altres situacions semblants.
- És important extreure conclusions o principis concrets que es puguin aplicar a situacions anàlogues.

Exposició oral

L'exposició oral es pot definir com la presentació verbal de la informació de manera estructurada i sistemàtica. És una estratègia adequada quan es dona un dèficit de

coneixements bàsics que es consideren importants. Pel caràcter passiu que suposa als participants i les participants, convé no abusar d'aquesta tècnica.

Els factors que influeixen en l'efectivitat de l'exposició oral són: el missatge (contingut i estructuració), la persona dinamitzadora (habilitats personals i de comunicació), els participants (habilitats de comprensió i de retenció), els recursos de suport (mitjans audiovisuals i formulació de qüestions) i els factors ambientals (espai, mobiliari i il·luminació).

Per a l'exposició oral, la persona dinamitzadora ha de posar en joc una sèrie de destreses que tenen impacte específic sobre l'aprenentatge:

- 1) L'atenció i la motivació dels participants dependran en gran part de:
  - L'entusiasme i la motivació que mostri la persona dinamitzadora en la transmissió de la informació, així com de la implicació directa que expressi respecte al tema que tracti l'explicació.
  - L'ús dels mitjans o recursos de suport (pissarra, presentació PowerPoint...) i activitats variades, que faran més amenes les exposicions, on s'haurà de mirar d'intercalar recursos de suport, activitats, preguntes i períodes de reflexió.
  - La lògica de l'exposició, és a dir, de l'esquema que la guia. Quan l'esquema és clar i els continguts s'exposen ordenadament, es facilita l'atenció i la retenció del contingut.
- 2) L'assimilació i la comprensió dels continguts que es pretenen difondre dependrà de les habilitats mencionades anteriorment, així com de la contextualització de la informació i dels exemples concrets, de la utilització de preguntes síntesi, de l'establiment de relacions amb els diferents continguts i de la realització d'un resum de la informació exposada fins al moment.

Expressió artística

L'expressió artística consisteix en l'elaboració de collages, murals o altres creacions amb les quals es fomentarà la creativitat com a canal d'expressió de les emocions, sentiments i actituds, etc.

Objectius

- Promocionar la creativitat i el treball cooperatiu

- Recollir de forma física el producte dinal d'un debat, d'una reflexió, treball en grup, etc.
- Concloure algunes idees, reflexions o debats amb al creació artística d'un mural o collage. L'elaboració, per exemple, d'un mural temàtic després d'una situació de reflexió i recerca d'informació permet sintetitzar la informació i posar-la en comú i iniciar el debat en grup.

Avantatges

- S'usa com a finalització d'algunes sessions ja que facilita un ambient relaxat.
- Serveix com a complement d'altres tècniques utilitzades per expressar sentiments, emocions, etc.
- L'expressió artística es pot proposar com a part de la decoració de l'entorn i realitzar una funció de "recordatori" de les idees principals expressades de forma gràfica o artística duran la sessió de treball.
- Genera sentiment de pertinença al grup mitjançant una construcció col·lectiva.

Paper de la persona dinamitzadora

Durant la realització de les activitats creatives la persona dinamitzadora no ha d'intervenir, ha de deixar que cadascú expressi les seves emocions de forma lliure sempre i quan no limiti la llibertat dels altres.

Joc de rol

Consisteix en representar una situació imaginària, que es pugui traslladar a la vida real, en la qual les persones expressen les seves pròpies emocions i reaccions davant d'una situació determinada. L'objectiu és donar i obtenir informació per adquirir una millor comprensió i interès sobre un tema. Aquesta representació es pot dur a terme a partir d'un guió elaborat que els actors i actrius només han de llegir i representar, o a partir d'una història sobre la qual els actors i actrius haurien d'improvisar els seus papers, en funció de com perceben la situació o de com pensen que actuarien en una circumstància similar.

Objectius

- Indagar en un problema més profundament del que permeten les tècniques tradicionals.

- Assegurar la màxima compenetració psicològica i identitat amb un problema per augmentar la participació.
- Assajar solucions per a problemes de la vida real o dramatitzar solucions alternatives a una dificultat.
- Proporcionar oportunitats als participants per desenvolupar la seva comprensió, posar-se en el lloc de l'altre i reflexionar sobre les actituds implicades.
- Desinhibir la resistència a expressar les opinions, sentiments i actituds personals de cadascun dels membres del grup.

Avantatges

- Permet als participants observar com les seves actituds particulars repercuteixen en la situació que han de viure.
- Es porta a terme en una situació estructurada dins d'un context, les variables més importants del qual són controlades per la persona dinamitzadora.
- Afavoreix la transferència de sentiments, actituds, creences i valors.
- Desenvolupa la capacitat per percebre el punt de vista dels altres, posar-se al seu lloc, contrastar opinions, etc.

Desavantatges

- Possible elevada implicació emocional.
- Resistència inicial a la participació.

Desenvolupament de la tècnica

- 1a Fase: Preparació
  - o Crear un bon clima que faciliti una acció espontània; per aconseguir-ho, la motivació és molt important i s'ha de preparar adequadament. S'ha de plantejar de manera que els subjectes arribin a estar interessats en representar el paper que se'ls ha assignat, s'ha d'aconseguir que "es fiquin" en el personatge i, d'aquesta manera, puguin adquirir un coneixement molt útil des del punt de vista de l'experiència, difícil d'assolir d'altra manera.
  - o Selecció del problema. Es planteja una situació o problema de la vida quotidiana en què es defineixen els personatges i es suggereix algun conflicte que provoqui la discussió. Durant el plantejament hauran

- d'aparèixer diversos personatges i cadascun d'ells defensarà punts de vista i posicions diferents.
- Elecció d'actors i actrius. Sempre han de ser persones voluntàries. S'explica que cada actor o actriu ha de viure el seu paper, s'ha d'identificar al màxim amb el personatge que representa.
  - Designació d'observadors. Són la resta del grup, que no participen directament en la representació, però que han d'estar atents al contingut de la discussió (diàleg dels actors i actrius) i als comportaments, reaccions, actituds, sentiments i interessos percebuts.
- 2a Fase: Desenvolupament
- Representació. Els actors i actrius improvisen un escenari. Cadascú té el seu paper, que ha llegit prèviament, on es descriu la situació que es pretén evocar o bé, la història a partir de la qual haurà de desenvolupar el seu rol. La representació haurà de finalitzar quan s'hagin exposat prou circumstàncies per poder iniciar una discussió, quan sembli que els actors i actrius no generen cap informació nova o quan l'atmosfera es torni massa emocional.
  - Debat. Es comença la discussió després de la representació. És preferible que les primeres persones que responguin siguin les persones intèrprets i que estenguin la seva reacció a tot el grup. S'han d'analitzar i valorar els diferents elements sorgits durant la representació del problema: continguts, sentiments, solucions aportades, etc.

Paper de la persona dinamitzadora

- Seleccionar o redactar la situació de conflicte que cal representar i un breu perfil de cadascun dels personatges.
- Posar els intèrprets en escena i procurar una atmosfera relaxada.
- Concedir als actors i actrius un temps per interioritzar els seus papers.
- Deixar que l'escena es desenvolupi lliurement.
- Interrompre la representació quan s'hagin posat de manifest els temes que es pretenen evocar.
- Moderar el debat (sense participar-hi).

- Tenir preparades algunes preguntes per als observadors, així com per als actors i actrius, amb la finalitat d'iniciar el debat en cas que no sorgeixi espontàniament.
- Acabar el debat abans que decaigui.

Recomanacions per a l'aplicació de la tècnica

- És convenient que els personatges que s'han de representar no siguin excessivament complicats.
- Les primeres representacions no s'introduiran fins que no hagin transcorregut algunes sessions del curs que hagin permès que les persones participants se sentin còmodes, es coneguin i hagin adquirit confiança. Tot això disminuirà la dificultat de les persones participants per assumir papers i recrear els personatges.
- En lloc de facilitar únicament informació oral a cadascun dels actors i actrius, és summament útil proporcionar una petita fitxa on s'assenyalin els trets generals del seu personatge.
- Si bé la missió principal dels membres del grup que no participen directament en la dramatització és la de convertir-se en observadors de tot allò que succeeix, de vegades pot ser convenient que la persona dinamitzadora prepari un breu full d'observació que faci referència als aspectes que es considerin més rellevants de la situació dramatitzada.

Objecte de permanència: el Mural dels Drets

El Mural dels Drets estaria inclòs en la tècnica d'expressió artística, ja que es tracta d'un mural elaborat pels participants com a canal d'expressió dels coneixements, sentiments i actituds apresos durant el transcurs del programa i un instrument per donar continuïtat a les diferents sessions.

Contingut

El mapa dels drets és un mural que aniran emplenant els participants en diferents moments del desenvolupament del programa. S'iniciarà el mural a la sessió inicial partint dels coneixements previs dels participants. A través del treball grupal, elaboraran un primer esbós del que per a ells són els Drets de la Infància. A mesura que es

desenvoluparan les sessions s'anirà completant el mural amb els aprenentatges adquirits. En l'última sessió es presentarà el mural i el significat per als seus creadors.

A més de tècnica de treball, aquesta serà un instrument d'avaluació. Permetrà l'avaluació de l'evolució dels aprenentatges així com dels resultats. Aquesta funció avaluativa està desenvolupada a l'apartat d'avaluació del programa.

Pluja d'idees

El grup ha de produir i exposar el nombre més elevat possible d'idees i ocurrencies, d'una manera informal i lliure, a l'entorn d'un tema o d'un problema plantejat. És una tècnica que permet originar, ràpida i creativament, idees o solucions per un problema o dificultat en un marc informal.

Objectius

- Fer ús de la creativitat i de la imaginació.
- Explorar noves possibilitats i solucions davant un tema.
- Desbloquejar un moment d'estancament.
- Exercitar l'escolta sense prevencions.

Avantatges

- Aporta una gran quantitat d'informació.
- És dinàmica i lúdica.
- Permet variar el ritme de la sessió.
- Ajuda a deixar de banda maneres de pensar rígides.
- Permet més espontaneïtat i lliure expressió de diferents punts de vista sense por a ser jutjat.

Desavantatges

- Molt material no aplicable.
- Pot provocar bloquejos individuals.

Desenvolupament de la tècnica

- 1a Fase: Presentació

- La persona dinamitzadora ha de determinar clarament el problema i els objectius que es volen obtenir: expressar, amb total llibertat i amb frases curtes o paraules concretes, totes les idees que el problema suggereix, tal com vagin acudint a la ment.
- Tot seguit, es nomenarà un o una portaveu, que anotarà les idees i controlarà el temps, llevat que aquesta funció sigui assumida per la persona dinamitzadora.
- 2a Fase: Desenvolupament
  - A continuació, es donarà pas a l'exposició d'idees, tot aclarint prèviament quines idees individuals o de grup cal eliminar, qualsevol actitud crítica que pugui conduir a seleccionar les idees pròpies o alienes. La crítica i l'autocrítica estan prohibides. És possible fer servir l'associació d'idees; és a dir, no només serveixen les idees pròpies, sinó que es poden utilitzar les alienes per combinar ambdues, relacionar-les o transformar-les en noves idees. La quantitat d'idees que sorgeixen és important per possibilitar la selecció i l'aclariment del problema.
  - Una vegada el o la portaveu ha finalitzat l'exposició d'idees i ha confeccionat la llista escrita en un lloc visible (com per exemple, la pissarra), s'han de triar les idees d'acord amb els criteris que s'estableixin, com per exemple, que la idea sigui realitzable a curt o mitjà termini, que sigui es pugui dur a terme amb els mitjans i les circumstàncies actuals, que sigui compatible amb altres idees ja seleccionades, etc. Aquests criteris s'establiran en funció del problema que s'estigui plantejant.
  - Finalment, s'agruparan les respostes en categories o, quan es tracti de solucionar un problema, s'analitzaran les possibles conseqüències de cadascuna de les alternatives i, si cal, s'escollirà la resposta o les respostes que es considerin més adients.

Paper de la persona dinamitzadora

- Dirigir els passos de la tècnica.
- Vetllar per la lliure expressió d'idees.
- Eliminar la crítica i els judicis.
- Establir un clima de confiança i cordialitat.

Recomanacions per a l'aplicació de la tècnica

- No hi ha respostes vertaderes o falses. Totes les opinions són vàlides, fins i tot si es repeteixen o suposen idees que semblen irrellevants o inapropiades.
- La pluja d'idees no ha de quedar desconnectada de la resta d'activitats de la sessió, sinó que les persones participants han de saber quin és el seu propòsit.
- Durant la fase de producció d'idees, la persona dinamitzadora ha de reiterar en veu alta cada aportació i afegir-la a la llista; a continuació, donarà pas a una altra contribució, de manera que no quedi cap idea per apuntar.
- L'activitat no s'ha d'allargar gaire. És convenient aturar-se quan la fase de producció d'idees no pugui continuar per més temps. Cal no oblidar que el silenci és idoni quan les persones requereixen un temps de reflexió per suggerir més idees a partir de les que ja s'han exposat.
- Quan el grup estigui bloquejat i aporti poques idees, la persona dinamitzadora pot proposar-ne alguna com un membre més del grup.

Philips 6/6

Consisteix en l'organització del grup en subgrups de 6 persones que discuteixen un tema durant 6 minuts per arribar a una conclusió. Després s'exposa al grup gran i s'extreu una conclusió general.

Objectius

- Aconseguir la participació de tots els membres del grup
- Obtenir propostes consensuades per tot el grup en un temps breu.

Avantatges

- Permet treballar en grup petit amb un grup molt gran.
- Facilita l'intercanvi d'idees, la comunicació i la participació de tots.
- Es crea una atmosfera informal.
- Facilita l'enriquiment mutu.

Desavantatges

- No es adequada quan s'ha d'aprofundir molt en un tema.

- Estimula la participació dels alumnes però no el desenvolupament d'habilitats ni d'actituds.

Desenvolupament de la tècnica

- La persona dinamitzadora explica al grup el procediment, l'objectiu i la durada. Expressa l'enunciat del tema que es tractarà. Assenyala als participants que han de dividir-se en grups de 6 persones, elegir un moderador i un secretari del grup.
- S'inicia el procés i el moderador de cada subgrup procurarà que tots els membres participin. Mentrestant, el secretari anota sintèticament les idees expressades al subgrup.
- Quan falta 1 minut, s'avisava que vagin resumint per poder exposar-ho després al grup gran.
- En una pissarra o mural s'anoten les idees rellevants i després del diàleg s'intenta treure conclusions finals generals.

Paper de la persona dinamitzadora

- Assenyalar l'objectiu de les discussions i assegurar-se que els participants han entès l'explicació animant-los a plantejar els dubtes que hagin pogut sorgir abans d'iniciar l'activitat.
- Controlar el temps i no sobrepassar els 6 minuts marcats.
- Recollir les idees dels subgrups i integrar-les per fer una síntesi final.

Recomanacions per a l'aplicació de la tècnica

- Hi ha d'haver temps per exposar tots els subgrups i recapitular les idees extraient unes conclusions generals útils.
- Cal donar el mateix protagonisme a tots els grups per tal de situar-se en una posició d'igualtat.
- Encara que el subgrup està marcat en 6 i és l'ideal, pot variar el nombre de persones i de minuts.

Producte de difusió de la CDI

El producte de difusió de la CDI és l'expressió i producte final de la metodologia d'Aprenentatge – Servei desenvolupada durant el transcurs del programa per tal de difondre la CDI a la societat. Aquest producte té un doble objectiu: didàctic i avaluador.

Pel que fa a l'objectiu didàctic, es pretén que els participants traslladin els coneixements apresos a un material que difondran i que els convertirà en subjectes de drets i agents actius.

Contingut

El contingut del producte final dependrà de la decisió que preguin els participants sobre el producte que volen elaborar. Aquest pot ser des d'una exposició a un curs o un programa de ràdio.

Metodologia

Els participants van construir aquest producte a mesura que desenvolupen les sessions. En ell hi incorporen els aprenentatges adquirits de forma individual i grupal en les sessions d'Aprenentatge Grupal sobre els Drets de la Infància. El producte resultant serà el Servei que ofereixen a la societat per tal de conèixer els Drets de la Infància.

Els participants elaboren el producte, decideixen quin tipus de producte serà, el contingut que hi inclouran, etc. La persona dinamitzadora ha de guiar i orientar els participants, és la mediadora entre l'autoaprenentatge i les activitats del programa.

S'utilitza l'elaboració d'un producte com estratègia socioeducativa i recurs per a facilitar l'autonomia dels membres del grup i l'aprenentatge d'estratègies cooperatives i de col·laboració entre els participants, així com per tal d'aprendre a compartir els coneixements individuals amb el grup.

Treball de reflexió individual

Les activitats de reflexió individual permeten als participants conservar el producte d'un exercici o d'una reflexió.

Avantatges

Facilita el record de les activitats i la possibilitat de poder compartir amb el grup gran el contingut d'una discussió que hagi tingut lloc en el si d'un petit grup. També permeten comparar respostes sorgides en diferents moments. D'altra banda, aquests escrits han de recollir-se a la carpeta d'aprenentatge individual i serviran per a l'avaluació dels participants.

Desavantatges

- Cal tenir en compte que el fet d'allargar massa aquests exercicis per escrit podria endarrerir la dinàmica del grup.
- També cal tenir present que algunes persones poden sentir-se incòmodes si han d'escriure alguna cosa i entregar-ho a una altra persona. En aquestes situacions, la persona dinamitzadora s'ha de mostrar sensible davant d'aquesta circumstància i buscar alternatives que facilitin que tothom estigui còmode.

Rol de la persona dinamitzadora

El paper del professional en aquest tipus d'exercicis és el de fixar-se en el ritme de treball del grup i en les habilitats dels participants, considerant l'amplitud del text i qui l'ha de redactar, amb la finalitat de determinar si és convenient o no que es desenvolupi una activitat per escrit

Treball en grup

a) Treball en grup gran

Permet que tots els components del grup puguin donar la seva opinió sobre un tema concret. S'ha de tenir en compte que el fet que tots els membres del grup hi participin individualment pot significar, de vegades, un alentiment de l'activitat. A més, aquesta tècnica no permet el comentari ni el treball cooperatiu entre els participants. Tanmateix, s'utilitza per fer l'anàlisi d'algun cas concret.

b) Treball en grups petits

Es divideix el grup en d'altres més reduïts i cadascun d'ells discuteix o treballa una qüestió amb l'objectiu d'assolir conclusions parcials. Posteriorment, dels informes de tots els grups, se n'extreu la conclusió general.

Objectius

- Promoure la participació activa de tots els membres del grup, ajudar a les persones a treballar amb la resta, cooperar en el desenvolupament d'una tasca i permetre més interacció.
- Obtenir en poc temps les opinions de totes les persones integrants del grup.

- Facilitar l'exposició dels diferents punts de vista de les persones participants, així com l'expressió de sentiments i vivències personals.
- Despertar l'interès de les persones participants pel tema que es tracta.
- Obtenir informació sobre els interessos comuns del grup.

Avantatges

- Permet parlar a tothom, incloent-hi les persones amb dificultats per expressar-se en públic, així com conèixer millor els membres del grup.
- Possibilita analitzar un problema complicat de detectar entre les persones que interactuen. Dóna l'oportunitat a la persona dinamitzadora d'observar les persones en interacció.

Desavantatges

- No proporciona informació especialitzada.
- El nivell de coneixements i experiències depèn dels individus de cada grup.

Desenvolupament de la tècnica

- La persona dinamitzadora ha de proposar la divisió del grup format per totes les persones participants en subgrups formats, aproximadament, pel mateix nombre de membres.
- La persona que dinamitza l'activitat ha d'explicar el procediment a tot el grup: per què s'utilitza, quins temes es pretenen tractar, com funciona, què se n'espera, de quan temps es disposa, etc.
- A cada subgrup se li assigna i se li especifica el treball que ha de dur a terme.
- Quan acaba el temps destinat al treball o a la discussió, es recullen els informes dels diferents grups i la persona dinamitzadora va donant la paraula al portaveu de cadascun d'ells perquè exposi les seves conclusions.
- La persona dinamitzadora ha d'ordenar les conclusions de cada subgrup per poder fer una síntesi que integri tots els punts d'interès general.

Paper de la persona dinamitzadora

- Deixar clar l'objectiu de l'activitat de cada grup i el temps que s'hi dedicarà.
- Explicar quin serà el seu rol mentre els diversos grups treballen. Així, recorrerà tots els grups resolent dubtes, assegurant-se que saben exactament quina és la

tasca que han de realitzar, ajudant als grups que s'hagin desviat dels objectius i desbloquejant situacions que impedeixin al grup avançar, sobretot quan es tracta de persones que no estan acostumades a treballar en equip ni en aquest tipus d'activitat.

- Deixar treballar al grup sense interferir. No obstant això, pot escoltar la discussió del grup durant una estona i fer aclariments si ells o elles ho sol·liciten.

Recomanacions per a l'aplicació de la tècnica

- Es pot facilitar als subgrups una guia de qüestions orientatives d'acord amb el treball que cal fer, que els ajudarà a mantenir-se dins l'activitat proposada.
- És recomanable enumerar els diferents subgrups per tal que es puguin identificar a l'hora de posar en comú les idees.
- Quan els grups estiguin formats per quatre persones o més, és aconsellable que un membre de cada grup exerceixi les funcions de portaveu, amb la finalitat d'anotar les conclusions, i que una altra persona desenvolupi les funcions de moderador o moderadora, amb el propòsit d'agilitzar les diferents qüestions que s'hagin de treballar.
- S'ha d'evitar donar a un grup un protagonisme dominant, ja que els altres grups es poden sentir devaluats.

Vídeo-fòrum

S'utilitza el vídeo per presentar i analitzar un tema. Prèviament, es presenta la pel·lícula (pel·lícula, reportatge, documental, curtmetratge, fragment d'una pel·lícula, etc.) i se'n destaquen algunes idees. Després de veure-la, la persona dinamitzadora formula una sèrie de preguntes referides al seu contingut i destinades a afavorir la reflexió i a generar un debat en el grup sobre el tema que es tracti.

Objectius

- Aprofitar la temàtica i el contingut de la pel·lícula o enregistrament seleccionat per formar i informar les persones participants sobre qüestions específiques i per donar-los, alhora, l'oportunitat de contrarestar les seves expectatives i vivències.

Avantatges

- És un mètode atractiu per al grup, atesos els testimonis o vivències que apareixen a la pel·lícula.
- S'ofereix gran quantitat d'informació.

Desavantatges

- La participació del grup es pot veure reduïda si no es preparen bé les fases prèvia i posterior al visionat.

Desenvolupament de la tècnica

- 1a Fase: Pre-visionat
  - o Elecció de la pel·lícula. Disposar de pel·lícules adequades en funció dels objectius proposats.
  - o Preparació. Analitzar i preparar els suports tècnics corresponents que ressaltin i potenciïn els aspectes destacables de la pel·lícula i que permetin un treball previ i posterior al visionat.
- 2a Fase: Desenvolupament
  - o Presentació de la pel·lícula. La persona dinamitzadora presentarà el contingut i l'estructura de la pel·lícula i assenyalarà els objectius que es persegueixen amb aquesta activitat. Haurà de motivar a les persones participants i destacar les idees clau per identificar-les durant el desenvolupament de la pel·lícula i treballar-les en l'anàlisi posterior.
  - o Visionat de la pel·lícula.
- 3a Fase: Post-visionat
  - o Discussió. El mateix dia de la projecció es comentarà la pel·lícula; s'establirà una discussió en grup, per a la qual cosa es pot utilitzar una altra tècnica que promogui el col·loqui. Aquesta altra tècnica integrada en el videofòrum es pot posar en pràctica en el grup gran (discussió dirigida), formant subgrups (treball en grups petits) o en parelles (diàlegs simultanis).
La discussió pot girar entorn dels temes i les finalitats següents:
    - Establiment del nivell de comprensió de la pel·lícula a partir de preguntes que permetin als participants i les participants resumir-ne la trama i iniciar la xerrada i la posada en comú d'idees.

- Anàlisi de seqüències o situacions concretes de la pel·lícula o anàlisi dels personatges, intentant definir-los a partir de l'observació dels seus comportaments.
- Síntesi final. Durant la discussió, la persona dinamitzadora pot anotar a la pissarra les aportacions dels membres del grup i, al final, sintetitzar els diversos temes que hagin sorgit.

Paper de la persona dinamitzadora

- Informar el grup sobre el contingut de la pel·lícula que veuran.
- Sensibilitzar-los pel que fa als continguts més importants que es presentaran i als quals cal prestar una atenció especial.
- Animar a la participació en la fase de postvisionat.

Recomanacions per a l'aplicació de la tècnica

- En la fase de postvisionat, s'ha de generar una atmosfera que fomenti la participació del grup.
- L'ambient també ha de propiciar la tolerància i el respecte.

6.8. Materials

La proposta disposa d'un conjunt de materials i recursos per facilitar la seva aplicació i avaluació. Aquests són:

- Guia per a la persona dinamitzadora que conté 3 apartats:
  - Característiques del programa. On es pot trobar la justificació del programa, la fonamentació teòrica, els objectius i les dimensions, l'estructura i les condicions d'implementació, les estratègies i les tècniques de treball i el procés d'avaluació.
  - Desenvolupament de les activitats dirigides: Aprenentatge Grupal.
  - Desenvolupament de les activitats autogestionades: Aprenentatge – Servei.
- CD amb les fitxes de suport i recursos educatius.

6.9. Avaluació del programa

La present investigació finalitza amb el disseny de la proposta socioeducativa que s'està presentant en aquest capítol. Aquest, només, és un punt i seguit que marca properes actuacions com l'avaluació del disseny de la proposta i el pilotatge de la mateixa.

Tot i així, cal destacar que el disseny de l'avaluació d'un programa es realitza paral·lelament al disseny del programa. Per aquest motiu, s'ha cregut important elaborar i presentar en aquest apartat el disseny de l'avaluació de la proposta tot i que no es dugui a terme.

Segons Amorós (2006) el disseny d'avaluació de programes contempla tres moments d'avaluació:

1. Avaluació del disseny del programa i preparació de l'aplicació.
2. Avaluació del procés i implementació del programa.
3. Avaluació dels resultats.

En els següents apartats es presentarà el disseny elaborat per a cada un dels tres moments d'avaluació amb els aspectes bàsics a avaluar. Per a la seva elaboració s'ha partit de les propostes d'Amorós (2006) i Mateos (2011).

6.9.1. Avaluació del disseny i preparació de l'aplicació

L'avaluació del disseny del programa es realitza un cop acabat el disseny de la proposta i abans de la posada en funcionament d'aquesta. Aquesta es duu a terme a partir de la revisió per jutges. Es demana a un nombre determinat d'experts en la matèria, en aquest cas serien persones que treballen en el món educatiu entre ells professors universitaris, professors de secundària i educadors socials que treballin en el camp de l'educació en el lleure i l'atenció a la infància, que llegeixin i revisin el programa i que emplenin una graella on es recullen els paràmetres criterials que es volen avaluar.

Aquest moment d'avaluació pretén:

- Preveure l'aplicació del programa amb la màxima garantia.
- Detectar els factors que poden afavorir o dificultar l'aplicació.
- Analitzar la coherència entre les necessitats detectades al diagnòstic i les aportacions del programa.
- Planificar la intervenció i adaptar els temes i les activitats a la realitat del grup a qui es dirigeix.

6.9.2. Avaluació del procés i implementació del programa

L'avaluació del procés i implementació es realitza durant el transcurs de la posada en pràctica de la proposta. Aquesta és duta a terme pels diferents agents que participen en el procés d'aplicació del programa, com ara la persona dinamitzadora i els mateixos participants.

Aquest moment d'avaluació pretén:

- Analitzar el desenvolupament dels temes i l'adequació dels objectius, activitats i recursos
- Analitzar el grau de participació i satisfacció dels participants i de la persona dinamitzadora

Es pot dur a terme a partir d'instruments molt diversos, sempre hi quan aquests recullin aportacions sobre els diferents paràmetres criterials que es pretenen avaluar per obtenir un programa d'èxit (taula 36).

Els instruments d'avaluació per a l'avaluació del procés i implementació de la proposta que es presenta en aquesta investigació es troben més endavant desenvolupats i són:

- Diari de camp d'AULA
- Carpeta d'aprenentatge
- Diari de camp de la persona dinamitzadora
- Sessions finals AG i ApS programa

Dimensions	Criteris
Viabilitat del programa	<ul style="list-style-type: none"> - Quins són els aspectes que han facilitat o dificultat la realització del programa? - Estan previstos els espais, els horaris, els recursos i el personal necessari? - Està prevista la temporització? - Es desenvolupen les necessitats detectades al diagnòstic? - És adequat el programa per aplicar-lo a aquest context? - Estan capacitats el professorat o els agents socioeducatius que han de desenvolupar la proposta? - El suport i el grau d'implicació del context que necessita el programa és l'adequat?
Conformitat amb la planificació	<ul style="list-style-type: none"> - Es detecten desajustaments respecte a la planificació proposada? - Es desenvolupa segons les bases teòriques i la metodologia d'aplicació prevista?
Validesa	<ul style="list-style-type: none"> - Quins són els canvis que s'han realitzat o s'han de realitzar (objectius, continguts, activitats, recursos, espai, etc.) - S'aconsegueixen els objectius de les activitats? - La temporització és adequada? - La seqüència de les activitats és adequada? - Són suficients i adequats els recursos? - Quin és el grau de participació i assistència? - Es facilita la motivació del grup? - Es facilita la participació de tots els membres del grup?
Grau de satisfacció de la persona dinamitzadora	<ul style="list-style-type: none"> - El tema tractat és interessant? - Les estratègies són innovadores i engrescadores per a la pràctica i la consecució dels objectius? - Coses que han agradat? - Coses que s'haurien de modificar?
Grau de satisfacció de la persona dinamitzadora	<ul style="list-style-type: none"> - El tema tractat és interessant? - Les estratègies són innovadores i engrescadores per a la pràctica i la consecució dels objectius? - Coses que han agradat? - Coses que s'haurien de modificar?

TAULA 36. CRITERIS D'AVALUACIÓ DEL PROCÉS I IMPLEMENTACIÓ DEL PROGRAMA

6.9.3. Avaluació dels resultats

L'avaluació de resultats es realitza un cop s'ha finalitzat la posada en pràctica de la proposta. Es pot dur a terme per diferents agents implicats que han participat en l'aplicació de la proposta com ara la persona dinamitzadora i els mateixos participants. La participació de més d'un agent implicat en l'avaluació de la proposta enriqueix

l'avaluació ja que s'avalua des de diferents punts de vista i es produeix una triangulació d'informants.

Aquest moment d'avaluació pretén:

- Estudiar el grau de consecució dels objectius proposats
- Valorar la incidència del programa en els participants
- Avaluar la cristal·lització i continuïtat del programa

Els instruments que s'utilitzen en aquest moment poden ser molt diversos i dependran del disseny de la proposta i dels paràmetres criterials que es pretenguin avaluar (taula 37). Pot utilitzar-se només un instrument o buscar diferents instruments que avaluin diferents aspectes o, també, el mateix. En aquest cas, es donaria la complementarietat metodològica.

En paràgrafs anteriors es parlava que és un moment que es du a terme al finalitzar el desenvolupament del programa. També és cert que s'ha d'iniciar aquest moment al principi de la proposta si s'opta per l'opció de l'avaluació inicial i final amb un pretest i un posttest, ja que un s'ha de passar a l'inici de la posada en marxa de la proposta i l'altre en acabar.

Els instruments d'avaluació per a l'avaluació de resultats de la proposta que es presenta en aquesta investigació es troben més endavant desenvolupats i són:

- Qüestionari de Dilemes Morals
- Mural dels Drets
- Producte per a la difusió de la CDI
- Carpeta d'aprenentatges
- Diari de camp de la persona dinamitzadora
- Sessions finals AG i ApS programa

Dimensions	Criteris
Eficàcia del programa	- Quins canvis s'han observat en els participants (coneixements, actituds i comportaments)?
Grau de consecució dels objectius de cada sessió	- S'han aconseguit els objectius generals? - Com valoren el contingut de les activitats?
Grau de satisfacció	- Com valoren el grau de satisfacció els participants?

TAULA 37. CRITERIS D'AVALUACIÓ DELS RESULTATS

6.9.4. Instruments d'avaluació

En aquest apartat es desenvoluparan els instruments d'avaluació previstos per a l'avaluació del procés i implementació, i per a l'avaluació dels resultats del programa. Ja que alguns dels instruments s'utilitzen per als dos moments avaluatius, en la taula 38 següent es pot veure la correspondència entre instruments i moments d'avaluació, així com els agents implicats i el tipus d'avaluació que s'hi realitza.

Instrument	Agent implicat	Tipus avaluació	Avaluació Procés	Avaluació Resultats
Qüestionari de Dilemes Morals	Participants	Individual		
Mural dels Drets	Participants	Grupal i Autoavaluació		
Producte per a la difusió de la CDI	Participants	Grupal		
Carpeta d'aprenentatge	Participants	Individual i Autoavaluació		
Diari de camp d'AULA	Participants i Dinamitzador/a	Grupal		
Diari de camp DINAMITZADOR/A	Dinamitzador/a	Individual i Grupal		
Sessions finals AG i ApS	Participants	Grupal		

TAULA 38. RELACIONS EN L'AVALUACIÓ

Qüestionari de Dilemes Morals

Què avalua?

- Avalua el grau de coneixement dels participants sobre els Drets de la Infància a l'inici del programa i en acabar-lo.

Què és?

El Qüestionari de Dilemes Morals és una bateria de dilemes morals que versen sobre els Drets de la Infància.

Què inclou?

El Qüestionari consta de 4 preguntes obertes sobre les generalitats dels Drets: Què és, Qui en té, etc.; 17 dilemes morals que els participants hauran de llegir i respondre si hi estan d'acord o no i, a més, en 8 d'aquests dilemes s'haurà de justificar la resposta.

Es passa el mateix qüestionari als participants a l'inici, primera sessió, i al finalitzar el programa, penúltima sessió. Les dades extretes d'aquest instrument complementen les que brinden la carpeta d'aprenentatge, el producte i la sessió final i el diari de la persona dinamitzadora per a l'avaluació de resultats del programa.

En l'aplicació del **Pretest** es recullen les respostes dels participants abans d'iniciar cap activitat. D'aquesta manera es comprova quins coneixements previs tenen els participants de manera individual. No s'indica en cap moment si les respostes donades són les correctes o no ja que sinó invalidaria la complementació del qüestionari en la penúltima sessió, posttest. Els resultats del qüestionari poden servir de referència a la persona dinamitzadora per fer més incidència en aquells continguts que coneixen menys.

L'aplicació del **Posttest** permetrà comparar el qüestionari resolt el primer dia amb aquest que hauran respost en la penúltima sessió. Després de contestar les preguntes, es donaran les respostes correctes i s'argumentarà el perquè d'aquestes. Els participants, d'aquesta manera, podran comprovar la seva evolució i avaluar si han millorat o no, a més, podran reflexionar sobre aquelles en que la resposta encara no és del tot adequada.

La comparativa pretest – posttest permetrà observar el progrés individual de cada participant, fer comparatives entre els resultats dels membres del grup, així com fer comparatives amb altres grups que també hagin dut a terme el programa. A més, permetrà valorar si existeix la necessitat de fer canvis en la proposta per a pròximes aplicacions.

Mural dels drets

Què avalua?

- Avalua l'evolució grupal en el coneixement dels Drets de la Infància durant el procés d'implementació del programa.
- Avalua l'adquisició de competències cooperatives i de col·laboració, així com el desenvolupament de la creativitat dels participants.

Què és?

És l'expressió i producte final dels aprenentatges sobre els Drets de la Infància adquirits durant el desenvolupament del programa.

Què inclou?

El mapa dels drets es un mural que aniran emplenant els participants en diferents moments del desenvolupament del programa. S'iniciarà el mural a la sessió inicial partint dels coneixements previs dels participants. A través del treball grupal, elaboraran un primer esbós del que per a ells són els Drets de la Infància. A mesura que es desenvoluparan les sessions s'anirà completant el mural amb els aprenentatges adquirits. En l'última sessió es presentarà el mural i el significat per als seus creadors.

En cada un dels moments d'elaboració del mural s'hauran fet fotografies per poder guardar una imatge gràfica de cada moment i així avaluar l'evolució del material. Aquest instrument obtindrà dades dels aprenentatges adquirits grupalment tant per a l'avaluació del procés i implementació com per a l'avaluació de resultats. A més, permetrà l'autoavaluació dels propis participants ja que observaran l'evolució del mapa des del primer dia fins l'últim.

Producte per a la difusió de la CDI

Què avalua?

- Avalua els aprenentatges grupals que s'han adquirit durant el desenvolupament del programa.
- Avalua l'adquisició de competències per al treball grupal, la participació i l'augment de l'autonomia, així com el desenvolupament de la creativitat dels participants.

Què és?

És el material que han anat elaborant els participants amb la metodologia d'Aprenentatge – Servei durant el transcurs del programa per tal de difondre la CDI a la societat.

Què inclou?

És l'expressió i producte final de la metodologia d'Aprenentatge – Servei desenvolupada durant el transcurs del programa. Els participants van construïnt aquest producte a mesura que desenvolupen les sessions. En ell hi incorporen els aprenentatges adquirits de forma individual i grupal en les sessions d'Aprenentatge Grupal sobre els Drets de la Infància. El producte resultant serà el Servei que ofereixen a la societat per tal de conèixer els Drets de la Infància.

Els participants elaboren el producte, decideixen quin tipus de producte serà, el contingut que hi inclouran, etc. La persona dinamitzadora ha de guiar i orientar els participants, és el mediador entre l'autoaprenentatge i les activitats del programa.

S'utilitza l'elaboració d'un producte com estratègia socioeducativa i recurs per a facilitar l'autonomia dels membres del grup i l'aprenentatge d'estratègies cooperatives i de col·laboració entre els participants, així com per tal d'aprendre a compartir els coneixements individuals amb el grup.

Aquest instrument permetrà l'avaluació grupal dels aprenentatges adquirits tant en les sessions d'Aprenentatge Grupal com en les sessions d'Aprenentatge – Servei i obtenir dades per a l'avaluació de resultats.

Carpeta d'aprenentatge

Què avalua?

- Avalua de forma individualitzada els aprenentatges dels participants.

Què és?

La carpeta d'aprenentatge és una tècnica didàctica i un recurs d'avaluació. Es parteix de la base de l'aprenentatge significatiu i s'usa de forma continuada durant el

desenvolupament del programa com a lloc físic on recollir les cerques d'informació, aprenentatges i reflexions que realitza el participant.

Què inclou?

Inclou els materials recollits per a l'aprenentatge i les reflexions i vivències dels participants sobre i durant el desenvolupament de la proposta.

Els participants realitzen al llarg del programa activitats individuals en petit grup i en gran grup. A la carpeta d'aprenentatge el participant ha de recollir tot el que realitza en les diferents activitats, per deixar constància de la seva participació i el seu aprenentatge (cognitiu, comportamental i emocional) en cada una de les sessions. Aquesta recopilació permet a la persona dinamitzadora poder realitzar una avaluació de caràcter individual del procés i dels resultats.

La carpeta d'aprenentatge ha d'incloure un apartat destinat a la reflexió (diària) on el participant pot expressar i reflexionar sobre les temàtiques que es treballen en les diferents sessions. Es demana als participants que reflexionin sobre el desenvolupament de les sessions, les activitats, els materials, la seva participació i la dinàmica del grup, etc. S'inclou una guia de reflexió que pot orientar als participants a realitzar aquesta última part.

El participant compta amb aquest espai de reflexió individual i privada per a utilitzar-ho en qualsevol moment del programa. Aquest espai facilita l'autoavaluació del propi participant, podent comparar l'evolució o maduresa de les seves reflexions al llarg del programa.

PUNTS DE REFLEXIÓ DE LA SESSIÓ: .....
DESENVOLUPAMENT DE LA SESSIÓ <ul style="list-style-type: none">
- T'ha agradat el desenvolupament de la sessió
- L'exposició ha estat clara
- El contingut de la sessió t'ha interessat
- Has adquirit nous coneixements durant la sessió
- La durada de l'activitat ha estat l'adequada
ACTIVITATS I PARTICIPACIÓ <ul style="list-style-type: none">
- L'estratègia per desenvolupar la sessió t'ha agradat
- Els materials i recursos per dur a terme la sessió són adequats
- Consideres que et pot ser útil
- T'has sentit còmode participant en les activitats
- La persona dinamitzadora desenvolupa el seu paper adequadament
- La persona dinamitzadora ha mantingut l'interès del grup
APRENTATGES <ul style="list-style-type: none">
- Quina temàtica t'ha cridat més l'atenció
- Destaca les idees que més t'han xocat
- Quins són els aprenentatges més significatius que has adquirit
ALTRES COSES QUE T'AGRADARIA AFEGIR

TAULA 39. GUIA DE REFLEXIÓ DE LA SESSIÓ PER ALS PARTICIPANTS (ADAPTACIÓ DE AMORÓS ET AL., 2005:38)

Diari de camp d'AULA

Què avalua?

- Avalua les dinàmiques d'aula a nivell grupal i l'autogestió i autonomia per a la resolució de conflictes.

Què és?

Es un diari d'abast per a tots els participants on puguin anar apuntant les seves impressions, dubtes o dificultats perquè la resta de companys ho pugui llegir i resoldre col·lectivament.

Què inclou?

Inclou les impressions, dubtes, conflictes que els participants del programa puguin tenir i creguin important que quedi recollit per tal de resoldre-ho o comentar-ho en grup.

Es tracta d'un instrument d'autogestió dels membres del grup. Quan es planteja algun dubte o problema es pot plasmar al diari perquè entre tots els participants es comentí i es trobi una solució pertinent per resoldre el conflicte.

És un instrument permanent que està present durant tot el desenvolupament del programa i que es pot usar en qualsevol moment del programa. Aquest permetrà que se'n puguin extreure dades per a l'avaluació de procés a nivell grupal.

Diari de camp de la persona DINAMITZADORA

Què avalua?

- Avalua el desenvolupament del programa i la participació i implicació dels participants.

Què és?

Diari que recull la informació i reflexió de la persona dinamitzadora sobre l'abast de la proposta, els suggeriments de canvi per a properes aplicacions i els apunts sobre la participació i implicació dels participants, així com aspectes a tenir en compte o incidir sobre algun participant en particular.

Què inclou?

El diari de camp és l'instrument utilitzat per realitzar el seguiment del desenvolupament de les sessions. Amb aquest s'obtenen dades per a l'avaluació de procés i implementació del programa.

Inclou la valoració personal i els aspectes a tenir en compte per al bon desenvolupament de la proposta: estructura, objectius i dinamització de les sessions; però també de la participació, implicació i motivació dels participants. Aquest facilita informació per a la millora del programa (grau de participació, motivació dels participants, les dificultats i potencialitats per al desenvolupament de les activitats, etc.) durant el desenvolupament, ja que permet a la persona dinamitzadora reflexionar i interrogar-se

sobre elements que incideixen en l'efectivitat i viabilitat del programa. Aquestes reflexions permeten introduir elements de millora del programa durant l'aplicació del mateix i a posteriori.

S'ha de tenir en compte que el diari de camp s'ha d'emplenar metòdicament després de cada sessió per obtenir unes dades fiables i constants que ajudin a la millora del programa. Per facilitar les anotacions i reflexions s'inclouen dues guies de reflexió que poden orientar a la persona dinamitzadora per tal de complimentar aquest diari. Per una banda, la que contempla el seu paper com a dinamitzador i el desenvolupament de la sessió i, per altra banda la que inclou criteris sobre la dinàmica de l'aula i els participants.

PUNTS PER A LA REFLEXIÓ DEL DESENVOLUPAMENT DE LA SESSIÓ: .....
ESTRUCTURA DE LA SESSIÓ <ul style="list-style-type: none">
- Has presentat adequadament la sessió
- Has introduït les activitats de manera atractiva
- Has acabat l'activitat i començat la següent sense forçar la situació
- Has provocat la reflexió al grup en acabar la sessió
OBJECTIUS DE LA SESSIÓ <ul style="list-style-type: none">
- Has transmès clarament els continguts de la sessió
- Has relacionat els continguts teòrics amb les activitats
- Has aconseguit els objectius de la sessió
- Has acabat la sessió en el temps previst
DINAMITZACIÓ DEL GRUP <ul style="list-style-type: none">
- Has mantingut la motivació del grup durant tota la sessió
- Has aprofitat les experiències i les opinions dels participants per treballar les activitats
- Has motivat a tots els participants de la mateixa manera
- Has creat un ambient comunicatiu entre els participants
ASPECTES A TENIR EN COMPTE PER A LA PROPERA SESSIÓ <ul style="list-style-type: none">
- La planificació de la pròxima sessió
- Les característiques i les necessitats del grup

TAULA 40. GUIA DE REFLEXIÓ: DESENVOLUPAMENT DE LA SESSIÓ (AMORÓS ET AL., 2005:37)

PUNTS PER A LA REFLEXIÓ SOBRE ELS PARTICIPANTS DE LA SESSIÓ: .....
PARTICIPACIÓ <ul style="list-style-type: none">
- Intervencions
- Exposen obertament les opinions
- Participen activament
- Pregunten els dubtes
MOTIVACIÓ <ul style="list-style-type: none">
- Assisteixen amb satisfacció
- Gaudeixen de les activitats
- Estan motivats per realitzar les activitats
- Tenen iniciativa per desenvolupar les activitats
- Es mostren interessats en el programa
IMPLICACIÓ <ul style="list-style-type: none">
- S'impliquen en el programa
- Proposen activitats variades
- Mostren intencions de seguir formant-se
- Reflexionen sobre el que aprenen
RELACIÓ <ul style="list-style-type: none">
- Resolen dubtes i ajuden els companys
- Col·laboren en la preparació de les activitats
- Respecten els companys
- Valoren les aportacions dels companys
- Superen la vergonya i la timidesa

TAULA 41. GUIA DE REFLEXIÓ: DINÀMICA DEL GRUP I PARTICIPACIÓ (ELABORACIÓ PRÒPIA)

Sessions finals AG i ApS programa

Què avalua?

- Avalua els continguts, la metodologia i el funcionament del programa.
- Avalua els aprenentatges assolits i els resultats obtinguts pels participants.

Què és?

Són les evidències de les 2 sessions d'avaluació que es duen a terme durant el programa. Per una banda, la duta a terme en l'itinerari AG i, per altra banda la duta realitzada en l'itinerari ApS.

Què inclou?

Aquestes sessions d'avaluació recullen evidències tant de la implementació del programa com dels resultats obtinguts en ell. En la sessió d'AG, els participants valoren els continguts, la metodologia i el funcionament del programa, és a dir s'obtenen dades per a l'avaluació de procés. Aquesta es du a terme a partir d'una activitat d'avaluació que consisteix en la reflexió individual dels participants i el comentari grupal de les aportacions per tal de transformar-ho en propostes de millora. L'especificació del desenvolupament d'aquesta activitat i els materials que la componen s'ubiquen a l'itinerari AG, Sessió 11, Activitat 2.

En la sessió d'ApS els participants reflexionen i avaluen els aprenentatges assolits i els resultats obtinguts, és a dir s'obtenen dades tant per a l'avaluació de procés com per a l'avaluació de resultats. Es du a terme una activitat d'avaluació en gran grup que permet discutir entre els participants l'evolució dels seus coneixements, els resultats pretesos i els aconseguits. És a dir, permet l'autoavaluació dels membres del grup tant pel que fa als seus coneixements com pel que fa a la seva maduresa i adquisició d'autonomia amb l'elaboració del producte final. Per finalitzar l'avaluació es projecten les perspectives de futur tant dels membres del grup com de la proposta desenvolupada fins el moment. L'especificació del desenvolupament d'aquestes activitats i els materials que la componen s'ubiquen a l'itinerari ApS, Sessió 10, Activitats 1 i 2.

En resum (el repte)

Al llarg del capítol s'han presentat tots els elements i aspectes que contempla el disseny de la proposta socioeducativa per a la promoció de la Convenció dels Drets de la Infància adreçada a adolescents entre 12 a 16 anys.

La funció que exerceix cadascun d'aquests elements fa que s'estableixin tres grups. El primer d'ells respon a les bases necessàries que fonamenten la proposta. En ell s'hi inclouen els elements detectats en la triangulació de dades a partir de la revisió teòrica, la investigació diagnòstica i l'anàlisi de programes sobre els Drets de la Infància. Aquests s'han traduït en els apartats justificació, transformació de necessitats en objectius i continguts i fonamentació teòrica dels continguts. Aquests elements apunten a la necessitat de treballar amb els infants i adolescents de manera integral els Drets de la Infància, des de l'Enfocament de Drets, que permeti apropiar-se d'aquests no només de manera conceptual sinó també estratègica i actitudinal.

El segon grup ha presentat les bases metodològiques de la proposta. En ell s'hi descriuen els objectius i dimensions que acoten el disseny, els continguts que s'aborden establerts segons la classificació de les 3P, els destinataris i l'estructura de la proposta. Aquesta es desenvolupa a partir de 4 mòduls distribuïts en 12 sessions d'activitats d'ensenyament –aprenentatge i 12 sessions d'Aprenentatge Servei on desenvoluparan un producte de difusió de la CDI amb els continguts apresos en la resta de sessions.

En tercer lloc, s'han presentat les bases per aplicar i avaluar la proposta. S'hi inclouen les estratègies i tècniques de treball així com els materials necessaris i els instruments i mètode d'avaluació de la proposta.

La proposta que s'ha dissenyat vol ser més que un recurs tancat i específic, ja que pretén ser un primer acostament als Drets de la Infància que contribueixi a que els adolescents se sentin partícips del seu desenvolupament i alhora se sentin agents socials. Per tot això, les estratègies emprades per assolir els objectius són de caràcter participatiu, entenent que aquestes faciliten la participació activa, la implicació i presa de decisions i la responsabilitat en el seu propi desenvolupament.

Capítol 7

Desenvolupament de les activitats d'Aprenentatge Grupal

Ningú educa ningú

i ningú s'educa sol

Pedagogia de l'Oprimít (1970)

Paulo Freire (1921-1997)

Educador i pedagog brasiler

Introducció

Després de fer un recorregut per les característiques que té el programa i les instruccions per a la seva implementació, en aquest capítol es presenten i desenvolupen les sessions d'Aprenentatge Grupal. Com Paulo Freire apunta: *ningú educa ningú i ningú s'educa sol*, la relació que es dóna entre individus és el que fa que es creï coneixement. Aquest tipus d'activitats pretén ser un punt de trobada entre els participants on compartir coneixements, experiències i sentiments que faran que els aprenentatges siguin més rics i significatius.

Es tracta de 12 sessions d'una hora cadascuna que engloben els continguts específics sorgits del procés d'investigació diagnòstica i de la revisió de la literatura científica sobre la temàtica. Hi ha una sessió inicial de presentació i coneixements previs, 10 sessions on es desenvolupen els continguts sobre els Drets de la Infància i la sessió final on es fa la reflexió i avaluació de les activitats i el programa.

Les sessions estan estructurades en objectius, continguts, activitats, estratègies i recursos. Cada sessió presenta l'estructura següent:

- Introducció de la sessió
- Objectius
- Continguts
- Activitat (la mateixa estructura per tantes com n'hi hagi):
  - Estratègia
  - Materials i recursos
  - Temps previst
  - Introducció
  - Desenvolupament
  - Conclusió
- Valoració i tancament de la sessió
- Altres recursos

Quadre Resum: Activitats d'Aprenentatge Grupal

Mòdul Inicial. Presentació i Engranatge				
Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
0.	<p>Sessió 0. Presentats, llestos... JA! El coneixement sobre els Drets de la Infància</p> <p>Els continguts i el funcionament del programa</p> <p>L'objecte de permanència (el Mural dels Drets)</p>	<p>Comprovar els propis coneixements sobre Drets de la Infància</p> <p>Conèixer els continguts i el funcionament del programa</p> <p>Dissenyar i iniciar el mural dels drets</p>	<p>En el cas que... Complementació del qüestionari de dilemes morals (Pretest)</p> <p>I ara què hem de fer? Explicació a grans trets del programa, l'itinerari a seguir i els instruments d'avaluació</p> <p>El nostre mural Elaboració del mural inicial dels drets del grup (aquest s'haurà de seguir emplenant a les següents sessions, serà l'objecte de permanència)</p>	<p>Treball individual Qüestionari de Dilemes Morals 20 minuts</p> <p>Exposició dinamitzador/a Material de suport (presentació PowerPoint) 20 minuts</p> <p>Expressió artística Paper d'embalar, tisores, retoladors, etc. 20 minuts</p>

Mòdul 2. Drets i Responsabilitats

Apropiar-se d'una actitud responsable envers els Drets de la Infància en tant que propis o d'altres infants i adolescents

Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
3.	<p>Sessió 3. Responsables amb els nostres Drets Drets i Responsabilitats</p> <p>Autonomia personal</p>	<p>Comprendre la relació entre dret i responsabilitat</p> <p>Desenvolupar l'autonomia personal</p> <p>Responsabilitzar-se dels propis drets</p>	<p>Tot té relació Es reparteix un post-it a cada participant, indistintament es repartiran 2 colors. Es demanarà que l'emplenin segons les instruccions. En un color hauran d'escriure, dibuixar un dret i en l'altre una responsabilitat que tinguin. Es penjaran tots en un mateix mural i s'analitzarà en grup com els drets s'interrelacionen amb les responsabilitats</p> <p>Em comprometo S'han de plantejar una meta i les accions que necessiten per arribar-hi. La reflexió serà he d'implicar-me, responsabilitzar-me perquè sinó no arribo. I ser conscient que hi ha dificultats cosa que em farà augmentar l'autoestima i superar-me</p>	<p>Treball individual i reflexió grupal Post-its (2 colors) Mural o pissarra 20 minuts</p> <p>Treball en petit grup Fitxa de tasques Paper i bolígraf Pissarra o mural 40 minuts</p>

Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
4.	<p>Sessió 4. La pobresa infantil en països desenvolupats La pobresa infantil en el context immediat</p> <p>La cooperació, la col·laboració i l'ajuda mútua</p> <p>Relacions d'igualtat amb infants de l'entorn proper</p>	<p>Reconèixer la pobresa infantil en el context immediat</p> <p>Integrar la cooperació i la col·laboració com a canal d'ajuda mútua</p> <p>Construir relacions d'igualtat amb altres infants de l'entorn proper</p>	<p>Tan a prop? Presentar notícies d'actualitat perquè coneguin la realitat propera i crear debat</p> <p>I jo que faig? Analitzar una poesia Primero cogieron a los comunistas... de <i>Martin Niemöller</i> on es parla de la passivitat de les persones. Es tracta de crear debat de si hauríem d'actuar</p> <p>Tots per a un, i un per a tots! Es tracta de trobar solucions a les notícies que han analitzat en la primera activitat. Com ells poden ser participants d'aquesta solució? Què poden aportar per solucionar-ho?</p>	<p>Philips 6/6 Notícies actuals sobre pobresa a Espanya i Europa Pissarra o mural 25 minuts</p> <p>Discussió dirigida i debat Poesia <i>Primer cogieron als comunistes</i> – M. Niemöller 15 minuts</p> <p>Pluja d'idees Treball grupal Pissarra o mural Paper i bolígraf 20 minuts</p>
5.	<p>Sessió 5. La pobresa infantil en països en vies de desenvolupament La pobresa infantil en països en vies de desenvolupament</p> <p>Propostes per a l'aplicació dels Drets de la Infància</p>	<p>Distingir les situacions de pobresa en països en vies de desenvolupament</p> <p>Dissenyar accions per aconseguir l'aplicació dels DI a tots els infants del món</p> <p>Assumir responsabilitats envers</p>	<p>El calaix de les sabates Se'ls presenta una situació a cada participant i han d'escollir el calçat ideal per posar-se en aquella situació, però l'han de triar d'una capsa segons el número que li haurà tocat. Es vol demostrar com alguns tenim molt i altres poc.</p>	<p>Joc Situacions hipotètiques Fotografies de sabates Números 15 minuts</p>

Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
	La responsabilitat envers la resta d'infants i adolescents	els infants d'arreu	<p>Tan diferents i tan iguals Anàlisi del vídeo on es poden veure diferents situacions de pobresa i que no sempre és l'alimentació o la salut</p> <p>Aportem el nostre granet Després de les idees de les altres 2 activitats, es tracta de proposar accions que podrien ajudar a la defensa i l'aplicació dels DI (difusió, xarxes socials, etc.)</p>	<p>Vídeo-fòrum Pel·lícula "Las 7 alcantarillas" 25 minuts</p> <p>Pluja d'idees Treball grupal Pissarra o mural 20 minuts</p>
6.	<p>Sessió 6. Els nostres Drets Els Drets de la Infància Tipologia de Drets</p>	<p>Identificar les tipologies de drets</p> <p>Reconèixer els Drets de la Infància com un dret inalienable</p>	<p>Joc</p> <p>Posada en comú i debat Targetes dels Drets 20 minuts</p> <p>Diàlegs simultanis Afirmacions dels Drets Pissarra o mural 20 minuts</p> <p>Dret: to be or not to be En parelles i es reparteixen diverses afirmacions (poden ser falses o certes) que hauran de classificar. Després en grup gran es debat el perquè d'una posició o altra</p> <p>Creix el nostre mural Emplenar el mural amb els drets que s'han après en aquest mòdul</p>	<p>Expressió artística Paper d'embarcar, tissors, retoladors, etc. 20 minuts</p>

Mòdul 4. Protecció				
Prendre consciència de les situacions de vulnerabilitat en la infància				
Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
9.	<p>Sessió 9. Aprenem a protegir-nos Tipus d'abús i maltractament</p> <p>Elements per combatre situacions de negligència, abús o maltractament</p> <p>Responsabilitat davant indicis d'abús i maltractament</p>	<p>Distingir les diferents formes d'abús i maltractament</p> <p>Integrar elements per a combatre situacions de negligència, abús o maltractament</p> <p>Responsabilitzar-se davant indicis d'abús o maltractament</p>	<p><i>I sí...</i> Es presenten 4 casos que versen sobre diferents situacions i graus d'abús, com reaccionen les persones del voltant i solucions o estratègies que es donen en els casos. A partir d'aquí es busca l'extracció d'indicadors, de solucions i la reflexió entorn a aquestes situacions.</p>	<p>Estudi de casos Casos sobre maltractament i abús 40 minuts</p> <p>Discussió dirigida i debat Mural o pissarra 20 minuts</p>
10.	<p>Sessió 10. Un espai propi L'espai propi</p> <p>La mediació i la resolució de conflictes</p> <p>El respecte a la intimitat de la resta de persones</p>	<p>Reconèixer el dret a tenir un espai personal on es respecti la privacitat</p> <p>Defensar la pròpia intimitat a partir de la mediació i la resolució de conflictes</p> <p>Validar el dret a la intimitat dels meus companys i/o amics</p>	<p>Lo meu és meu i lo teu... Es donen dos situacions a representar que versaran sobre una història amb les xarxes socials. Els pares no respecten la privacitat del fill, però aquest no respecta la privacitat dels amics.</p> <p>Creix el nostre mural Emplenar el mural amb els drets que s'han après en aquest mòdul</p>	<p>Joc de rol Situació i personatges 25 minuts</p> <p>Discussió dirigida i debat Mural o pissarra 15 minuts</p> <p>Expressió artística Paper d'embarcar, tisores, retoladors, etc. 20 minuts</p>

Mòdul Final. Avaluació				
Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
11.	<p>Sessió 11. I el camí ha estat... El coneixement sobre els Drets de la Infància</p> <p>Els continguts, la metodologia i el funcionament del programa</p>	<p>Comprovar els propis coneixements sobre Drets de la Infància</p> <p>Valorar els continguts, la metodologia i el funcionament del programa</p>	<p>En el cas que... (resultats) Complementació del qüestionari de dilemes morals (Posttest)</p> <p>Què m'emporto? Activitat d'avaluació de la implementació del programa</p> <p>El nostre mural: una realitat Finalitzar el mural dels drets dels participants que hauran anat creant a mesura que ha transcorregut el programa</p>	<p>Treball individual Qüestionari de Dilemes Morals 20 minuts</p> <p>Treball de reflexió individual i grupal Fitxes d'avaluació Gometes i post-its de colors 20 minuts</p> <p>Expressió artística Paper d'embalar, tisores, retoladors, etc. 20 minuts</p>

TAULA 42. QUADRE RESUM ACTIVITATS D'APRENENTATGE GRUPAL

Mòdul Inicial. Presentació i Engranatge

En una proposta socioeducativa de caire grupal és important que el grup es constitueixi sobre unes bases sòlides i es fomenti el coneixement dels membres del grup i l'establiment d'un clima de respecte i confiança entre ells. En ser una proposta dirigida a adolescents que pot aplicar-se en l'àmbit de l'educació formal i no formal, pot ser que el grup de participants vingui predeterminat i aquestes condicions ja s'hagin tingut en compte prèviament. Si no fos així, s'afegirà una activitat inicial de coneixença i de cohesió grupal.

És molt important que en aquesta primera trobada es posin les bases de partida. Aquest mòdul inicial vol fomentar que els membres del grup comprovin els seus coneixements previs, a la vegada que van establint estructura de grup. Per una banda, comprovar els coneixements previs sobre la temàtica permetrà marcar un punt de partida i, arribats al final del programa, comprovar el recorregut i l'evolució dels coneixements inicials, és a dir ens permetrà l'avaluació dels resultats. Per altra banda, és important conèixer el contingut i funcionament del programa. S'ha d'entendre que es forma part d'un grup i que la participació de tots els membres en el desenvolupament de les activitats és imprescindible. Cada participant ha de saber que té l'oportunitat d'exposar els seus punts de vista, sentiments o accions. Però, a més, és important comentar les expectatives que té cada membre del grup per poder aclarir dubtes o equívocs des d'un principi. En l'Aprenentatge Grupal, la funció de la persona dinamitzadora és d'acompanyant que fomenta la participació dels membres del grup i propicia un clima de respecte i confiança entre els participants.

Tal com s'explicava en el disseny del programa i en les característiques d'implementació, aquest pot apostar per versions diverses. Una de les variants pot ser l'opció on els participants decideixen el seu itinerari. En aquest cas, aquest primer mòdul s'haurà d'ampliar amb una sessió més de treball. Es tracta d'usar el qüestionari de dilemes morals per comprovar els coneixements previs dels participants i configurar, juntament amb ells, l'itinerari del programa. Per tant, en la primera sessió s'hauria de complimentar el qüestionari i explicar els continguts i funcionament del programa. I, en la segona sessió s'hauria d'aportar el retorn dels resultats del qüestionari per conformar

l'itinerari més adient a les característiques dels participants. I, seguidament, dissenyar i iniciar el mural dels drets del grup participant.

Sessió 0. Presentats, llestos... JA!!

Introducció de la sessió

Es dona la benvinguda als participants i se'ls situa en la temàtica a tractar en la sessió actual. Es tracta d'explicar que durant l'activitat es comprovaran els coneixements previs sobre els Drets de la Infància dels participants, s'explicarà el funcionament i continguts del programa i s'iniciarà el producte grupal que esdevindrà l'objecte de permanència durant el desenvolupament del programa que aportarà un producte final construït en comú i dades per comprovar l'evolució dels coneixements adquirits.

Objectius

- Comprovar els propis coneixements sobre Drets de la Infància
- Conèixer els continguts i el funcionament del programa
- Dissenyar i iniciar el mural dels drets

Continguts

- El coneixement sobre els Drets de la Infància
- Els continguts i el funcionament del programa
- L'Objecte de permanència (el mural dels drets)

Activitat 1: En el cas que...

Treball individual

Qüestionari de Dilemes Morals (*fitxa 0*)

20 minuts

○ *Introducció*

S'explica la importància de la complementació del qüestionari de dilemes morals per tal de comprovar quins són els coneixements de partida dels participants. S'ha de fer esment que aquesta activitat és individual i que es tracta d'expressar allò que saben sigui molt o poc, pensen que estigui bé o no, no es considera que hi ha respostes correctes o incorrectes sinó visions diferents segons la visió de cada participant. Es tracta de donar la seva la impressió inicial sobre els Drets de la Infància.

○ *Desenvolupament*

S'entrega el qüestionari de dilemes morals als participants amb les instruccions que han de seguir per poder complimentar-lo. La persona dinamitzadora ha d'estar atenta als dubtes que puguin anar sorgint durant el desenvolupament de l'activitat. Una vegada els participants vagin acabant d'emplenar el qüestionari i esperen la resta de companys, se'ls demana que pensin com farien i què posarien en un mural sobre els Drets de la Infància. Aquestes últimes orientacions permeten anar avançant en l'activitat 3 d'aquesta sessió.

En el cas que s'aposti per l'itinerari modular on els participants, a partir dels coneixements previs, escullen l'itinerari a seguir, l'activitat pot estendre's una estona més i arribar a durar 30 minuts.

Introducció

L'objectiu del qüestionari que a continuació contestaràs, és conèixer que saben els Nens i Joves de l'estat Espanyol sobre els Drets de la Infància. Això ens ajudarà a elaborar una guia per introduir aquests drets a les escoles i instituts.

En aquest qüestionari trobaràs preguntes on et demanaran informació d'algunes dades personals i opinions. Has de tenir present que les persones responsables d'aquest estudi, et garantim una **confidencialitat** absoluta en la totalitat de les teves respostes.

Trobaràs una sèrie de casos, que podrien passar-te a tu o a algun company teu, on hauràs de respondre que et sembla la situació que es descriu. En algun d'ells hauràs d'afegir-hi el perquè de les teves respostes. El temps estimat per a la contestació és d'uns 20 minuts aproximadament.

És important que mentre emplenes el qüestionari, no oblidis que no existeixen **respostes correctes o incorrectes** i que la interpretació del que responguis és molt important per a tots.

Agraïm sincerament la teva col·laboració.

Qüestionari "Drets de la Infància"

Gènere: Noia Noi

Edat:

Escola / Institut:

Curs:

Ciutat / Localitat:

Comunitat:

Saps què és un dret?

Qui té drets?

Els nois i les noies tenen drets?

Podries anomenar-ne alguns?

Llegeix aquestes situacions i respon a la pregunta que et fem:

1. Anna és una companya de classe, estrangera, que no parla massa bé el castellà. Ella farà un paper en una obra de teatre de l'escola. Vosaltres penseu que, per això, l'obra no sortirà com us agradaria. Creus que hauria de participar igualment?

Sí No

2. Ahmed és un nen que es queda a dinar a l'escola cada dia. La seva religió li prohibeix menjar porc. Els dies que donen carn de porc ell no dina. Creus que perquè l'Ahmed dini s'hauria de canviar el menjar de tots aquell dia?

Sí No ¿Per què?

3. Has rebut una carta d'un amic o una amiga i els teus pares l'han llegida sense que tu ho sàpigues. Creus que els teus pares han actuat correctament?

Sí No ¿Per què?

4. Els teus pares pensen que anar a classe de música és una activitat extraescolar molt important per a tu, però tu prefereixes fer karate. Poden obligar-te a anar a classes de música?

Sí No ¿Per què?

5. Els pares d'una nena de la teva classe s'han separat. Creus que ella ha de poder expressar la seva opinió sobre amb qui vol viure?

Sí No

6. Després de l'escola realitzes diferents activitats extraescolars i a l'arribar a casa només tens temps per fer els deures i sopar. Tu preferiries tenir temps per entretenir-te amb les teves coses i jugar, però els teus pares veuen convenient mantenir l'horari actual amb les activitats extraescolars. Creus que la teva postura és encertada i has d'insistir per disposar de més temps per a tu mateix entre setmana?

Sí No ¿Per què?

7. Cada vegada que mires el teu programa de televisió preferit els teus pares t'obliguen a canviar de canal perquè creuen que no és adequat per la teva edat. Està bé que ho facin?

Sí No

8. Ruanda és un país molt pobre que està a l'Àfrica. En molts llocs no tenen professors per a tots els nens i nenes. La teva professora ha decidit anar-hi tres mesos per educar a aquests nens i nenes. Et sembla bé que la professora no vingui a classe durant aquest temps?

Sí No

9. Amb un grup d'amics voleu organitzar una gimcana per les festes del vostre poble o ciutat, us autoritzen a fer-ho només si participen els vostres pares. Et sembla raonable?

Sí No

10. S'organitza una excursió a l'escola. Tu tens moltes ganes d'anar-hi perquè hi aniran tots els teus amics. Els teus pares no et donen permís perquè prefereixen que et quedis a casa amb ells. Tenen dret a obligar-te a quedar-te a casa?

Sí No ¿Per què?

11. El Marcos, un company de classe, algun dia no ha pogut anar a l'escola perquè ha hagut de treballar a l'empresa familiar amb els seus pares. Creus que és just que el Marcos hagi de treballar?

Sí No

12. Un company es comporta molt malament a classe i dificulta les activitats de l'aula. La direcció de l'escola decideix expulsar-lo. Creus que és la millor opció?

Sí No ¿Per què?

13. La Isabel és cega i va a una escola d'educació especial però a ella li agradaria anar a l'escola amb tots els seus amics. Creus que té dret a anar a l'escola amb tots els nens i nenes que hi veuen?

Sí No

14. Els teus pares estan decidint on anar de vacances aquest any. Creus que haurien de preguntar-te que t'agradaria fer a tu?

Sí No

15. Una companya de classe ha suspès moltes matèries i quan ho explica als seus pares, aquests li diuen que ha d'espavilar-se sola per solucionar els seus problemes. Et sembla una bona resposta?

Sí No ¿Per què?

18. Carles té un company que sempre el persegueix, pega o insulta, per aconseguir d'ell el que vol. Això passa des de fa un any i en Carles cada vegada té més por. Des de fa poc tu saps el que succeeix. Creus que has de fer alguna cosa?

Sí No ¿Per què?

16. Un company de classe cada dia porta per esmorzar una bossa de patates fregides i una coca-cola. La professora li diu que per esmorzar hauria de portar un entrepà. Et sembla encertada la resposta?

Sí No

17. Cada dia al pati uns nens i nenes més grans insulten i peguen al Joan, un company de la teva classe. Mentre el molesten acostuma a ser-hi davant un professor que no fa res al respecte. Estàs d'acord amb l'actuació del professor?

Sí No

○ *Conclusió*

El qüestionari de dilemes morals és un instrument d'avaluació que serveix de Pretest per a l'avaluació de resultats, fet que comporta que es tornarà a passar al finalitzar el programa per comparar Pretest – Posttest.

Activitat 2: I ara què hem de fer?

Exposició de la persona dinamitzadora
Material de suport (Presentació PowerPoint...)
Exemples Carpeta d'aprenentatge
Diari de camp d'AULA
20 minuts

○ *Introducció*

Un grup que comença una nova tasca ha de conèixer l'objectiu d'aquesta amb la finalitat de tenir clar quina serà la funció de cada membre del grup i cap a on aniran destinats els esforços. Per això, és important explicar als participants en què consisteix el programa i què és el que es pretén amb ell, així com el funcionament que s'estableix.

○ *Desenvolupament*

S'explica breument i de manera genèrica, els objectius i continguts de cadascun dels mòduls i les sessions que els componen. En aquest cas només s'especifiquen els que tenen a veure amb les sessions d'Aprenentatge Grupal. Aquells que tenen a veure amb l'Aprenentatge – Servei s'expliquen degudament en la sessió corresponent a aquest grup d'activitats.

Es mostra el funcionament establert per tal de desenvolupar les activitats d'Aprenentatge Grupal i s'esmenta que l'altre grup d'activitats s'exposa en la sessió corresponent. L'objectiu general és que es facin una idea general del programa i del què es trobaran durant el seu desenvolupament.

També, en aquesta activitat s'exposa l'avaluació del programa i els instruments que la componen. S'especifica el funcionament de la carpeta d'aprenentatge i el diari de camp d'AULA. La resta d'instruments d'avaluació s'expliquen en altres activitats més adients per fer-ho.

Un cop exposats els objectius, els continguts i el funcionament del programa, s'obre un petit debat per tal d'aclarir els dubtes que es plantegin i els equívocs que es puguin donar.

La persona dinamitzadora decideix si elabora algun material de suport com ara una presentació PowerPoint, etc. per tal de desenvolupar l'activitat. Les diferents sessions es poden exposar ressaltant alguns dels aspectes que apareixen a la introducció amb què s'inicia cadascuna d'elles. Cal evidenciar que totes les sessions presenten el mateix esquema i format i que, segons quina sigui la sessió, s'hi realitzen diferents activitats amb diferents estratègies participatives.

En el cas que s'aposti per l'itinerari modular on els participants, a partir dels coneixements previs, escullen l'itinerari a seguir, l'activitat pot estendre's 10 minuts fent una pluja d'idees de les expectatives que tenen els membres del grup envers el programa.

○ *Conclusió*

En finalitzar la presentació s'insisteix en la importància de la implicació i participació en el grup per tal que es doni un desenvolupament correcte del programa.

És important puntualitzar que no es existeixen les receptes màgiques i que simplement es vol donar estratègies i exemples que ofereixin pistes perquè cada participant trobi respostes i pugui ser actor dels seus drets activament.

Activitat 3: El nostre mural

Expressió artística
Paper d'embalar, tisoires, retoladors, etc.
20 minuts

○ *Introducció*

S'explica que aquesta és una activitat que s'anirà repetint al finalitzar cada mòdul per anar elaborant paulatinament un mural dels aprenentatges assolits sobre els Drets de la Infància. Es pretén que els participants, a partir del treball i l'acord grupal, construeixin el seu propi mural. Serà l'objecte de permanència que es mantindrà actiu i dinàmic durant tot el desenvolupament del programa i que permetrà tenir un objecte físic on referenciar-se i veure observar els progressos que van fent.

○ *Desenvolupament*

Després d'haver explicat l'objectiu de l'activitat, es demana als participants que pensin i comentin entre tots amb quins Drets iniciarien el mural, l'estructura d'aquest i els materials que volen utilitzar. Per iniciar el mural els participants poden partir dels coneixements previs que han exterioritzat amb la complementació del Qüestionari de dilemes morals de l'activitat 1 d'aquesta sessió.

Després d'haver-se posat d'acord, es busquen els materials disponibles per realitzar-lo, s'inicia el mural i se'n finalitza el primer esbós.

Per acabar es farà una fotografia per poder guardar una imatge gràfica d'aquest primer esbós del mural que permetrà que en l'última sessió es pugui avaluar l'evolució del material i dels aprenentatges dels participants.

○ *Conclusió*

És important fer notar als participants que aquesta serà una producció única i representativa del grup. S'ha d'explicar que a mesura que es desenvoluparan les sessions s'anirà completant el mural amb els aprenentatges adquirits, i que en l'última sessió es presentarà el mural i el significat que té per als seus creadors.

Activitat addicional: Escollim l'itinerari

Activitat NOMÉS per a la versió modular: Escollim l'itinerari

La introducció d'aquesta activitat farà que s'afegeixi una sessió al mòdul. En la primera sessió es desenvoluparan les activitats 1 i 2. I la segona sessió s'iniciarà amb aquesta activitat i se seguirà amb l'activitat 3.

Exposició de la persona dinamitzadora

Discussió dirigida i Debat

Proposta d'itinerari

40 minuts

○ *Introducció*

Es presenta aquesta activitat com el moment de debat i decisió de l'ordre dels mòduls i les sessions per tal d'establir l'itinerari a seguir. Es planteja com una activitat que desenvoluparan els participants i on la persona dinamitzadora donarà orientacions. Aquestes orientacions esdevindran dels resultats dels qüestionaris de dilemes morals emplenats en la primera sessió. S'exposa que no es mostraran els resultats dels qüestionaris als participants ja que sinó no es podran fer servir com a eina d'avaluació Pretest-Posttest. De totes maneres, la persona dinamitzadora sí recull els resultats i a partir d'aquests desenvolupa una primera proposta d'itinerari que presenta als participants per tal que la debatin, canviïn o acceptin d'acord amb els seus interessos envers el programa.

○ *Desenvolupament*

La persona dinamitzadora fa una primera proposta d'ordre de les sessions segons els resultats dels qüestionaris de dilemes morals sobre els Drets de la Infància i demana als participants que iniciïn el debat per tal de posar-se d'acord i establir l'itinerari definitiu que volen seguir per al desenvolupament del programa.

Durant el debat la persona dinamitzadora moderarà les intervencions dels participants i aclarirà els dubtes o qüestions que puguin anar sorgint per tal que puguin tenir criteris per decidir l'ordre definitiu de les sessions. La persona dinamitzadora pot proposar estratègies com el Philips 6/6 o els diàlegs simultanis per tal que l'activitat sigui més

amena, participin tots els membres del grup en l'elecció de l'itinerari i s'arribi a un consens ràpidament i sense confrontacions.

Per tal que les idees de la discussió i debat quedin recollides, i en finalitzar l'activitat es pugui mostrar i deixar plasmat quin serà l'itinerari a partir d'ara, s'escull una persona que farà de secretària i prendrà notes del que va sortint. Si es creu que amb una persona no n'hi ha prou, es poden escollir dos persones, una per a les notes de la discussió i una altra per tal d'elaborar l'itinerari final.

○ *Conclusió*

S'exposa que l'elecció de l'itinerari propicia la seva autonomia i presa de decisions però que han de ser responsables amb les seves eleccions i mostrar-se implicats i motivats durant el desenvolupament del programa. S'evidencia que l'elecció d'un itinerari no vol dir que només es faci allò que més ens agrada sinó que es desenvoluparà íntegrament el programa però d'acord amb els interessos i els coneixements previs dels participants.

S'ha de recordar als participants que aquesta variant només es podrà aplicar a l'itinerari d'Aprenentatge Grupal. En el cas de l'itinerari d'Aprenentatge Servei l'ordre és no es pot moure perquè és l'ordre lògic per elaborar un producte.

Valoració i tancament de la sessió

Aquesta primera sessió ha de propiciar que cadascú reflexioni sobre el què sap, el què vol saber i el què aprendrà envers els Drets de la Infància. És important que la persona dinamitzadora comenti que s'inicia un procés d'anàlisi i reflexió comú que finalitzarà amb més coneixements, estratègies i actituds envers els propis drets que els ajudarà a ser més conscients de les seves potencialitats i a augmentar la seva autonomia cap a una ciutadania activa.

Mòdul 1. Drets de Participació

El programa es vol iniciar amb aquells drets que estan menys acceptats o menys reconeguts com són els Drets de Participació. L'any 1989 amb l'aprovació de la CDI es van introduir els drets de participació com una categoria emergent de drets. Així doncs, la CDI distribuïa els seus drets en les 3P: Provisió, Protecció i Participació. Però, tot i que fa 25 anys de l'aprovació de la Convenció, aquest grup de drets encara estan lluny de ser una realitat comuna. La importància de la participació recau en la idea que els infants han d'exercir el seu dret a ser membres actius en la societat, tant pel que fa al seu propi desenvolupament com en els aspectes que els afecten.

En l'anàlisi de necessitats elaborat per l'autora, es demostra com els Drets de Participació no són reconeguts pels infants i adolescents. Es creu en la idea que són els adults qui han de decidir per ells i, en tot cas, els que els han de permetre participar. No coneixen que els drets són inherents a la seva persona i que poden exercir-los des del moment en que els tenen, és a dir des del naixement.

Per tal de donar a conèixer els Drets de Participació, s'han de treballar dos aspectes diferenciats. Per una banda, i d'acord amb els articles 13, 14 i 15 de la CDI, que els infants i adolescents puguin participar de la vida diària, prendre decisions, ser autònoms i resoldre conflictes per ells mateixos. És a dir, ser subjectes actius i ciutadans de ple dret. Es tracta de donar a conèixer els nivells de participació infantil i les habilitats per tal de posar-los en pràctica, així com fomentar l'augment de l'autonomia i conscienciar els infants de la seva capacitat de participació i del fet que poden ser partícips del canvi.

Per altra banda, d'acord amb l'anàlisi de necessitats s'ha de donar a conèixer que els infants i adolescents han de ser escoltats i informats. Tal com estableix l'article 13 de la CDI, és important que els infants puguin expressar-se. Però, també és important que allò que diuen s'escolti i es tingui en compte. Com marca l'article 12, els infants i adolescents tenen dret a opinar i que aquesta opinió sigui presa en consideració pels adults. No n'hi ha prou amb que els infants puguin expressar-se sinó que hi ha d'haver algú que els escolti, que es prengui seriosament el que diuen i adopti les mesures necessàries perquè les opinions dels infants es tinguin en compte. Es tracta de creure en ells com a

ciutadans del present, fet que farà que se sentin valorats i augmentin la seva autoestima.

No obstant, per tal d'elaborar-se la seva idea sobre qualsevol aspecte que els afecta i puguin opinar i expressar-se sobre aquest, és necessari que tinguin la informació adequada al seu abast. Els adults han de brindar-los la informació i mantenir-los informats sobre aquells aspectes que els afecten perquè puguin ser participants d'aquests, no en quedin exclosos i puguin aportar opinions i punts de vista. Així doncs, es donarà compliment a l'article 17 de la Convenció, quan destaca que els infants tenen dret a rebre informació a través de qualsevol mitjà però, sobretot, aquella informació que sigui important per al seu benestar i desenvolupament. Les persones adultes són les que hauran de vetllar perquè aquesta informació sigui adequada. A més, també es donarà compliment a l'article 42 que estableix que la CDI s'ha de difondre, també, entre els nens, nenes i adolescents.

Sessió 1. Els infants som ciutadans

Introducció de la sessió

En la Convenció dels Drets de la Infància s'hi especifiquen un seguit de drets que tenen a veure amb la participació infantil i que, avui en dia, encara no estan del tot reconeguts ni pels adults i molt menys pels mateixos infants. En aquesta sessió es pretén donar a conèixer als assistents que poden participar de la seva vida quotidiana i que poden desenvolupar la seva autonomia per tal de donar resposta al seu desenvolupament integral. Es tracta de conèixer els diferents tipus de participació infantil existent i comprovar la importància d'un mateix per tal de sentir-se capaços de participar en la seva pròpia vida. Ells mateixos poden ser protagonistes del canvi.

Objectius

- Identificar les diferents etapes de la participació infantil
- Participar en la presa de decisions com a ciutadans de ple dret
- Prendre consciència de la importància de participar en les decisions que els afecten

Continguts

- Els infants com a ciutadans
- Els nivells de participació infantil
- Habilitats per a la participació en la presa de decisions

Activitat 1: Jo també puc ser útil!!

Joc de rol	Discussió dirigida i debat	Exposició oral
Situació i personatges (<i>fitxa 1</i>)	Pissarra o mural	Escala de Hart
30 minuts	20 minuts	10 minuts

○ Introducció

S'introdueix la sessió explicant als assistents que ells poden ser participants de les seves pròpies vides i que, d'acord amb aquesta idea, en l'activitat es donaran a conèixer

diferents tipus de participació que es poden aplicar depenent de la circumstància i el moment que es donin.

○ *Desenvolupament*

S'explica als participants que desenvoluparan un joc de rol i es demana voluntaris (6) per interpretar els papers establerts. La resta de participants faran d'observadors de la situació. Quan ja s'han escollit els voluntaris es presenta la situació. Aquesta versa sobre una assemblea en un esplai per decidir qui i com organitza la gimcana que es farà per la Festa Major.

Una vegada explicada la situació, es reparteixen els papers entre els voluntaris i se'ls dóna 5 minuts perquè puguin llegir bé les orientacions i preparar-se el paper i les argumentacions. Mentrestant, la persona dinamitzadora ajudarà als voluntaris a aclarir els dubtes que tinguin amb el personatge que els ha tocat.

Un cop iniciada la interpretació, la persona dinamitzadora restarà en segon terme perquè els participants desenvolupin el joc de rol autònomament. La seva tasca serà apuntar les claus i elements controvertits envers la participació que van sorgint durant la interpretació per tal de que es discuteixin en el debat.

Situació

Arriba la Festa Major i l'esplai és l'encarregat d'organitzar una gimcana per als nens. Els monitors volen que els nens i nenes diguin la seva i organitzin una assemblea amb tots els nens i nenes per decidir qui i com organitza la gimcana.

Victor, monitor

Ets el monitor que ha tingut la idea de fer l'assemblea i fer col·laborar els nens i nenes. Tu ets qui moderes el debat. Penses que totes les aportacions són interessants i s'han de tenir en compte, tant les dels adolescents com dels nens i nenes més petits (Nivell 6-8).

Núria, monitora

No estàs molt d'acord amb la idea del Victor però accedeixes a fer l'assemblea perquè és molt pesat. Ara bé, tens clar que fareu el que tu diràs. Els nens, nenes i adolescents són

massa petits per decidir i organitzar res. Trobes descabellades les idees que van donant els nens i ho demostres. Als més petits, gairebé, no els deixes parlar.

Quan ja s'han recollit totes les idees fas una intervenció on exposes que recollis les idees però que no confiïn massa en que sigui el que es farà ja que l'any passat va funcionar molt bé la que van muntar els monitors sols i es podria fer la mateixa. (Nivell 3-4).

Pau, 13 anys

Penses que aquesta activitat no la podeu organitzar vosaltres. Han de ser els monitors qui ho facin i nosaltres ja jugarem. (Nivell 4).

Patricia, 10 anys.

T'agradaria molt ajudar a muntar l'activitat i tens moltes idees de proves divertides. Proposes que els hi pots explicar als monitors perquè les tinguin en compte en la seva planificació. (Nivell 5)

Júlia, 16 anys

T'agrada la idea que t'hagin convocat a una assemblea, tens molt a dir. Penses que els més grans podrien organitzar la gimcana, però demanes que els monitors us deixin fer per lliure sinó no hi estàs disposada. (Nivell 7).

Martí, 15 anys

Penses que estaria bé organitzar i fer les activitats vosaltres perquè segur que així agraden, però també hi ha de ser els monitors, ells tenen l'última paraula. (Nivell 6).

FITXA 1. SESSIÓ 1. ACTIVITAT 1. SITUACIÓ I PERSONATGES JO TAMBÉ PUC SER ÚTIL!!

Quan la persona dinamitzadora veu que la interpretació s'estanca o que ja han sortit els elements necessaris per al debat, demana aturar el joc i situar-se en rotllana per iniciar un debat conjunt. Durant la discussió i debat s'han d'identificar els tipus de participació que s'han proposat, si tothom estava en la mateixa línia, com s'han sentit els participants, quina creuen que és la millor de les opcions, plantejar alternatives a les que han sorgit, etc.

El debat ha de permetre identificar diferents tipus de participació infantil i transportar-les a altres situacions de la vida quotidiana on puguin aplicar aquests graus de

participació, demostrant la importància de la participació infantil en les decisions que els afecten.

Per contextualitzar millor l'activitat i mostrar els graus de participació que poden perseguir els infants i adolescents, en el tram final del debat es pot fer ús de l'Escala de Participació de Hart (*fitxa 1.1.3*). Es tracta d'explicar l'escala i els seus nivells així com relacionar-ho amb la interpretació feta i amb altres situacions de la vida diària que es puguin donar. En l'apartat *Altres Recursos* s'hi inclou l'enllaç on es pot trobar aquesta escala i la seva explicació més detalladament.

○ *Conclusió*

Es conclou l'activitat resumint les idees principals que han anat sortint i fent veure als assistents la importància de la seva participació en les coses que els afecten. S'ha de fer notar els diferents graus de participació i que aquesta anirà augmentant a mesura que augmenta la seva autonomia. Dependrà del moment i de l'activitat podran disposar de més o menys autonomia però sempre tenint en compte que han de ser protagonistes del seu propi desenvolupament.

Valoració i tancament de la sessió

La reflexió final es dóna en la conclusió de l'activitat. Tot seguit s'ha de fer notar als participants que reflexionin i tinguin presents aquests aprenentatges per tal d'incorporar-los tant a l'objecte de permanència, el mural dels drets que reprendran en la sessió següent, com al producte final de difusió de la CDI que elaboraran en l'itinerari d'activitats d'Aprenentatge Servei.

Altres recursos

- Hart, R. A. (1993) *La participación de los niños: de la participación simbólica a la participación auténtica*. Innocenti Essay 4. Florència: UNICEF Innocenti Research Centre. <http://www.unicef-irc.org/publications/538>

Sessió 2. Estar informats i ser escoltats

Introducció de la sessió

S'introdueix la sessió fent veure als participants que la participació passa per estar informats i ser escoltats. En primer lloc, s'ha de tenir la informació adequada per poder participar de la vida quotidiana. Es tracta de saber demanar la informació que interessa als adults o saber on s'ha de buscar per estar ben informats i per poder actuar. Però, també, és important que els adults sàpiguen escoltar els infants i que, si la situació no es dóna, els infants sàpiguen reclamar l'atenció que es mereixen. L'escolta proporciona sentir-se valorat, creure en un mateix i en les seves possibilitats.

Objectius

- Conèixer la importància d'estar informats i ser escoltats
- Adoptar estratègies per estar informats i ser escoltats
- Demostrar la importància de l'opinió dels infants en les decisions que els afecten

Continguts

- Informació a l'abast dels infants
- L'escolta i l'atenció a la infància
- L'opinió dels infants

Activitat 1: Compteu amb mi!!

Història inacabada	Discussió dirigida i debat
Història "Una família en dificultats" (fitxa 2)	Pissarra o mural
20 minuts	20 minuts

○ Introducció

S'introdueix l'activitat recordant la importància de la participació i de sentir-se valorats mentre es participa. És important estar informats i ser escoltats sobre les decisions que els afecten. S'apunta que en l'activitat s'explicarà una història de la qual n'hauran d'escriure el final.

○ *Desenvolupament*

Com a punt de partida, s'explica als participants que és una història hipotètica sobre com pot afectar la crisi econòmica a una família i el posicionament dels fills en la solució d'aquesta.

Es demana als participants que estiguin atents i que, a mesura que escolten la història, vagin pensant com actuarien ells i quines solucions podrien aportar en una situació similar. En acabar de llegir la història, en grups petits, hauran d'escriure el final que creuen més adequat.

Una família en dificultats

Primera part: Trobem una família composta per pare i mare i dos fills. El Josep té 45 anys i és arquitecte. Ha treballat tots aquests anys però ara amb la crisi econòmica té molts menys clients i la feina no va tant bé com abans. La Maria, la mare, té 42 anys i tenia una botiga d'alimentació però fa un any va tenir que tancar perquè els ingressos no donaven per mantenir-la. Durant aquest últim any la família ha hagut de prescindir del personal de neteja que venia un cop o dos cops a la setmana a casa, no van al cinema cada cap de setmana i no han anat de vacances a l'estranger com els altres anys. L'Aleix i la Laura, que tenen 16 i 13 anys respectivament, veuen que passa alguna cosa a casa però quan pregunten als seus pares els diuen que tot està bé i no els donen més explicacions. Ells no saben què fer. Veuen que a casa les coses no van bé però ningú compta amb ells. Els pares discuteixen molt sovint, però sempre d'amagat dels fills. El pare passa moltes hores a casa i gairebé no va a treballar, no s'arregla i sempre està de mal humor. I la mare, fa el cor fort, i intenta fer bona cara però fa ulleres i es nota que no dorm i que està cansada. Cada dia surt a tirar currículums i buscar feina però sempre torna amb les mans buides i amb més desànim. La Laura està farta que els pares no li donin explicacions i no es creu la versió de que tot està bé. Així que, s'ha posat a buscar per Internet què els hi pot estar passant. Però les informacions que troba no són gens esperançadores i com té molta imaginació comença a pensar: i si el pare està malalt, i si ens fan fora de casa perquè no paguem, i si demà resulta que no podem anar al supermercat a comprar i no podem sopar, i si... Se'n va corrents a parlar amb el seu germà: què poden fer?

Segona part: L'Aleix, que no es tan fixat com la Laura, no s'havia preocupat fins ara però després del que li explica la seva germana pensa que han de fer alguna cosa. Conjuntament, continuen mirant per Internet i van apuntant les solucions que proposaran als seus pares: han d'anar a Serveis Socials, al banc, parlar amb els avis i els amics, etc. Amb una llista ben llarga van a veure els seus pares i els hi expliquen que saben que els trauran la casa i que han buscat solucions per evitar-ho. Els pares es miren entre ells incrèduls i pregunten als seus fills d'on han tret aquesta idea. La Laura i l'Aleix expliquen als seus pares que com ells no els hi contaven res han buscat per Internet. Els pares s'adonen de l'embolic que s'ha muntat per no explicar la veritat als fills i que ha fet que aquests es preocupessin en excés. A més, també, ha fet veure'ls que els fills s'interessen per la família i que poden aportar idees i contribuir en aquesta nova realitat. Després d'una llarga conversa on aclareixen la situació, entre tots, decideixen que es repartiran les feines de la casa perquè la mare no estigui tant cansada i que seran més responsables amb les despeses familiars entre altres decisions.

FITXA 2. SESSIÓ 2. ACTIVITAT 2. HISTÒRIA "UNA FAMÍLIA EN DIFICULTATS"

Una vegada llegida la història i escrits els finals per grups, es posa en comú i es debat els diferents finals i les aportacions que en ells han anat sorgint. Enmig d'aquest debat, quan la persona dinamitzadora ho cregui oportú, es pot llegir el final de la història proposada i analitzar quines diferències hi ha amb els finals escrits pels participants, les estratègies que s'hi donen, etc.

○ *Conclusió*

Per concloure s'ha d'apuntar la idea de la importància de ser escoltats i valorats. No es tracta només que els escoltin i no se'n faci res de la informació sinó que els adults han de tenir-la en compte. Els infants han de reclamar aquest dret quan no es compleixi. També, és important recordar que s'ha de tenir informació per poder actuar i participar activament en el propi desenvolupament i en la societat.

Activitat 2: Creix el nostre mural

Expressió artística
Paper d'embalar, tisores, retoladors, etc.
20 minuts

○ *Introducció*

Com ja s'havia explicat en el mòdul anterior, es recorda que al finalitzar cada mòdul es reprendrà l'elaboració del mural dels Drets que estarà present a l'espai de treball durant el transcurs del programa.

○ *Desenvolupament*

Es demana als participants que pensin i comentin entre tots els aspectes treballats en aquest mòdul que recauen en els Drets de Participació (la importància de participar, els diferents nivells de participació, ser escoltat i informat, etc.) per tal d'incorporar allò més rellevant per ells al mural dels Drets que van començar a elaborar en el mòdul anterior.

En acabar l'activitat es farà la fotografia per poder guardar una imatge gràfica d'aquest segon moment del mural.

○ *Conclusió*

Es recorda als participants que aquest producte és una representació dels aprenentatges assolits i del que aquests suposen per a ells.

Valoració i tancament de la sessió

Es conclou la sessió recordant la importància dels Drets de Participació. En aquesta sessió s'han treballat els conceptes d'ésser escoltat i d'ésser informat que completaran els treballats en la sessió anterior com la participació i la llibertat d'expressió. Estar informats, ser escoltats i participar dels aspectes que els afecten farà que la infància se senti valorada i adopti un paper actiu tant en la societat com en la seva vida quotidiana a casa, a l'escola o amb el seu propi desenvolupament.

Mòdul 2. Drets i Responsabilitats

Aquest segon mòdul pretén fer veure als participants la connexió que es dona entre el Dret i la Responsabilitat. Tenir drets implica actuar responsablement sobre aquests. Es tracta de ser conscients que els drets s'han d'exercir però que aquests impliquen una sèrie de normes i preceptes implícits a seguir. Per exemple, el Dret a l'Educació implica la responsabilitat de l'infant d'aprofitar aquesta oportunitat i fer tot el possible per adquirir coneixements. A més, la responsabilitat no només és envers ells mateixos, sinó que també s'han de respectar els drets de la resta de persones que els envolten. El fet que un infant tingui drets no pot comportar que una altra persona sigui privada dels seus, ni deixar d'actuar perquè els drets d'altres es compleixin. Tots som responsables dels Drets siguin els nostres o els d'altres persones.

En molts casos el no reconèixer els Drets de la Infància per la població adulta ve donat pel fals mite de considerar els Drets de la Infància com una forma "d'abús" de poder dels infants i adolescents. Es creu que s'han potenciat tant els drets que els nens, nenes i adolescents els reivindiquen en tot moment, convertint-se en petits "tirans", sense responsabilitat sobre les seves accions. Amb aquest mòdul es pretén desmuntar aquest fals mite. Per fer-ho, és necessari que els infants coneguin, exerceixin i facin complir els seus drets, però també han de conèixer que aquests impliquen responsabilitats.

Una altra necessitat emergent que es vol donar resposta en aquest mòdul és la idea que es plantegen els Drets de la Infància en relació amb la provisió i la protecció com aquells drets que no tenen reconeguts els infants i adolescents de països en vies de desenvolupament, però no es reconeix que en els països desenvolupats també hi ha bosses de pobresa infantil i nens, nenes i adolescents que viuen en situació de risc o vulnerabilitat i, fins i tot, de desprotecció. Però molt menys, es percep que són tots els nens, nenes i adolescents que mereixen actuacions socials protectores i promotores dels seus drets.

És important potenciar el coneixement de la CDI i plantejar les seves potencialitats entre tota la població infantil, i no només amb els infants més desafavorits. Es tracta de pensar en la CDI com una estratègia útil per a tots els infants i valorar que tots els infants són

subjectes actius en la societat, amb els seus drets i amb unes responsabilitats envers a aquests.

Com es pot comprovar, en aquest mòdul es pretén passar d'aquells conceptes més concrets que tenen a veure amb el dret, cap a aquells més generals. Així doncs, anem coneixent conceptes, a poc a poc, per arribar al conjunt dels drets i a la identificació i reconeixement dels propis. En aquest últim punt, es pretén treballar molts dels drets que han sorgit en l'anàlisi de necessitats i que estan recollits a la CDI. Aquests es treballaran de manera global i alguns exemples són: els relacionats amb la Salut i el Desenvolupament (recollits en els articles 6, 24, 26 i 27); els que tenen a veure amb l'Educació i els valors (articles 27, 28 i 29); els associats al treball, els conflictes, la privació de llibertat i el dret a l'oci (articles 11, 22, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38 i 39); o altres més específics com les drogues (article 39) o la Justícia Juvenil (articles 40 i 41).

Sessió 3. Responsables amb els nostres Drets

Introducció de la sessió

S'introdueix la sessió explicant que els infants han de poder exercir els seus drets però que a la vegada tenen unes responsabilitats sobre aquests. No es tracta que només tinguin drets i s'exerceixin en tot moment si no hi ha un respecte cap a aquests tant per a ells mateixos com per als drets de les persones que els envolten. Les activitats que es duran a terme en aquesta sessió per una banda, volen reconèixer la relació dret i responsabilitat i; per l'altra, volen conscienciar sobre la necessitat de ser responsables amb els drets de la resta de persones que ens envolten, actuant d'acord al dret i implicant-nos en les activitats per aconseguir uns objectius comuns.

Objectius

- Comprendre la relació entre dret i responsabilitat
- Desenvolupar l'autonomia personal
- Responsabilitzar-se dels propis drets

Continguts

- Drets i Responsabilitats
- Autonomia personal

Activitat 1: Tot té relació

Treball individual i reflexió grupal
Post-its (2 colors)
Mural o pissarra
20 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat explicant que es pretén trobar la relació entre 2 aspectes que, a simple vista, semblen allunyats com ara el Dret i la Responsabilitat.

○ *Desenvolupament*

En primer lloc, la persona dinamitzadora reparteix entre els participants un post-it a cada membre. Els post-its han de ser de 2 colors diferents, per exemple: blau i rosa, i es repartiran aleatòriament.

Seguidament, es demana als participants que emplenin el post-it segons les instruccions. Els que tenen un color, per exemple el blau, han d'escriure, dibuixar un dret que pensin que tenen. Les persones que tenen el post-it de l'altre color, per exemple el rosa, hi han d'escriure o dibuixar una responsabilitat que pensen que tenen. Una vegada tothom hagi emplenat el post-it que li pertoca es penjen tots en un mural o a la pissarra.

Tot seguit, a partir de la reflexió grupal es comenten els drets que han sortit i les responsabilitats que s'hi poden relacionar. D'aquesta manera, s'analitza en grup com els drets s'interrelacionen amb les responsabilitats i un implica l'altre.

○ *Conclusió*

Per concloure l'activitat s'ha de fer esment que s'ha de ser responsable d'un mateix i dels seus actes. Tenir drets comporta tenir responsabilitats. Es tracta que es poden exigir els drets, sempre hi quan s'esdevingui responsable per complir amb ells i per seguir el que aquests estableixen.

Activitat 2: Em comprometo

Treball en petit grup
<i>Fitxa de tasques (fitxa 3)</i>
Paper i bolígraf
Pissarra o mural
40 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat explicant que es pretén que aprenguin estratègies per desenvolupar la seva autonomia i siguin responsables dels seus actes i projectes de futur.

o *Desenvolupament*

En primer lloc, es distribueixen els participants en petits grups. La persona dinamitzadora decidirà el nombre de membres dels grups. Tot seguit, se'ls planteja que, com a grup, es marquin una meta i planifiquin les accions que necessiten per arribar-hi a curt termini. Per exemple, muntar un torneig esportiu, elaborar una revista, fer una festa sorpresa a un amic que celebra l'aniversari, etc. No importa quin tipus d'activitat sigui sinó les accions: tasques a fer, temporització, distribució de rols, etc. que planifiquen per tal de dur-ho a terme. Una vegada explicada la tasca a realitzar es dona 15 minuts perquè cada grup elabori la seva idea. Si es vol facilitar als participants el desenvolupament de l'activitat se'ls pot brindar la fitxa de tasques (*fitxa 3*) que es presenta a continuació:

Fitxa de tasques

Objectiu:

Descripció de l'activitat:

Passos a seguir:

Espai on es durà a terme:

Temporització:

Participants:

Número de persones:

Materials i recursos necessaris:

Distribució de tasques:

Altres:

FITXA 3. SESSIÓ 3. ACTIVITAT 2. FITXA DE TASQUES

Passats els 15 minuts, és el torn perquè cada un dels grups expliqui a la resta quina és la seva fita i quins són els compromisos de futur i la distribució de tasques dins el grup. Paral·lelament a l'explicació, s'ha d'anar apuntant en un mural o a la pissarra les fases i la distribució de temps i persones per tal d'ajudar a entendre el recorregut als oients.

Al mateix temps que es donen les explicacions es demana a la resta de grups que estiguin atents per tal de buscar diferències amb els seus projectes i apuntar aquells dubtes o suggeriments que puguin sorgir per fer més viable la proposta.

Una vegada tots els grups han exposat es deixa uns minuts per resoldre els dubtes que s'hagin pogut crear i recollir els suggeriments per tal de millorar sigui l'organització o sigui les pròpies tasques de la meta a aconseguir.

Per últim, en grup gran, es tracta de crear debat i reflexionar sobre la viabilitat de les propostes, la dificultat d'aconseguir els objectius proposats i el què implica treballar en grup i responsabilitzar-se d'unes tasques concretes.

○ *Conclusió*

Conèixer els drets comporta actuar responsablement d'acord amb aquests, tenint present que s'han d'exigir els propis drets, però a la vegada s'han de respectar els drets de la resta de persones. En aquesta activitat, s'ha volgut fer veure als participants la importància d'implicar-se en les tasques que els afecten, de responsabilitzar-se dels seus actes perquè aquests poden afectar als que els envolten. Però, a més, es tracta d'observar que hi poden haver dificultats però amb l'ajut dels companys i l'afany de superació es poden solucionar i faran augmentar l'autoestima.

Valoració i tancament de la sessió

Per concloure la sessió s'ha de recordar als participants la relació existent entre Dret i Responsabilitat. Quan es reclama un dret sempre s'ha de tenir en compte que s'ha de complir amb la responsabilitat que implica. Adoptar les pròpies responsabilitats suposa ser més autònom, tenir més autoestima i ser capaç de superar-se, fet que pot suposar l'autoprotecció en el cas que sigui necessària. Però, ser autònom no significa ser individualista i només pensar en un mateix, sinó que significa actuar per sí sol però tenint en compte i respectant la resta de persones.

Sessió 4. La pobresa infantil als països desenvolupats

Introducció de la sessió

S'introdueix la sessió parlant del concepte de pobresa. Aquesta moltes vegades es vista com aquella que es dóna en els països en vies de desenvolupament i no es creu que en el nostre entorn proper es pugui donar. A més, es considera pobresa aquella absoluta, on no estan aconseguits els mínims de vida. I no es té en compte l'existència de la pobresa relativa, definida com la situació que es dóna per desigualtat entre el nivell de vida considerat com estàndard per a la població de referència i el que viuen aquestes persones. Normalment, es dóna per manca de recursos materials que dificulten la seva participació amb els patrons habituals de la població on es viu. Per tal de donar resposta a aquest desconeixement, en aquesta sessió, es pretén identificar la pobresa infantil que existeix en l'entorn immediat i suggerir propostes que ajudin a minvar aquestes situacions de desigualtat.

Objectius

- Reconèixer la pobresa infantil en el context immediat
- Integar la cooperació i la col·laboració per tal d'establir canals d'ajuda mútua
- Construir relacions d'igualtat amb altres infants de l'entorn proper

Continguts

- La pobresa infantil en el context immediat
- La cooperació, la col·laboració i l'ajuda mútua
- Relacions d'igualtat amb infants de l'entorn proper

Activitat 1: Tan a prop?

Philips 6/6
Anàlisi de material
Notícies actuals sobre pobresa a Espanya i Europa
25 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat explicant que es pretén fer un anàlisi de material per tal d'identificar les situacions que es donen en l'entorn proper relacionades amb la pobresa i que en molts casos passen desapercebudes per la població.

○ *Desenvolupament*

Prèviament la persona dinamitzadora ha de buscar notícies d'actualitat de diaris, webs, xarxes socials, informes oficials o d'entitats del tercer sector, etc. sobre pobresa infantil en el context immediat, és a dir Catalunya, Espanya i Europa. A l'apartat *Altres Recursos* d'aquesta sessió es donen algunes pàgines web on trobar informació relativa a la temàtica.

L'activitat es durà a terme a través de la tècnica del Philips 6/6 per tal que tots els participants participin del debat i puguin dir la seva, a més de contribuir a conèixer més informacions amb poc temps.

Es distribueixen els participants en grups de 6 persones. Se'ls entrega a cada grup una o varies notícies, segons cregui convenient la persona dinamitzadora, i es deixa 6 minuts perquè puguin llegir-les i debatre en petit grup.

Una vegada passats els 6 minuts, s'ha de donar l'oportunitat a cada grup perquè expressi les idees sorgides de la lectura i del debat en petit grup. Mentre es posen en comú les idees dels diferents grups, s'elaborarà el llistat de les idees que tenen a veure amb la pobresa infantil més immediata i que es desprenen de la documentació treballada als grups.

Al mateix temps que s'exposen les idees es pot anar desenvolupant un debat sobre què en pensen, si coneixien i creien que es donaven aquestes situacions tant a prop, etc. El debat en aquesta activitat no cal que s'estengui massa ja que es tindrà oportunitat de reprendre'l en les activitats següents de la mateixa sessió.

○ *Conclusió*

L'activitat conclou amb la reflexió que la pobresa infantil és un problema no només de països en vies de desenvolupament sinó que pot donar-se en zones properes. A més, és

important recordar que la pobresa no es tracta només de no tenir diners, aliments o higiene, sinó que va molt més enllà.

Activitat 2: I jo que faig?

Discussió dirigida i debat

Poesia *Primer agafaren als comunistes* de Martin Niemöller (*fitxa 4*)

15 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat explicant que es llegirà una poesia i es pretén que els participants l'analitzin i n'extreguin alguna conclusió relacionada amb la temàtica tractada. L'activitat pretén construir relacions d'igualtat amb altres infants de l'entorn proper a partir de la reflexió i el perspectivisme.

○ *Desenvolupament*

Es demana als participants que estiguin atents per captar totes les idees explícites i també les implícites que brindi la poesia que es llegirà. Si la persona dinamitzadora ho creu oportú, pot fer una fotocòpia de la poesia per a cada membre del grup o projectar-la a l'aula com a suport visual.

Es llegeix la poesia de Martin Niemöller: *Primer agafaren als comunistes*. Es tracta d'una poesia escrita després de la Segona Guerra Mundial i que entreveu la passivitat de les persones pel que fa a les injustícies o a les desigualtats. Si la persona dinamitzadora ho creu oportú pot buscar a Internet i explicar als participants un breu recorregut per la vida de l'autor per posar-los en situació.

*Cuando los nazis vinieron a llevarse a los comunistas,
guardé silencio, porque yo no era comunista,
Cuando encarcelaron a los socialdemócratas,
guardé silencio, porque yo no era socialdemócrata,
Cuando vinieron a buscar a los sindicalistas,
no protesté, porque yo no era sindicalista,
Cuando vinieron a llevarse a los judíos,
no protesté, porque yo no era judío,
Cuando vinieron a buscarme,
no había nadie más que pudiera protestar.
Martin Niemöller (1892 – 1984)*

FITXA 4. SESSIÓ 4. ACTIVITAT 2. POESIA PRIMER AGAFAREN ALS COMUNISTES DE MARTIN NIEMÖLLER

Un cop llegida la poesia es tracta de crear debat a partir de la interpretació d'aquesta. Es pretén que el debat s'encamini cap a la reflexió de si hauríem d'actuar envers les desigualtats, injustícies o situacions diferents a les que viu la població majoritària. La discussió es pot relacionar amb les idees sorgides en l'activitat 1. S'ha d'actuar per contribuir a pal·liar la pobresa infantil de l'entorn proper?

○ *Conclusió*

Per concloure, s'ha de reflexionar sobre la responsabilitat que la infància té envers els drets, fet que comporta responsabilitats envers la resta dels infants i adolescents que els envolten. També, s'ha de pretendre que els infants i adolescents siguin empàtics amb els seus semblants i que, per un moment, es posin en el lloc de l'altre. I si fóssim nosaltres?

Activitat 3: Tots per a un, i un per a tots!

Pluja d'idees / Treball grupal
Pissarra o mural
Paper i bolígraf
20 minuts

○ *Introducció*

Fins el moment s'ha identificat situacions de pobresa infantil en el context mediat i s'ha posat les bases per reflexionar sobre si els participants haurien d'actuar en veure una situació de desigualtat o injustícia. En aquesta última activitat de la sessió es pretén que els participants reflexionin i proposin opcions i idees que podrien desenvolupar ells mateixos per tal de solucionar aquestes situacions.

○ *Desenvolupament*

Es reprèn el llistat d'idees sorgides en l'activitat 1 on s'han identificat diverses formes de pobresa infantil en el context immediat. Es demana als participants que, en grup gran, pensin i debatin propostes i opcions que podrien aportar ells mateixos per pal·liar les situacions de pobresa infantil. No es tracta de donar receptes màgiques sinó fer reflexionar als infants i adolescents que ells, també, poden ser partícips de la solució i que poden ésser útils per tal de solucionar el problema. Tot i que sigui un granet de sorra, és important posar-lo.

○ *Conclusió*

L'activitat es conclou fent veure als participants que ells poden ser partícips d'apostar per solucions envers la pobresa infantil que es dona en els entorns propers. A més, de fer-los sentir útils i apoderats davant aquesta o altres situacions semblants.

Valoració i tancament de la sessió

Aquesta sessió repassa des de la identificació de la pobresa infantil al context més immediat, fins les opcions que poden aportar els participants per tal d'afegir un granet de sorra a lluitar contra aquesta situació de desigualtat. És important fer evident als participants que aquestes situacions existeixen al seu voltant però, sobretot, que han de ser responsables d'aquestes i procurar fer els possibles per contribuir a pal·liar-les. Un no es pot quedar immòbil i passiu davant les injustícies i desigualtats encara que sigui infant o adolescent.

Altres recursos

Diapositives i material gràfic que visualitzen la pobresa infantil a Catalunya, Espanya:

- ¿Qué significa ser pobre en un país como España?
http://www.unicef.es/sites/www.unicef.es/files/infancia-espana/definir_pobreza_18mayo.pdf
- La crisis y los niños
http://www.unicef.es/sites/www.unicef.es/files/infancia-espana/Infografia_impacto_18mayo.pdf
- La pobreza en España tiene rostro de niño
<http://www.unicef.es/sites/www.unicef.es/files/infancia-espana/rostronino21mayo.pdf>
- 30 minuts TV3: *Un de cada quatre* (01/03/2015)
<http://www.tv3.cat/30minuts/reportatges/1946/Un-de-cada-quatre>
- Latituds TV3: *Trencant l'espiral de la pobresa infantil* (19/10/2011)
<http://blogs.ccma.cat/latituds.php?itemid=42510>

Informacions i dades estadístiques sobre la població infantil a Catalunya, Espanya i Europa:

- Plataforma d'Infància de Catalunya - PINCat. (2014). *Reptes per a la Infància a la Catalunya actual. Anàlisi, debat i propostes de la Plataforma d'infància de Catalunya 2012-2014*. Barcelona: PINCat.
- González-Bueno, G., & Bello, A. (2014). *La Infancia en España 2014. El valor social de los niños: hacia un Pacto de Estado por la Infancia*. Madrid: UNICEF.
- Save The Children. (2014). *Pobreza infantil y exclusión social en Europa. Una cuestión de derechos*. Brussels: Save the Children.

Sessió 5. La pobresa infantil als països en vies de desenvolupament

Introducció de la sessió

Com ja hem comentat en sessions anteriors la pobresa infantil no es un fet aïllat dels països en vies de desenvolupament. Tal com s'ha vist al nostre voltant es donen situacions de pobresa i de desprotecció infantil. Tot i així, no hem de deixar de banda les situacions que es produeixen en aquests països llunyans i reflexionar sobre el paper que tenen els participants com a ciutadans del món. És important empastissar amb la resta de nens, nenes i adolescents que no es troben en les mateixes condicions que els participants d'aquest programa i prendre part en les possibles accions i solucions al problema, per petites que siguin. Cal destacar, també, la idea que els drets van molt més enllà de la falta d'aliment o salut, sinó que també es necessària l'educació, la família, la participació, etc.

Objectius

- Distingir les situacions de pobresa en països en vies de desenvolupament
- Dissenyar accions per aconseguir l'aplicació dels DI a tots els infants del món
- Assumir responsabilitats envers els infants d'arreu

Continguts

- La pobresa infantil en països en vies de desenvolupament
- Propostes per a l'aplicació dels Drets de la Infància
- La responsabilitat envers la resta d'infants i adolescents

Activitat 1: El calaix de les sabates

Joc

Situacions hipotètiques i tipus de calçat (*fitxa 5*)

Números

15 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat amb l'explicació que es pretén identificar diverses situacions que es donen arreu del món i que tenen a veure amb la pobresa infantil per tal de distingir situacions de desigualtat per a la infància i l'adolescència.

○ *Desenvolupament*

Per començar, a cada un dels participants se'ls entrega una targeta amb una situació hipotètica sobre el que estan fent o on han d'anar. Se'ls planteja que pensin quin tipus de calçat es posarien per realitzar l'acció que hi ha en la targeta que tenen. S'han plantejat 16 situacions però, en el cas que el grup de participants sigui més nombrós, poden repetir-se.

Tot seguit, se'ls presenta una capsa que se situarà al mig de l'aula. Se'ls explica que en ella hi ha targetes amb el nom de tot tipus de calçat. Quan la persona dinamitzadora ho indiqui i d'un en un, els participants podran acudir-hi per agafar el calçat que necessiten per a la situació que els ha tocat. Les targetes amb els noms del calçat podrien canviar-se per sabates reals (en desús) o per fotografies o dibuixos del calçat en qüestió, però això dependrà dels recursos i la bona voluntat de la persona dinamitzadora.

Abans d'iniciar l'activitat, se'ls reparteix, també, un número a cadascú. Aquest anirà entre el 0 i el 4 i s'han de repartir més 0 i 1 que 4. Aquest serà el que marcarà quantes parells de calçat poden agafar. Per exemple, si jo tinc una targeta que diu: Ha nevat, i el número de darrera és 2, puc agafar 2 parells de sabates que cregui oportú que m'aniran bé per a la situació. Poden trobar-se amb la situació que el número sigui 0, en aquest cas no podran agafar cap parell de sabates.

A mesura que aniran passant els membres del grup, els parells de sabates s'aniran acabant i hi haurà persones que, tot i que en la seva targeta marca que els pertoca calçat es quedaran sense.

Un cop no quedi calçat a la capsa, es posarà en comú com ha quedat la situació i quants parells té cadascú, evidenciant que hi ha persones que tenen molts parells i no els són útils en aquell moment, altres que van amb calçat inadequat per la situació que els pertoca i, fins i tot, hi haurà persones que s'hauran quedat sense i aniran descalces.

1. Vas a la platja	Xancles
2. Vas a treballar en una mina	Botes amb puntera de ferro
3. Has de pujar una muntanya	Xiruques
4. Vas a l'escola i avui hi ha gimnàstica	Sabatilles esportives
5. Avui ha nevat	Botes amb sola de goma
6. Està plovent i has d'anar a comprar	Botes d'aigua
7. S'ha acabat la jornada laboral i ets a casa	Sabatilles
8. Arriba l'estiu i surts al carrer en ple migdia	Sandàlies
9. Vas a la piscina	Xancles
10. Vas al gimnàs	Sabatilles esportives
11. Surts de festa i és una ocasió especial	Sabates
12. Actues en una festa country	Botes camperes
13. És la festa de final de graduació	Sabates de taló
14. Ajudes a la parada del mercat dels pares	Botes
15. Creues un riu	Espardenyes
16. Estàs de vacances i surts a passejar en ple estiu	Socs

FITXA 5. SESSIÓ 5. ACTIVITAT 1. SITUACIONS HIPOTÈTIQUES I TIPUS DE CALÇAT

○ *Conclusió*

La conclusió a que s'ha d'arribar és que uns tenen molt i altres molt poc. Tot i que tots els infants i adolescents tenen els mateixos drets, no tothom els pot gaudir de la mateixa manera i en ocasions ocorre que allò que alguns rebutgen, a altres els fa falta.

Activitat 2: Tan diferents i tan iguals

Vídeo-fòrum

Pel·lícula "Las siete alcantarillas" – Chus Gutiérrez (2004)

<https://vimeo.com/27008830>

Fitxa tècnica i sinopsis del curtmetratge (*fitxa 6*)

25 minuts

○ *Introducció*

Aquesta activitat és un videofòrum que pretén, per una banda, reconèixer situacions de pobresa arreu del món i, per l'altra, fer reflexionar als participants que la manera de viure-ho també és diferent segons els ulls de qui ho veu. A més, pretén que els participants puguin distingir diferents situacions de privació de drets i no només aquelles que són més reconegudes com la manca d'alimentació o de salut.

○ *Desenvolupament*

Es presenta el curtmetratge "Las siete alcantarillas" de Chus Gutiérrez rodat el 2004 com a part de la producció "En el mundo a cada rato" promocionada per UNICEF per treballar els Drets de la Infància. La persona dinamitzadora pot fer ús de la fitxa tècnica que s'inclou a la fitxa 6.

LAS SIETE ALCANTARILLAS

CORTO PERTENECIENTE A "EN EL MUNDO A CADA RATO"

Género: Cortos de Ficción

Nacionalidad: España

Dirección: Chus Gutiérrez

Año: 2004

V.O: Español

Duración: 15 min

Guión: Inés Almirón

Producción: Manuel García Serrano

Fotografía: Rafa Roche

Música: Tao Gutiérrez

Montaje: Fidel Collados

Equipo técnico y otros:

Asistente de Dirección: Federico Untermann

Dirección de Producción: Rafael García Romero

Empresa Productora: Tus Ojos S.L., UNICEF

Festivales Relevantes Presentada en el Festival de Cine de San Sebastián en septiembre de 2004.

Intérpretes:

Freddy Barbosa, Juan Pablo González, Macarena Leyra, Olga Oña, Lucas Sarandón, Gustavo Váldez

Sinopsis:

Producida en colaboración con UNICEF como una contribución del cine a la protección de los derechos de la infancia en el mundo, "En el mundo a cada rato" se compone de cinco historias que abordan las cinco prioridades de UNICEF: la educación de las niñas, el desarrollo integrado en la primera infancia, la inmunización, la lucha contra el VIH/SIDA y la protección contra la violencia, la explotación, y la discriminación. LAS SIETE ALCANTARILLAS está rodada en Argentina: Maca una niña de tres años va a contarnos por qué es feliz. Nos enseña su familia, su casa, su barrio, pero lo que ella ve no es precisamente la misma realidad que observa el espectador, la vida en "Las 7 Alcantarillas" no es fácil, y pronto tendrá que descubrirlo.

FITXA 6. SESSIÓ 5. ACTIVITAT 2. FITXA TÈCNICA I SINOPSIS "LAS SIETE ALCANTARILLAS"

Es demana als participants que durant la reproducció es fixin en aquells drets que són vulnerats i en aquells que sí que es donen. A més, es demana que es fixin en quins són els drets que més troben a faltar els protagonistes del curtmetratge, si és que n'hi ha algun.

Una vegada s'ha reproduït el curt, es fa un breu debat entre tot el grup per tal de treure conclusions dels aspectes observats en el vídeo, i per tal de reflexionar sobre si la percepció dels personatges sobre la pobresa i la percepció dels participants del programa és la mateixa.

○ *Conclusió*

Per concloure és important remarcar quins són els drets que es veuen privats en el vídeo i quins són els que consideren més importants els personatges del vídeo. Posant de manifest que un dels que més èmfasi fa la "Maca", la protagonista, és la família.

Activitat 3: Aportem el nostre granet

Pluja d'idees / Treball grupal
Pissarra o mural
20 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat explicant que aquesta té molt a veure amb les dos primeres activitats d'aquesta sessió i que es tracta d'aportar alternatives a les situacions conegudes en aquesta sessió.

○ *Desenvolupament*

En primer lloc, es demana als participants que proposin idees que poden fer ells per tal de que es produeixin canvis respecte a les situacions vistes en les dos activitats anteriors. És a dir que proposin accions que podrien ajudar a la defensa i l'aplicació dels DI arreu del món. Es farà una pluja d'idees que s'anirà apuntant a la pissarra o al mural.

En ocasions és difícil identificar aquelles accions que pot fer un mateix per a persones que no les sentim properes. A més, també, poden pensar que ells com a infants o adolescents no hi poden fer res. Si passés amb els participants, se'ls ha de fer veure que no es així i apuntar alguns exemples com fer accions de sensibilització, de difusió de la manca de drets, etc.

Una vegada es tinguin les idees es poden debatre i acordar si els semblen correctes o no. A més, se'ls pot fer veure que són accions a tenir en compte per realitzar en altres ocasions com ara en motiu del Dia Internacional de la Infància o, simplement, perquè volen fer alguna cosa per la infància més vulnerable. També, es pot tenir en compte per al producte final que estan realitzant en les activitats d'ApS.

○ *Conclusió*

L'activitat es conclou fent veure als participants que ells poden ser partícips d'apostar per solucions envers la pobresa infantil més allunyada. Encara que a vegades sembli que alguns gestos no valen la pena perquè són massa petits, no és així. Tot compta per anar fent camí i assumir les pròpies responsabilitats com a ciutadans del món. La consecució d'aquesta activitat i la proposta de transportar-la a alguna altra ocasió pot fer sentir als participants útils i apoderats davant l'aposta i realització d'accions d'aquest tipus o semblants.

Valoració i tancament de la sessió

Aquesta sessió dóna a conèixer les situacions de pobresa infantil en els països més allunyats, fent conscients els participants que aquesta no només significa pobresa econòmica, sinó que es poden donar altres variants. Però, sobretot, vol promoure que els participants assumeixin responsabilitats envers la resta de la infància. És important fer evident als participants que, tot i que aquestes situacions es donin lluny del seu entorn, han de ser responsables amb aquestes i procurar fer els possibles per contribuir a que hi hagi un canvi.

Altres recursos

Altres curtmetratges interessants per treballar els Drets de la Infància que s'acompanyen de guies didàctiques són:

- Educació i treball infantil a Perú
Hijas de Belén de Javier Corcuera (2004). Durada: 26 minuts.
<https://vimeo.com/31424300>
- Educació i treball infantil a Colòmbia. En el minut 8.25 parla específicament de Drets i Responsabilitats
Los niños de Patio-bonito de Manuel García Serrano (2010). Durada: 29 minuts.
<http://tusojos.es/es/Los-ni%C3%B1os-de-patio-bonito>
- Adopció i VIH a Espanya.
Se buscan abrazos de Manuel García Serrano. Durada: 16 minuts.
<https://vimeo.com/91442763>
- Salut i plagues a Burkina Faso
La vida efímera de Pere Joan Ventura. Durada: 21 minuts.
<https://vimeo.com/91911482>
- VIH i el rebuig de la societat a la Índia
El secreto mejor guardado de Patricia Ferreira (2004). Durada: 18 minuts.
<https://vimeo.com/23467027>

Informació i dades estadístiques sobre la població infantil a nivell mundial:

- UNICEF. (2014). *Ocultos a plena luz. Un análisis estadístico de la violencia contra los niños. Resumen.* New York: UNICEF.

- UNICEF. (2014). Todos los niños y niñas cuentan. El estado mundial de la infancia en 2014. New York.: UNICEF.

Sessió 6. Drets de la Infància

Introducció de la sessió

S'introdueix la sessió explicant que aquesta és la que tanca el mòdul 2. Després d'haver fet un recorregut per les responsabilitats que s'han d'adoptar envers els drets, en aquesta sessió es tracta d'identificar els drets que s'inclouen a la CDI, les tipologies que la componen i les característiques específiques o elements rellevants que defineixen aquests drets. Des de l'inici del programa s'han vist i treballat molts dels drets que inclou la Convenció. En aquesta sessió el que es pretén és anar una mica més enllà del coneixement dels articles i valorar les especificitats que tenen.

Objectius

- Identificar les tipologies de drets
- Reconèixer els Drets de la Infància com un dret inalienable

Continguts

- Els Drets de la Infància
- Tipologia de Drets

Activitat 1: On em poso?

Joc / Posada en comú i debat
Drets de la Infància per a les targetes (<i>fitxa 7</i>)
20 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat explicant que en aquesta primera activitat es pretén que identifiquin els drets i els tipus en que es poden dividir aquests.

○ *Desenvolupament*

S'explica el procediment de l'activitat. En primer lloc, es repartiran unes targetes on hi haurà escrit un dret dels que es recullen a la Convenció. En la *fitxa 7* es poden trobar les targetes a repartir. Aquestes estan compostes pel nom del dret, però es podrien elaborar de nou amb alguna imatge representativa perquè pogués ajudar a la

identificació. Aquesta modificació dependrà dels recursos i la bona voluntat de la persona dinamitzadora.

Targetes dels Drets

Article 2. Dret a la No discriminació

Article 5. Dret a l'orientació dels pares i les mares

Article 6. Dret a la supervivència i el desenvolupament

Article 7. Dret a un nom i una nacionalitat

Article 10. Dret a la reunificació familiar

Article 11. Dret a no ser traslladat ni retingut il·lícitament

Article 12. Dret a expressar-se i a ser escoltat

Article 13. Dret a la llibertat d'expressió

Article 14. Dret a la llibertat de pensament, consciència i religió

Article 15. Dret d'associació

Article 16. Dret a la intimitat

Article 17. Dret a una informació adequada

Article 18. Dret a que els pares tinguin cura dels fills

Article 19. Dret contra l'abús i el maltractament

Article 24. Dret a la salut i els serveis sanitaris

Article 27. Dret a un nivell de vida adequat

Article 28. Dret a l'educació

Article 31. Dret al joc i al temps lliure

Article 32. Dret contra l'explotació laboral i el treball perillós

Article 36. Dret contra altres formes d'explotació

FITXA 7. SESSIÓ 6. ACTIVITAT 1. DRETS DE LA INFÀNCIA PER A LES TARGETES

S'han fet constar 20 drets. Si hi hagués més de 20 participants al grup, s'hauran d'ampliar les targetes dels drets fins a arribar al mateix nombre que de participants. Es tracta de buscar la CDI i afegir-los.

Quan els participants tenen les targetes, aquests han de passejar-se per l'aula i agrupar-se amb els companys que tinguin targetes amb drets similars als seus. Es tracta que es distribueixin segons les 3P: Provisió, Protecció i Participació.

Una vegada tots els participants han trobat el seu grup, es posa en comú quines han estat les agrupacions i es debat entre tots si són correctes o no i es corregeixen si és necessari. S'ha de tenir en compte que la posada en comú ha de ser ràpida i no estendre's massa en la justificació d'un tipus o altre ja que el temps de l'activitat és reduït i ja s'aniran donant més informacions al respecte al llarg del programa.

○ *Conclusió*

Es conclou l'activitat fent notar als participants que són molts els drets que es recullen a la Convenció i que tots són importants per igual. Ara bé, també, és important conèixer que aquests es divideixen en tres grans grups i el perquè d'aquesta classificació, és a dir l'evolució que han sofert els Drets de la Infància.

Activitat 2: Dret: to be or not to be

Diàlegs simultanis

Afirmacions sobre els Drets de la Infància (*fitxa 8*)

Pissarra o mural

20 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat exposant que aquesta pretén reconèixer quines són algunes de les característiques rellevants dels drets i que en molts casos són desconegudes o malinterpretades.

○ *Desenvolupament*

S'exposa als participants que s'hauran de separar en parelles. Se'ls entregarà a cada parella una sèrie d'afirmacions (*fitxa 8*) que poden ser certes o falses i les hauran de classificar segons el tipus.

Afirmacions Falses

El dret és una norma i una obligació

Tenim drets però algú ens els ha de brindar

És més important estar protegits que participar

L'important és tenir aliment i estar sa, la resta ja vindrà

Afirmacions Certes

Els drets els podem exercir

Tots els drets són importants per igual

Tots els drets es relacionen entre sí

Tenim dret a participar en tot allò que ens afecti

S'ha de vetllar pel millor interès de l'infant

Tenim responsabilitats envers els propis drets

FITXA 8. SESSIÓ 6. ACTIVITAT 2. AFIRMACIONS SOBRE ELS DRETS DE LA INFÀNCIA

Aquesta activitat es desenvoluparà a través de la tècnica dels diàlegs simultanis. Així doncs, després d'haver treballat en parella es reuneix el grup gran i es debatrà el perquè d'una posició o altra en cada una de les afirmacions.

○ Conclusió

Es conclou l'activitat resumint les idees i afirmacions comentades en l'activitat. És important fer notar als participants que els drets no són una norma o una obligació a complir sinó que és allò que tenen i poden exercir des del seu naixement; que tots els drets tenen la mateixa importància, tant siguin els de provisió o protecció com els de participació; que tots ells estan relacionats entre sí, uns depenen dels altres; i que s'ha de vetllar sempre per allò que sigui millor per a l'infant.

Activitat 3: Creix el nostre mural

Expressió artística

Paper d'embalar, tissors, retoladors, etc.

20 minuts

○ *Introducció*

Es recorda que és el moment de resumir els aprenentatges assolits en aquest mòdul i plasmar-los al mural dels Drets que tenen present a l'espai de treball. És important fer-lo veure que l'elaboració d'aquest material pas a pas fa que puguin observar l'evolució en els seus coneixements sobre els Drets de la Infància. A més, de ser una estratègia per mostrar a l'exterior què en saben i què en pensen dels seus propis drets.

○ *Desenvolupament*

S'inicia el treball col·laboratiu entre els participants per tal de decidir què afegeixen o què canvien del mural dels Drets. Una vegada tenen decidit què i com ho posaran, han d'iniciar la tasca perquè una vegada s'acabi la sessió quedi enllestit aquest tercer esbós del mural.

Com la resta d'activitats d'elaboració del mural, en acabar l'activitat es farà la fotografia per poder guardar una imatge gràfica d'aquest punt del mural.

○ *Conclusió*

Es recorda als participants la importància d'aquest material com a representació dels aprenentatges assolits i de la visualització que suposa tenir-lo a l'espai de treball tant per a ells com per a la resta de persones que puguin passar per allí i veure'l. S'ha de veure com un primer material de difusió de la CDI.

Valoració i tancament de la sessió

S'ha de tancar la sessió fent notar als participants el recorregut pels drets i les responsabilitats que aquests comporten dut a terme al llarg de les sessions del mòdul. S'ha iniciat per les responsabilitats envers un mateix, passant per aquelles que s'han de tenir amb els infants de l'entorn proper, fins a aquelles que tenen a veure amb els infants d'arreu del món. I finalment, en aquesta última sessió es repassen els principis i les característiques rellevants que s'associen als Drets de la Infància. És important que coneguin els drets però també el què aquests impliquen i el què aquests volen dir, és a dir qui els ha de complir o fer complir, com es poden exercir, qui ho pot fer, etc.

Mòdul 3. Drets de Provisió

Aquest mòdul vol donar resposta a les necessitats sobre el coneixement dels Drets de Provisió. Aquests drets són aquells que assegurin tenir un accés a determinats bens i serveis que facilitin el desenvolupament de l'infant i aquells que es refereixen a la seva identitat personal. Alguns exemples són el dret a la supervivència i desenvolupament, a l'alimentació, a la salut i serveis sanitaris, a l'educació, a tenir un nom i una nacionalitat, a la identitat i a la cura per part dels pares entre altres.

Aquesta categoria de drets és la més antiga i considerada des d'una visió més tradicional. Es creu que la infància té unes necessitats bàsiques diferents de les dels adults i aquestes s'han de tenir en compte per garantir una vida digna. Tant adults com infants admeten la necessitat del seu compliment. Ara bé, l'anàlisi de necessitats elaborat demostra que hi ha alguns dels drets que s'hi engloben que no estan tan ben considerats i que els falta camí per recórrer.

Alguns dels Drets de Provisió s'han treballat en el mòdul de drets i responsabilitats, ja que s'han tractat de manera global. Tanmateix, en aquest mòdul es vol donar resposta a dos grups de drets de provisió que han obtingut els valors més baixos en l'anàlisi de necessitats.

Per una banda, es vol donar a conèixer els drets relacionats amb la identitat (articles 7 i 8) i amb la no exclusió i l'acceptació de la diferència (articles 23 i 30). Hi ha la necessitat de reconèixer els altres com a diferents, amb costums, normes, vestimentes, orientació sexual, etc., diverses, però alhora iguals en drets. Es tracta d'acceptar la diferència i respectar la diversitat dels companys i persones que formen part de la societat sigui la més pròxima o la més llunyana.

L'altre grup a treballar són els drets relacionats amb la família. Per un infant o adolescent la família és un element molt important per al seu desenvolupament i benestar. Són bastants els drets que tenen a veure amb aquest element: articles 5, 9, 10, 18, 20, 21 i 27. Des del dret a tenir una família fins al dret a que els pares tinguin cura dels seus fills, passant per l'acompanyament i guia que han d'exercir els pares en l'evolució de l'infant. En aquest cas, es vol donar resposta a la necessitat de demostrar

als infants i adolescents que els pares tenen la responsabilitat de vetllar pel seu òptim desenvolupament i per pal·liar les dificultats dels seus fills. Ara bé, també, és important desmentir la idea que els pares són propietaris dels seus fills, sinó que són guies i acompanyants d'aquests en la vida. Això comportarà que la infància sigui conscient de la tasca paterna i s'adoni que la vida familiar ha de ser compartida en el sí de la família. Així doncs, els infants i adolescents assumiran responsabilitats familiars i en el seu desenvolupament.

Sessió 7. Tots per igual

Introducció de la sessió

S'introdueix la sessió explicant que en aquesta i la pròxima sessió es vol donar resposta a alguns dels drets de provisió. Aquells en que es demostra una manca de compromís i es donen més situacions de vulnerabilitat. S'ha d'introduir que en aquesta sessió es treballarà la importància de la identitat personal, així com la importància de no ser discriminats per cap motiu. És important conèixer les diferents formes d'exclusió i discriminació i incorporar pràctiques que ajudin a evitar-les. Però, al mateix temps, és destaca la necessitat de valorar les qualitats i capacitats de totes les persones i ser crítics amb les informacions rebudes ja que en molts casos no són el reflex de la realitat. Es tracta d'acceptar la diferència i respectar la diversitat de les persones.

Objectius

- Identificar les diferents formes i àmbits d'exclusió i discriminació
- Incorporar pràctiques tolerants, amb sentit de la justícia, de mediació i de resolució de conflictes
- Ser crític amb els missatges dels mitjans de comunicació i la societat en general sobre determinats models estètics, costums, etc. carregats de mites

Continguts

- Formes i àmbits d'exclusió i discriminació
- Pràctiques tolerants, justes, de mediació i de resolució de conflictes
- La crítica amb els mitjans de comunicació i la societat per contribuir a l'acceptació de la diferència

Activitat 1: I ara com et sents?

Joc

Etiquetes de personatges (*fitxa 9*)

25 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat explicant als participants que en aquesta es pretén reconèixer algunes de les diferents formes d'exclusió i discriminació que pot patir una persona i les pràctiques per evitar aquestes situacions.

○ *Desenvolupament*

Es distribueix entre els participants una etiqueta per a cadascun. Aquesta s'haurà d'enganxar a la front perquè ningú es pugui veure la seva. En cada una d'aquestes etiquetes hi ha una paraula que descriu una persona o una situació que, en ocasions, porta a situacions de discriminació o exclusió.

Situacions d'exemple		
<i>Àrab</i>	<i>Baixet</i>	<i>Cec</i>
<i>Coix</i>	<i>Dona guapa</i>	<i>Drogoaddicte</i>
<i>Gai</i>	<i>Gras</i>	<i>Intel·ligència límit</i>
<i>Lesbiana</i>	<i>Masclista</i>	<i>Molt prim</i>
<i>Nas gran</i>	<i>Negre</i>	<i>Orelles grans</i>
<i>Oriental</i>	<i>Paràlisi cerebral</i>	<i>Prostituta</i>
<i>Sense sostre</i>	<i>Transsexual</i>	

FITXA 9. SESSIÓ 7. ACTIVITAT 1. QUALIFICACIONS PER A LES ETIQUETES

Amb les etiquetes col·locades, els participants han de passejar-se per l'aula i han d'interactuar amb la resta de companys segons el que els suggereixi les etiquetes dels que es vagin trobant. Al mateix temps la persona ha d'endevinar quina podria ser l'etiqueta que porta. Els participants no poden dir explícitament als companys quina és la paraula que porten, ho han de fer sentir.

Passats uns cinc minuts, els participants s'han de situar en gran grup i comentar com s'han sentit, com han actuat amb la resta de companys i per què. Es tracta de fer reflexionar als participants sobre la discriminació i el gran nombre de situacions on es dona.

Una vegada explicats els sentiments propis, la persona dinamitzadora ha de demanar al grup quines estratègies utilitzarien per poder evitar o combatre aquestes situacions. Es tracta de poder incorporar pràctiques en contra de la discriminació. Alguns exemples poden ser la mediació, la tolerància, la resolució de conflictes, etc.

○ *Conclusió*

S'ha de concloure l'activitat fent adonar als participants que hi ha moltes situacions discriminatòries i excloents, i que moltes d'elles són evitables ja que som nosaltres mateixos qui les provoquem. S'ha d'anotar que la discriminació és una vulneració dels Drets de la Infància si es dona en infants i adolescents. S'han de desenvolupar actituds de respecte i d'acceptació de la diferència, així com de tolerància i s'ha d'actuar amb sentit de la justícia.

Activitat 2: Puc tenir la meva opinió

Anàlisi de material

Anuncis de diaris, televisió, internet, etc.

Exemples d'estereotips a buscar (*fitxa 10*)

20 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat explicant que a partir de l'anàlisi de material es pretén fer veure com, en ocasions, els mitjans de comunicació i les persones en general reflecteixen la realitat de manera esbiaixada.

○ *Desenvolupament*

Prèviament la persona dinamitzadora ha de buscar anuncis d'actualitat de televisió, diaris, webs, xarxes socials, etc. sobre diversos temes. També pot demanar, en la sessió anterior, als participants que ho busquin i ho portin per aquesta. Els diferents anuncis poden anar des de productes de cosmètica fins a anuncis de joguines o de neteja. L'activitat pretén que s'analitzin les diverses imatges perquè puguin ser crítics amb les informacions que reben. Moltes vegades aquestes informacions no reflecteixen la realitat i aconsegueixen que es desenvolupin prejudicis i valors prefixats en certes

situacions. Alguns exemples dels estereotips que es poden treballar i en quins anuncis es poden trobar es recullen més endavant en la *fitxa 10*.

- *Trets físics: noies primes, altes, guapes, etc. → Anuncis de cremes, colònies...*
- *Nivell acadèmic i marginació: nens són guapos, llestos i simpàtics → Anuncis de joguines, productes per a infants, etc.*
- *Sexisme: l'home és el tècnic que repara i la dona qui fa la bugada → Anuncis de productes per la llar*
- *Racisme: Analitzar els perfils de les persones que surten als anàlisis. En quin anunci surt una persona negra, una persona homosexual, una persona amb discapacitat, etc.?*
- *Classisme: Tractem igual a totes les persones estrangeres? No. Es considera que Messi, Cristiano Ronaldo, etc. són estrangers?*

FITXA 10. SESSIÓ 7. ACTIVITAT 2. EXEMPLES D'ESTEREOTIPS A BUSCAR

Es distribueix els participants en petits grups i es reparteixen els anuncis entre aquests per tal que cada grup faci un anàlisi acurat sobre què és el que veu en la imatge. Se'ls motiva perquè siguin crítics.

Passats uns minuts, es reuneixen tots els participants en grup gran i cada grup comenta els anuncis que tenia i el que hi ha trobat. Mentre es posen en comú les idees dels diferents grups, es pot iniciar el debat sobre quines són les informacions que ens envien els mitjans de comunicació i quina hauria de ser la mirada dels participants envers aquestes.

○ *Conclusió*

S'ha de concloure l'activitat fent veure als participants que és important ser crític amb les informacions que es reben, vinguin dels mitjans de comunicació o vinguin de persones que ens envolten. No sempre totes les informacions que ens arriben són correctes.

Activitat 3: Cops amagats

Vinyetes

Vinyetes dels personatges (*fitxa 11*)

Descripció dels personatges (*fitxa 12*)

Més informació sobre els personatges (*fitxa 13*)

15 minuts

○ *Introducció*

S'introdueix la sessió explicant que en aquesta sessió es pretén descobrir les qualitats i capacitats que totes les persones tenen i trencar els estereotips i falsos mites sobre certes persones.

○ *Desenvolupament*

Es mostren quatre imatges als participants (*fitxa 11*). Aquestes es poden enganxar a la paret perquè tothom les vegi o es poden anar passant pels grups. Al mateix temps, es dóna una petita descripció de cada un dels personatges que surten a les imatges (*fitxa 12*) i es demana als participants que imaginin quina pot ser la seva ocupació laboral.

Passats uns minuts es fa una pluja d'idees de les ocupacions que han pensat o, si es dóna el cas, de la justificació si creuen que els personatges no poden treballar. Si a la sessió encara li resten uns minuts es pot crear debat amb les idees que van apuntant.

Una vegada s'hagi fet la pluja d'idees i el breu debat es resoldrà l'enigma exposant quines són les professions d'aquests personatges. Aquests es basen en històries reals. Si es vol donar més informació als participants, o si la persona dinamitzadora decideix aprofundir en aquest tema, s'adjunten enllaços sobre informacions de cada un dels personatges per poder conèixer millor la seva història (*fitxa 13*).

FITXA 11. SESSIÓ 7. ACTIVITAT 3. VINYETES DELS PERSONATGES

Descripció dels personatges

L'Adrià és un noi que va néixer amb paràlisi cerebral, va amb cadira de rodes, té immobilitzades les mans i té dificultats per parlar. Li agrada molt la música.

(L'Adrià està estudiant un cicle formatiu de grau mitjà de producció musical i ha fet alguna sessió com a disc joquei. Ho fa amb un punter al front que es connecta amb l'ordinador).

En **Pascal** és un noi que va néixer sense braços per un medicament que li van receptar a la seva mare mentre estava embarassada. També li agrada molt la música i és molt alegre.

(En Pascal és disc joquei professional i ha estat punxant en diferents sales de renom. Punxa amb els peus).

En **Jon** és un noi cec. És un noi alt i esvelt. Està fort i li agrada practicar esport.

(En Jon és esquiador alpí professional. Ha estat campió olímpic diverses vegades. Per competir porta un guia al seu davant que li indica el camí. També competeix en ciclisme).

La **Maria** té Síndrome d'Asperger que li suposa ser molt detallista i no li agraden gens els errors, s'enfada quan les coses no surten bé. A més, no li agrada massa parlar amb la resta de gent.

(La Maria treballa en una empresa de desenvolupament de software i tractament de dades i documents. És una de les programadores).

FITXA 12. SESSIÓ 7. ACTIVITAT 3. DESCRIPCIÓ DELS PERSONATGES

Informació per ampliar sobre els personatges

Adrià Abadia– Paràlisi Cerebral

- <http://www.naciodigital.cat/delcamp/reusdiari/noticia/8819/dj/reusenc/amb/p/analisi/cerebral/adria/abadia/debuta/al/festival/eclectic>

Pascal Kleiman – Va néixer sense braços

- <https://www.youtube.com/watch?v=YWXbFbEpEBM>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Pascal_Kleiman

Jon Santacana – Esquiador alpí i Ciclista

- <http://www.ccma.cat/tv3/laCarta/telenoticies/jon-santacana-un-invident-a-la-titan-desert/video/5512860/>
- http://es.wikipedia.org/wiki/Jon_Santacana

Maria – Síndrome d'Asperger

Tractament de dades i documents i desenvolupament de software Empresa Specialisterne

- <http://www.ccma.cat/tv3/alcanta/telenoticies/una-empresa-dinformatica-contracta-treballadors-amb-sindrome-dasperger/video/5511969/>

FITXA 13. SESSIÓ 7. ACTIVITAT 3. MÉS INFORMACIÓ SOBRE ELS PERSONATGES

- *Conclusió*

S'ha d'acabar l'activitat evidenciant que totes les persones tenen qualitats i capacitats positives i hem de mirar d'esbrinar-les abans d'emetre judicis de valor preestablerts.

Valoració i tancament de la sessió

La valoració i tancament de l'activitat ha de relacionar els objectius i resultats de les tres activitats desenvolupades. Es tracta de fer veure als participants que no sempre el que pensem concorda amb la realitat i, en moltes ocasions, aquesta depèn dels estereotips i mites que ens han inculcat o que sentim al carrer, a la televisió, als diaris o llibres, etc. S'ha de ser crític amb els missatges que es reben i elaborar-se els propis judicis de valors. A més, és important valorar la diversitat com un fet positiu i acceptar la diferència, així com saber trobar les qualitats i capacitats de les persones.

Altres recursos

- Discriminació. Experiment en una escola primària. Ulls clars o ulls foscos.

La Classe dividida experiment de Jane Elliott.

<https://www.youtube.com/watch?v=cxMEf8Utt8c>

Sessió 8. Caminar acompanyats

Introducció de la sessió

La sessió 8 pretén treballar els drets que tenen a veure amb els pares i mares. Són molts els drets que es recullen a la CDI que tenen a veure amb la família. Quan s'arriba a l'adolescència, en ocasions, es veuen els pares com a intrusos en la pròpia vida. S'ha d'introduir la sessió donant importància a la figura parental i al seu paper com a responsables dels fills, però també com a acompanyants i guies que deixen que els fills prenguin les seves decisions i, a la vegada, demanant-los responsabilitats en la vida familiar.

Objectius

- Reconèixer els pares com a acompanyants i guies per a la vida
- Argumentar les decisions que es prenen
- Assumir responsabilitats envers la vida familiar

Continguts

- Els pares com a responsables i guies dels seus fills
- Les decisions pròpies
- Responsabilitats envers la família

Activitat 1: Hi són, no hi són

Philips 6/6
Situació hipotètica "Ens deixaran?" (fitxa 14)
Pissarra o mural
40 minuts

○ Introducció

S'introdueix l'activitat explicant que aquesta té un objectiu múltiple, es tracta de valorar als pares com a importants per a la vida i desenvolupament dels fills, però també que els infants i adolescents reconeguin la seva responsabilitat en la vida familiar.

○ *Desenvolupament*

Durant el desenvolupament es duran a terme dos tasques diferenciades però que es relacionaran en el debat final.

En primer lloc es demana als participants que, individualment, escriguin en un paper una cosa important que fan els pares per ells. Quan s'ha escrit s'entrega el paper a la persona dinamitzadora que en farà un recull.

Tot seguit, s'inicia la segona tasca. Per al seu desenvolupament s'usa la tècnica del Philips 6/6. D'aquesta manera tots els participants poden contribuir en la tasca a realitzar i es dóna veu a aquells menys intrèpids.

S'explica al grup que es llegirà una situació hipotètica en la que ells hauran d'imaginar com la resoldrien. Es distribueixen els participants en grups de 6 persones. I els llegeix la situació (*fitxa 14*).

Ens deixaran?

Els pares han d'anar-se'n uns dies de viatge per feina i estan pensant en si contracten una cangur o fan venir algun familiar tot el dia o amb només que vinguin a dormir ja n'hi ha prou. Pensen que sou responsables i podeu quedar-vos estones sols, però volen saber si poden confiar en vosaltres. Us demanen que elaboreu un itinerari de les coses que faríeu mentre ells no hi fossin. La planificació de la setmana. S'ha de contemplar totes les feines de la casa: el menjar, la higiene, la rentadora, la compra, etc.

FITXA 14. SESSIÓ 8. ACTIVITAT 1. SITUACIÓ HIPOTÈTICA "ENS DEIXARAN?"

En els grups de 6 persones, es deixen 6 minuts perquè pensin com seria aquest itinerari i 6 minuts més perquè l'escriguin. Han de justificar les decisions que prenen per poder convèncer als pares.

Quan ja hagin passat els minuts establerts, durant 6 minuts més, es posen en comú els itineraris sorgits. Seguidament, a l'exposició s'ha d'establir un debat sobre què en pensen i si creuen que els pares els acceptarien. Es tracta que s'adonin que hi ha moltes coses a fer en una casa i que són els pares qui les fan. Però, a més, es pretén que argumentin les decisions que prenen, per què aquelles i no unes altres. I, sobretot, que

assumeixin responsabilitats envers la vida familiar. Ells poden fer coses per contribuir a casa, tant sigui realitzant tasques domèstiques com mantenint un bon clima i comunicació entre els membres.

Per últim, durant l'elaboració de l'itinerari, la persona dinamitzadora haurà recollit els papers amb les coses importants que han dit dels pares i haurà elaborat una llista. Durant el debat es poden anar introduint aquestes consignes o es pot fer en acabar la reflexió. S'ha de comentar en grup gran si les coses importants que fan els pares pels fills són les mateixes per tots i resumir aquelles més importants. S'ha d'evidenciar que els pares donen suport material, d'informació i emocional.

○ *Conclusió*

S'ha de concloure l'activitat fent veure que els pares són importants per al desenvolupament dels infants i adolescents. Aquests són una guia, uns acompanyants en el procés. No es tracta que aquests ho facin tot i que es creguin propietaris dels fills, sinó que han de guiar en el desenvolupament i deixar que els fills prenguin decisions en la seva vida, però sempre que aquestes estiguin justificades i siguin beneficioses per al seu desenvolupament.

Activitat 2: Creix el nostre mural

Expressió artística

Paper d'embalar, tisores, retoladors, etc.

20 minuts

○ *Introducció*

Es recorda que és el moment de resumir els aprenentatges assolits en aquest mòdul i plasmar-los al mural dels Drets que tenen present a l'espai de treball. És important fer-los veure que l'elaboració d'aquest material pas a pas fa que puguin observar l'evolució en els seus coneixements sobre els Drets de la Infància. A més, de ser una estratègia per mostrar a l'exterior què en saben i què en pensen dels seus propis drets.

○ *Desenvolupament*

S'inicia el treball col·laboratiu entre els participants per tal de decidir què afegeixen o què canvien del mural dels Drets. Una vegada tenen decidit què i com ho posaran, han d'iniciar la tasca perquè una vegada s'acabi la sessió quedi enllestit aquest quart esbós del mural.

Com la resta d'activitats d'elaboració del mural, en acabar l'activitat es farà la fotografia per poder guardar una imatge gràfica d'aquest punt del mural.

○ *Conclusió*

Es recorda als participants la importància d'aquest material com a representació dels aprenentatges assolits i de la visualització que suposa tenir-lo a l'espai de treball tant per a ells com per a la resta de persones que puguin passar per allí i veure'l. S'ha de veure com un primer material de difusió de la CDI.

Valoració i tancament de la sessió

S'ha de concloure la sessió fent veure als participants la importància de la família i del seu rol en el desenvolupament i el benestar de l'infant. És important resumir les idees que han anat sortint al llarg de la sessió, però també relacionar-ho amb sessions precedents com la sessió 5. En el curtmetratge *Las siete alcantarillas* la protagonista donava molta importància a la família i la pèrdua més gran que percebia, tot i tenir moltes altres dificultats afegides.

Mòdul 4. Drets de Protecció

El quart mòdul, i l'últim de continguts, té a veure amb els Drets de Protecció. Aquests s'entenen com el dret que tenen els nens, nenes i adolescents a estar protegits davant qualsevol tipus de violència, abandó, negligència o abús. La protecció ha estat un dels elements prioritaris a preservar en la infància des de principis del segle XX quan sorgiren les primeres declaracions. Aquestes han estat destinades a protegir la infància i han anat evolucionant amb les dècades i ajustant-se a les realitats de l'època. La Convenció estableix la protecció com una de les tres categories rellevants, incloent-hi drets com la protecció davant d'abusos o maltractaments, les retencions il·lícites, l'explotació així com la protecció envers l'ús de drogues o la recuperació i reinserció social de la infància maltractada.

L'anàlisi de necessitats elaborat per la mateixa autora demostra com els Drets de Protecció són coneguts pels infants i adolescents. Aquestes dades concorden amb la intensitat que les administracions públiques i les entitats del tercer sector han posat per donar a conèixer les situacions de desprotecció i sensibilitzar per tal d'evitar-les. Però, al mateix temps, de l'anàlisi de necessitats s'extreu que els infants i adolescents, sobretot, apunten cap a la protecció envers la vulneració de drets que pateixen els infants en països en vies de desenvolupament. Així doncs, entenen que s'ha de protegir els infants de situacions extremes com l'explotació sexual o els conflictes armats, però no conceben que al seu voltant o ells mateixos puguin patir situacions de manca o privadesa de drets. Per abordar aquesta necessitat, en aquest mòdul es treballaran dos tipus de drets, aquells que tenen a veure amb la intimitat i privacitat (article 16) i aquells que tenen a veure amb l'abús i el maltractament (article 19 i 39).

Segons la CDI tots els infants i adolescents tenen dret a una vida privada i cap persona pot privar-los de la seva intimitat ni la de la seva família. La intimitat i privacitat en la infància és un factor que cal abordar per tal que els mateixos infants sàpiguen que poden gaudir de la seva privacitat i que els adults han de respectar el seu espai personal i íntim. Ara bé, sense descuidar que han de ser responsables amb el que comporta aquest dret. Tenen dret a la intimitat sempre hi quan aquesta no sigui perjudicial per a ells.

Per altra banda, és important treballar el dret a la protecció davant d'abusos i maltractament. Si els infants i adolescents són conscients de les situacions de vulnerabilitat que poden patir, serà més fàcil que ells mateixos puguin autoprotegir-se, ja sigui demanant ajuda a una persona adulta o evitant les situacions de risc que poden derivar en una situació de desprotecció.

Sessió 9. Aprenem a protegir-nos

Introducció de la sessió

S'introdueix la sessió fent veure la importància d'estar protegits. És important conèixer els diferents tipus d'abusos i maltractament per tal d'integrar elements que ajudin a combatre aquestes situacions. S'ha de fer esment a la necessitat d'autoprotecció però, també, a la responsabilitat davant d'indicis de situacions de maltractament o abús que puguin esdevenir en l'entorn proper.

Objectius

- Distingir les diferents formes d'abús i maltractament
- Integrar elements per a combatre situacions de negligència, abús o maltractament
- Responsabilitzar-se davant indicis d'abús o maltractament

Continguts

- Tipus d'abús i maltractament
- Elements per combatre situacions de negligència, abús o maltractament
- Responsabilitat davant indicis d'abús i maltractament s com a ciutadans

Activitat 1: I si...

Estudi de casos	Discussió dirigida i debat
Casos sobre maltractament i abús (<i>fitxes 15, 16, 17 i 18</i>)	Mural o pissarra
40 minuts	20 minuts

○ Introducció

S'introdueix l'activitat explicant que es passaran uns casos per tal d'identificar situacions d'abús o maltractament i intentar descobrir elements que ajudin a combatre aquestes situacions.

○ *Desenvolupament*

Es demana als participants que es distribueixin en quatre grups. Una vegada distribuïts, s'explica als participants que se'ls donarà un cas que versa sobre una situació d'abús o maltractament, la qual hauran de llegir i resoldre.

Cada una de les situacions presenta un tipus de maltractament diferent per tal que els participants puguin identificar-los i diferenciar-los. A més de donar resposta als tipus de maltractament, s'han tingut en compte algunes de les realitats on es manifesten. Així doncs, les situacions que es presenten estableixen les relacions següents:

- L'Andrea i el Manel   Maltractament Psicològic / Violència de Gènere
- La Raquel i l'Emili   Abús sexual / Assetjament Laboral
- La Jèssica i la Mariona   Maltractament Físic / Bullying
- En Ferran, en Guillem i la Iris   Negligència / Situació Familiar

L'Andrea i el Manel

L'Andrea i el Manel tenen 15 anys. Es van conèixer fa un any a la plaça on les respectives colles d'amics queden per xerrar i passar l'estona. Des de fa 6 mesos són parella. Des que surt amb el Manel, l'Andrea ha anat deixant de banda la seva colla perquè aquest li ho ha demanat. En Manel és molt gelós i vol saber tot el que fa l'Andrea mentre no és amb ell: amb qui surt, on va, a quina hora torna a casa i quin recorregut fa, etc. Si alguna vegada l'ha vist parlant amb algun altre noi s'ha enfadat moltíssim i li ha recriminat. L'Andrea creu que és normal perquè això significa que es preocupa per ella i l'estima molt, però al mateix temps l'angoixa una mica. L'Andrea ha decidit vestir-se més discretament des de fa uns dies perquè no vol que en Manel s'enfadi i li faci passar malament davant els amics. En moltes ocasions, en Manel es permet insultar-la, burlar-se'n i ridiculitzar-la davant els amics per com va vestida, pel que diu o el que fa. L'Andrea sap que ho fa perquè el Manel només vol que estigui per ell, però al mateix temps no ho acaba d'entendre perquè no està fent res mal fet. Però l'Andrea està molt enamorada i creu que les coses milloraran amb el temps quan en Manel deixi de preocupar-se tant per ella i, mentrestant, intenta complaure'l amb tot el que ell li demana.

FITXA 15. SESSIÓ 9. ACTIVITAT 1. HISTÒRIA SOBRE MALTRACTAMENT PSICOLÒGIC / VIOLÈNCIA DE GÈNERE

La Raquel i l'Emili

La Raquel té 18 anys i fa poc ha acabat el grau mig de Gestió Administrativa. Fa 2 mesos que treballa de recepcionista en una empresa i l'Emili és el seu superior. Des d'un principi, l'Emili, li va semblar molt amable i simpàtic, però fa uns dies que està una mica inquieta. L'Emili té moltes mostres d'afecte amb ella. Li parla dolçament i és atent amb ella, l'agafa de l'espatlla quan li explica instruccions noves, s'acomiada amb dos petons i una abraçada, etc. No n'havia fet cas perquè pensava que ho feia amb totes les treballadores però, fixant-s'hi, se n'ha adonat que només ho fa amb ella. A més, la setmana passada va insinuar-li que podrien quedar per prendre alguna cosa en sortir de l'oficina i quan la Raquel li va dir que millor en una altra ocasió, no s'ho va prendre molt bé. Des d'aquell dia que li mana més feina, està més sec i li ha cridat l'atenció davant de tots els companys sense motiu. Però el que l'ha preocupat de veritat ha estat un comentari que ha sentit al passadís sense voler entre l'Emili i l'Abel. L'Emili explicava a l'Abel que la Raquel era una estreta i que havia decidit passar a l'acció de veritat i que si no responia, doncs l'acomiadava i una altra al seu lloc.

FITXA 16. SESSIÓ 9. ACTIVITAT 1. HISTÒRIA SOBRE ABÚS SEXUAL / ASSETJAMENT LABORAL

La Jèssica i la Mariona

La Jèssica i la Mariona tenen 13 anys. Van a la mateixa classe però no són massa amigues. La Jèssica és la líder del seu grup d'amigues i la Mariona és bastant solitària i no té un grup fix de companyes a l'escola però es porta bé amb tothom. A la Jèssica li encanta molestar a la resta i sentir-se important, encara que això ho aconsegueixi fent mal als companys. Aquesta any li ha tocat a la Mariona i no para de molestar-la. Al principi, la Jèssica i les seves amigues insultaven i se'n reien de la Mariona pels passadissos perquè anava sola, però la cosa ha anat a més. La van a buscar a l'hora d'estudi, li tanquen els llibres i li prenen les llibretes bruscament, s'asseuen darrera seu a les classes i li estiren les orelles o els cabells, quan la troben al passadís o al lavabo l'espentegen, a l'hora d'educació física li tiren pilotades expressament, etc. La Betlem, que va a la mateixa classe que la Jèssica i la Mariona, ha vist les contínues agressions i vol fer-hi alguna cosa. Ha anat a parlar amb les noies i aquestes ni cas, però no es vol quedar parada i pensa què més hi pot fer.

FITXA 17. SESSIÓ 9. ACTIVITAT 1. HISTÒRIA SOBRE MALTRACTAMENT FÍSIC / BULLYING

En Ferran, en Guillem i la Iris

En Ferran té 9 anys, en Guillem en té 6 i la Iris en té 3 i són germans. Viuen en un piset petit del centre de la ciutat amb els seus pares. El pare no és mai a casa i la mare, quan hi és, s'està estirada al sofà. En Ferran ha d'entregar un treball per l'escola però quan arriba a casa s'adona que no el podrà fer. La Iris està malalta i demana a la mare que té fred, però aquesta no li fa cas. És en Ferran qui haurà de cuidar de l'Iris. Té febre i fred i necessita alguna cosa calenta. La nevera és buida i l'armari també, però té una solució. Amagada en un calaix hi té la capseta de les propines i potser hi ha un euro per poder comprar un sobre d'aquells al súper. Finalment, l'Iris pot menjar alguna cosa i entre en Guillem i el Ferran la posen a dormir i la tapen amb tot el que tenen mentre la mare és al sofà. Tenen gana però ja no tenen res més per menjar. Tenen fred, però l'Iris ho necessita més que ells. Tenen... i entre pensament i pensament s'adormen. L'endemà, en aixecarse, s'adonen que fan tard a l'escola, ningú els ha despertat. Han de marxar sense dutxar-se i s'han de posar la mateixa roba. Saben que a l'escola se'n riuran d'ells però no tenen res més i almenys allí estaran calents. La mestra que fa dies que observa els nens, està preocupada i després que en Ferran s'hagi posat a plorar a classe perquè no havia fet el treball decideix trucar als pares per parlar amb ells.

FITXA 18. SESSIÓ 9. ACTIVITAT 1. HISTÒRIA SOBRE NEGLIGÈNCIA / SITUACIÓ FAMILIAR

Un cop llegida la situació, el grup haurà de: (1) buscar els indicadors de maltractament que es presenten, (2) proposar elements per combatre aquestes situacions, (3) respondre com ajudarien als personatges i resoldre la situació donada.

Després del treball en petit grup, es tracta de posar en comú el treball realitzat. En primer lloc, es llegiran en veu alta les quatre històries i les respostes dels grups petits perquè tots els participants les coneguin. Tot seguit, s'iniciarà un debat amb les idees sorgides, les controvèrsies que es generin i la proposta de noves solucions que es puguin anar donant en gran grup.

Algunes preguntes per contribuir en el debat són: creus que l'actitud de l'Abel en la història de la Raquel i l'Emili és correcta? L'actitud de la Betlem en la història de la Jèssica i la Mariona és correcta? I la de les amigues de la Jèssica, són igual de culpables

que ella? Ha fet bé la professora del Ferran en la història del Ferran, el Guillem i la Iris? Creieu que l'Andrea és conscient del què li passa? Quina hauria de ser la reacció de les amigues de l'Andrea?

Es pretén que en el debat sorgeixin elements per combatre situacions de negligència, abús o maltractament i que, al mateix temps, els participants es responsabilitzin davant d'indicis de situacions d'abús o maltractament que es desenvolupin en el seu entorn proper.

○ *Conclusió*

Per concloure l'activitat s'ha de fer esment a la importància de conèixer les situacions de maltractament o abús però sobretot les estratègies i possibilitats per tal de combatre-les que els ajudarà a auto-protegir-se i a protegir els que els envolten.

Valoració i tancament de la sessió

La sessió es pot tancar reforçant la idea de l'auto-protecció com a mecanisme de defensa, però incidint en la idea que aquesta, també, significa demanar ajuda quan sigui necessari. No sempre es pot actuar de manera individual i ser autònom, també, significa saber demanar ajuda quan convé. També és important incidir en la idea de la responsabilitat envers la resta. Per una banda, s'ha d'actuar responsablement amb el dret i no farem allò que no voldríem que ens fessin a nosaltres. Per altra banda, s'ha d'actuar en els casos que s'esdevinguin aquestes situacions en l'entorn proper per tal d'evitar-les o combatre-les.

Altres recursos

- *Curtmetratge sobre moobing*. Un vídeo on es tracta de manera gràfica i creativa el mobbing i l'assetjament laboral que pateixen moltes dones en el seu lloc de feina <https://www.youtube.com/watch?v=JGfQwPgeibg>

Sessió 10. Un espai propi

Introducció de la sessió

S'introdueix la sessió fent esment que la CDI estipula que tots els infants i adolescents tenen dret a una vida privada. És important que els infants i adolescents sàpiguen que poden gaudir de la seva privacitat i que han de defensar-la davant els adults. Ara bé, és important fer esment a la seva responsabilitat que tenen davant la privacitat i intimitat dels altres.

Objectius

- Reconèixer el dret a tenir un espai personal on es respecti la privacitat
- Defensar la pròpia intimitat a partir de la mediació i la resolució de conflictes
- Validar el dret a la intimitat dels meus companys i/o amics

Continguts

- L'espai propi
- La mediació i la resolució de conflictes
- El respecte a la intimitat de la resta de persones

Activitat 1: Lo meu és meu i lo teu...

Joc de rol	Discussió dirigida i debat
Situació i personatges (<i>fitxa 19</i>)	Mural o pissarra
25 minuts	15 minuts

○ Introducció

S'introdueix l'activitat explicant que es tracta de fer un joc de rol per tal d'identificar certs comportaments i actituds envers la privacitat i la intimitat que s'haurien de tenir en compte per no repetir-los.

○ *Desenvolupament*

S'explica als participants que desenvoluparan un joc de rol i es demana voluntaris (7) per interpretar els papers establerts. La resta de participants faran d'observadors de la situació. Quan ja s'han escollit els voluntaris es presenten les situacions. Aquestes versen sobre la privacitat i les xarxes socials.

Tot seguit, es reparteixen els papers entre els voluntaris i se'ls dóna 5 minuts perquè puguin llegir bé les orientacions i preparar-se el paper i les argumentacions que utilitzaran. La persona dinamitzadora ajudarà als voluntaris a aclarir els dubtes que tinguin amb el personatge que els ha tocat.

Es tracten de dos situacions que tenen un personatge comú, l'Anabel. En la situació 1, aquesta se sent privada d'intimitat perquè el seu pare penja fotos seves a les xarxes socials. En la situació 2, la situació es capgira i és l'Anabel qui priva de llibertat els seus companys i amics. Es tracta que els participants sàpiguen interpretar els papers que els ha tocat perquè sorgeixin arguments envers el respecte a la intimitat i estratègies per tal de resoldre els problemes com ara la mediació. La persona dinamitzadora serà l'encarregada de donar orientacions als voluntaris perquè puguin elaborar les seves argumentacions per tal fi.

Un cop iniciada la interpretació, la persona dinamitzadora restarà en segon terme perquè els participants desenvolupin el joc de rol autònomament. La seva tasca serà apuntar les idees controvertides i les estratègies que usen envers la resolució de conflictes així com envers la privacitat i la intimitat que sorgeixen durant la interpretació per tal que serveixin d'indicacions per al debat.

Situació 1

El pare sempre està fent fotos de tots els actes familiars i després ensenya les fotos a tothom. A més, s'ha fet facebook i no para de crear àlbums i penjar-hi totes les fotos. I a sobre, són àlbums públics i els pot veure tothom.

Pere, el pare

T'encanta fer fotos, et surten bé, t'agrada ensenyar-les a la resta i per això t'has creat un compte de facebook i hi penges moltes coses. No entens perquè a la teva filla no li agrada.

Anabel

Estàs cansada de sortir en totes les fotos del pare i no t'agrada gens que les pengi al facebook. Tots els seus amics les veuen i després t'ho recorden. Sempre et baralles amb ell per això.

Conxita, la mare

T'agraden les fotos que fa el Pere, són molt maques i no vols que en deixi de fer perquè és un record familiar. Però, també, entens que l'Anabel s'enfadi perquè hi ha fotos seves per tot arreu. Ja estàs farta de tanta discussió, així que intentes posar pau entre tots dos i que arribin a una solució.

Situació 2

L'Anabel té la càmera del mòbil sempre encesa i no para de fer fotos. Li encanta fer fotos en qualsevol moment i sobretot aprofita els moments distesos amb els amics i amigues.

Anabel

T'agrada molt recordar les coses que fas i la millor manera es fer fotos. I si enganxes algú fent tonteries, que millor que guardar-la, penjar-la i remirar-la per riure una estona tots junts?

Pep

Estàs fart de l'Anabel. Tot el dia penja fotos de tota la classe fent tonteries. Tu no vols que ho vegi ningú això, és una cosa privada entre amics i no cal que ho vegin ni els del futbol ni els cosins entre altres. Li has dit més d'una vegada a ella però no et fa ni cas.

Paula

A casa t'han renyat perquè han vist moltes fotos teves al facebook i no els hi agrada. Tu intentes explicar-los que les fa l'Anabel i que no hi pots fer res, però ells et demanen que

les treguis si o si. Estàs molt enfadada amb l'Anabel que per culpa seva, ara tens un bon problema amb els pares. Ho parles amb el Pep i estàs disposada a fer el que sigui.

Alba

Veus que els teus amics estan enfadats entre ells i la cosa pot anar a pitjor, si no s'hi posa remei. Tu no vols perdre les seves amistats i no vols haver de triar entre un costat o l'altre. Penses, busques i proposes solucions amb tots ells.

FITXA 19. SESSIÓ 10. ACTIVITAT 1. SITUACIÓ I PERSONATGES: LO MEU ÉS MEU I LO TEU...

Quan la persona dinamitzadora veu que la interpretació s'estanca o que ja han sortit els elements necessaris per al debat, demana aturar el joc i situar-se en rotllana per iniciar un debat conjunt. Durant la discussió i debat s'han d'exposar els arguments sorgits sobre el dret o no de tenir un espai personal, i quines són les estratègies utilitzades per tal de defensar la pròpia privacitat. És important incidir en l'aspecte de com s'han sentit els participants, quina creuen que és la millor de les opcions, plantejar alternatives a les que han sorgit, etc.

El debat ha de permetre reconèixer com un dret el fet de tenir un espai personal on es respecti la privacitat, al mateix temps que admetre el dret a la intimitat de la resta de persones. També és important que es visualitzin estratègies per tal de defensar aquesta intimitat. Ara bé, aquestes no poden ser agressives o autoritàries sinó que han de ser mediadores i resoldre els conflictes pacíficament.

○ *Conclusió*

Es conclou l'activitat resumint les idees principals que han anat sortint i fent veure als assistents la importància de la intimitat, tant la seva com la de la resta de companys i persones que els envolten. Ara bé, és important destacar que tenir intimitat no vol dir fer allò que ens sembli, quan ens sembli i on ens sembli, sinó que es tracta de saber en cada moment si podem gaudir de més o menys intimitat.

Activitat 2: Creix el nostre mural

Expressió artística

Paper d'embalar, tissors, retoladors, etc.

20 minuts

○ *Introducció*

Es recorda que és el moment de resumir els aprenentatges assolits en aquest mòdul i plasmar-los al mural dels Drets que tenen present a l'espai de treball. És important fer-los veure que han anat evolucionat a mesura que ha transcorregut el programa i que aquest fet es veu reflectit en el seu mural.

○ *Desenvolupament*

S'inicia el treball col·laboratiu entre els participants per tal de decidir què afegixen o què canvien del mural dels Drets. Una vegada tenen decidit què i com ho posaran, han d'iniciar la tasca i plasmar-ho al mural.

Com la resta d'activitats d'elaboració del mural, en acabar l'activitat s'ha de fer una fotografia per poder guardar una imatge gràfica del resultat d'aquest punt del mural.

○ *Conclusió*

S'exposa que en la sessió final acabaran la seva elaboració del mural amb tot allò que creguin que pugui faltar o s'hagi de modificar. A més, s'esmenta que tindran l'oportunitat d'explicar quin ha estat el procés d'elaboració i el perquè d'aquest producte final: expectatives, decisions i consensos, modificacions i canvis, etc.

Valoració i tancament de la sessió

En quan a la valoració i tancament de la sessió s'ha de reafirmar la idea que és important que els infants i adolescents tinguin un espai propi, però a la vegada han de ser conscients que han de ser responsables amb aquest espai i amb el que fan en ell perquè no arribi a ser perjudicial per a ells. A més, s'ha d'incidir en la idea que s'ha de contemplar aquest dret tant per un mateix com per als que els envolten i sempre vigilant que una acció pròpia no perjudiqui a una altra persona.

Mòdul Final. Avaluació

Les activitats proposades en els diferents mòduls tenen com a finalitat la promoció dels Drets de la Infància que permetin que els mateixos infants i adolescents coneguin la CDI. S'ha volgut donar resposta a la triple dimensió de l'aprenentatge: cognitiva, comportamental i emocional, a partir d'una metodologia participativa i activa. Durant el transcurs dels mòduls s'ha pretès treballar la globalitat dels drets, classificant-los segons les 3P (classificació internacional de la CDI) i afegint-hi el coneixement de la relació entre dret i responsabilitat.

El present mòdul té per objectiu reflexionar sobre els elements principals del programa que s'han establert en aquest. La finalitat és valorar els canvis i els aprenentatges assolits durant el desenvolupament del programa (crystal·lització del canvi). La reflexió i l'avaluació són elements importants en un procés d'aprenentatge ja que serveixen per conscienciar els participants de tot el que estan aprenent i que puguin observar les millores, personals i socials, que ha aportat l'aprenentatge.

Es pretén, també, recollir informació sobre el grau de satisfacció i la valoració dels participants respecte a la implementació del programa per tal d'establir propostes de millora, sigui de continguts, de forma, etc., de cara a pròximes edicions.

Sessió 11. I el camí ha estat...

Introducció de la sessió

Aquesta sessió es compon de 3 activitats. La primera activitat està dedicada a la complementació de nou, del qüestionari de dilemes morals que s'havia emplenat en la sessió 0. La segona activitat se centra en la valoració de la implementació del programa. I la tercera activitat, pretén finalitzar el mural dels drets, l'objecte de permanència que ha acompanyat els participants durant el transcurs del programa. Tant l'activitat 1 com l'activitat 3 pretenen avaluar els resultats del programa, avaluen els canvis produïts envers el coneixement, les estratègies i les actituds sobre els Drets de la Infància dels seus protagonistes. Tanmateix, l'activitat 3 també ens ajudarà a avaluar el procés. Pel que fa al Mural dels Drets, es donen evidències a cada un dels mòduls, no només en la sessió inicial i en la sessió final, així doncs permetrà comprovar l'evolució dels aprenentatges pas a pas.

El desenvolupament d'una sessió d'avaluació exigeix un gran esforç per part dels participants i una gran capacitat de concentració. Es tracta d'un esforç que val la pena, ja que dona peu a que els participants observin els canvis que s'han produït en la seva forma de pensar i actuar. Per això, és fonamental motivar els participants perquè posin el màxim d'interès en la realització d'aquesta sessió.

Objectius

- Comprovar els propis coneixements sobre Drets de la Infància
- Valorar els continguts, la metodologia i el funcionament del programa

Continguts

- El coneixement sobre els Drets de la Infància
- Els continguts, la metodologia i el funcionament del programa

Activitat 1: En el cas que... (resultats)

Treball individual

Qüestionari de Dilemes Morals (*fitxa 0*)

20 minuts

○ *Introducció*

S'explica la importància de la complementació del qüestionari de dilemes morals per tal de comprovar si existeixen diferències entre la primera sessió i aquesta pel que fa als seus coneixements sobre els Drets de la Infància. S'ha de fer esment que aquesta és individual i que es tracta d'expressar allò que saben sigui molt o poc, pensin que estigui bé o no, no es considera que hi ha respostes correctes o incorrectes sinó visions diferents segons la visió de cada participant.

○ *Desenvolupament*

S'entrega el qüestionari de dilemes morals als participants amb les instruccions que han de seguir per poder complimentar-lo. La persona dinamitzadora ha d'estar atenta als dubtes que puguin anar sorgint durant el desenvolupament de l'activitat.

○ *Conclusió*

El qüestionari de dilemes morals és un instrument d'avaluació que serveix de Posttest per a l'avaluació de resultats, fet que comportarà que es compari amb el mateix qüestionari que ja van emplenar en la sessió inicial (Pretest – Posttest).

Activitat 2: Què m'emporto?

Treball de reflexió individual i grupal Ítems possibles d'avaluar (<i>fitxa 20</i>) Gomets i Post-its de colors 20 minuts
--

○ *Introducció*

S'introdueix l'activitat explicant la importància de valorar la implementació del programa per tal de prendre en consideració les aportacions per a futures aplicacions del programa amb altres participants.

○ *Desenvolupament*

En primer lloc s'explica que es penjaran una sèrie de folis a la paret de l'espai. En cada un d'ells hi haurà escrit un aspecte que vulguem avaluar. S'adjunta en la *fitxa 17* una sèrie d'ítems que es consideren importants avaluar, però la persona dinamitzadora és qui decidirà què avalua i què no, podent afegir o traure ítems. També es deixaran gomets de colors i post-its damunt la taula. Cada color simbolitza una puntuació (verd: m'ha agradat molt; blau: ha estat bé; groc: m'ha agradat poc; roig-rosa: no m'ha agradat gens).

Ítems a considerar per a l'avaluació

Valoració general

Tasques realitzades pels participants

Tasques de la persona dinamitzadora

Els continguts apresos són aplicables a la vostra vida diària

S'han aconseguit els objectius marcats en la primera sessió

La metodologia és adequada per a l'aprenentatge

FITXA 20. SESSIÓ 11. ACTIVITAT 2. ÍTEMS A CONSIDERAR PER A L'AVALUACIÓ

Seguidament s'explicarà als participants que pensin de quin color posaran el gomet a cada un dels aspectes de la paret i si volen afegir algun comentari que s'escriurà en un post-it del mateix color.

Es convida als participants a aixecar-se i enganxar un gomet a cada un dels folis i els possibles comentaris als post-its corresponents. Aquests post-its els hauran d'enganxar davall de l'aspecte corresponent.

Quan tothom ha acabat s'observa quin color predomina en cada foli i es comenta el resultat amb els participants de manera lliure i sense individualitzacions. Pot ser que els folis tinguin un color dominant, però també pot donar-se que els colors apareguin barrejats, és aquí quan amb el comentari oral a l'aula, el grup explicarà per què es dona aquesta situació. Els post-its, també, ajudaran a donar veu als colors. No obstant, no s'han de llegir tots els post-its perquè cauríem en l'avaluació individual, sinó que la

persona dinamitzadora pot fer-hi una primera ullada i veure quin aspecte és el més comentat i buscar el debat o el perquè entre els participants.

○ *Conclusió*

Per concloure l'activitat s'ha d'apuntar la importància de l'avaluació per deixar constància dels sentiments i emocions que ha aportat el programa i fer notar la diferència que pot donar-se entre participants. Tanmateix, s'ha d'apuntar la importància de l'avaluació per donar a conèixer aquells aspectes que han funcionat correctament i aquells que necessiten millorar per a pròximes aplicacions del programa.

Activitat 3: El nostre mural: una realitat

Expressió artística

Paper d'embalar, tisores, retoladors, etc.

20 minuts

○ *Introducció*

Es presenta aquesta activitat com l'última vegada que modificaran el mural dels Drets. És en aquesta sessió quan retocaran i finalitzaran el mural. És important fer-los veure que han anat evolucionat a mesura que ha transcorregut el programa i que aquest fet es veu reflectit en el seu mural.

○ *Desenvolupament*

S'inicia el treball col·laboratiu entre els participants per tal de decidir què afegixen o què canvien del mural dels Drets. Una vegada tenen decidit què i com ho posaran, han d'iniciar la tasca perquè una vegada s'acabi la sessió quedi enllestit definitivament el mural dels Drets.

Com la resta d'activitats d'elaboració del mural, en acabar l'activitat s'ha de fer una fotografia per poder guardar una imatge gràfica del resultat final del mural.

En aquest punt es donarà espai perquè els participants puguin expressar què han sentit elaborant aquest producte i què els sembla el resultat final, donant oportunitat a expressar els seus sentiments i opinions envers aquesta activitat transversal.

○ *Conclusió*

Es recorda als participants la importància d'aquest material com a representació dels aprenentatges assolits i de la visualització que suposa tenir-lo a l'espai de treball tant per a ells com per a la resta de persones que puguin passar per allí i veure'l. S'ha de veure com un primer material de difusió de la CDI.

Valoració i tancament de la sessió

S'ha arribat a la fi del programa. Per tal de finalitzar la sessió s'exposa la importància dels aprenentatges assolits en el transcurs del programa i es fa notar la idea que han après conceptes, però també estratègies i actituds que els fan actuar de forma diferent a quan van començar i d'acord amb els seus propis drets. És important recordar, també, la consecució de més autonomia per part dels participants i que aquests aprenentatges han ajudat a la construcció del producte final. Però, sobretot, a tenir més eines per a ser subjectes actius del seu propi desenvolupament i ciutadans actius de la societat en què viuen.

En resum (el repte)

En aquest capítol s'han presentat i desenvolupat les activitats d'Aprentatge Grup de que consta el programa. S'han distribuït les activitats per sessions i en cada una d'elles s'hi ha inclòs els objectius, els continguts, les activitats i el seu desenvolupament, les estratègies amb que s'aborden i els materials i recursos necessaris per tal de dur-les a terme, així com amb la introducció i la reflexió final que s'ha de donar.

L'itinerari d'AG consta de 12 sessions d'una hora de durada distribuïdes en 6 mòduls. Quatre d'ells fan un recorregut pels Drets de la Infància. Tres corresponen a les categories de classificació dels drets, les 3P: Provisió, Protecció i Participació, i se n'afegeix un on es desenvolupa la relació entre dret i responsabilitat. A més, també s'hi inclou un mòdul inicial on es fa la presentació i presa de contacte amb el programa i un mòdul final per tal d'avaluar el procés i els resultats.

Les activitats proposades en els diferents mòduls donen resposta a la triple dimensió de l'aprenentatge: cognitiva, comportamental i emocional, a més de comptar amb una metodologia participativa i activa dels participants. La unió de tots aquests elements permet que els mateixos infants i adolescents coneguin, experimentin i sentin la CDI.

Els continguts i aprenentatges assolits en aquest grup d'activitats contribuiran al desenvolupament de les activitats d'Aprentatge Servei i al material de difusió de la CDI que s'elaborarà en el transcurs d'aquestes últimes.

Capítol 8

Desenvolupament de les activitats d'Aprenentatge Servei

*Digues-m'ho i ho oblidó,
ensenya-m'ho i ho recordo,
involucra-m'hi i ho aprenc*

*Benjamin Franklin (1706-1790)
Estadista i científic nord-americà*

Introducció

Aquest capítol presenta i desenvolupa les sessions d'Aprenentatge Servei, l'última part del Programa CReC. *Creix, Responsabilitza't i Crea. Programa per a la Promoció de la Infància*. Com Benjamin Franklin apunta en la cita de més amunt, no n'hi ha prou en dir o ensenyar sinó que s'ha d'involucrar la persona perquè aquesta aprengui. L'Aprenentatge Servei aporta a aquesta proposta una metodologia participativa i vivencial on els participants integren els coneixements apresos en les sessions d'AG i les seves experiències, juntament amb el seu desig d'autonomia i el de participació en la vida de la comunitat.

En el transcurs d'aquesta part de l'itinerari es pretén que els participants adquireixin autonomia en la planificació, organització, realització de tasques així com en la presa de decisions, i participin activament en el desenvolupament de les activitats amb la finalitat d'elaborar un producte que serveixi per a la difusió dels Drets de la Infància.

Aquest tant pot ser un material escrit, audiovisual, pictòric com una representació teatral, etc. Depenent del temps, la dedicació o la implicació dels participants pot ser un material d'aplicació puntual (conte, vídeo, cançó, etc.) com un material d'aplicació

continuada (programa de ràdio, revista, etc.). Aquest producte estarà definit per ells i pot variar entre grups ja que dependrà de les característiques d'aquests, de les necessitats dels receptors a qui ho dirigeixin, dels recursos disponibles o de la imaginació i iniciativa dels participants per exemple.

Es tracta de 12 sessions d'una hora cadascuna que engloben l'estructura bàsica de l'ApS. Hi ha una sessió inicial de presentació i motivació, 10 sessions on es desenvolupen les fases de l'ApS i la sessió final on es fa la presentació del producte elaborat. Les etapes estan distribuïdes segons la importància que s'ha volgut donar en aquest programa i d'acord amb les activitats marcades en l'itinerari d'AG i la seva cronologia. Si en algun cas es preveu només dur a terme una part del programa, s'haurà d'adaptar aquest grup d'activitats a la temporalitat de les accions però s'haurien de dur a terme totes elles.

Cada sessió presenta l'estructura següent:

- Introducció de la sessió
- Objectius
- Continguts
- Activitat (la mateixa estructura per tantes com n'hi hagi):
  - Estratègia
  - Materials i recursos
  - Temps previst
  - Introducció
  - Desenvolupament
  - Conclusions
- Conclusió final
- Altres recursos

Quadre Resum: Activitats d'Aprenentatge Servei

Mòdul Inicial. Presentació i Motivació				
Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
0.bis	<p>Sessió 0.bis. Motivats, llestos... JA!! El sentiment de grup</p> <p>El funcionament de l'Aprenentatge Servei</p> <p>Les experiències similars</p>	<p>Sentir-se part del grup</p> <p>Conèixer el funcionament de l'Aprenentatge Servei</p> <p>Valorar experiències similars</p>	<p>Què puc aportar? S'escriu en un post-it què creu cadascú que pot aportar al grup i en un altre amb què creu que necessita ajuda o falla. Es penjen els post-its i s'interrelacionen.</p> <p>De què es tracta? El dinamitzador exposa el funcionament i objectius d'aquest grup d'activitats.</p> <p>Una experiència nova Exposició de l'experiència de companys d'anys anteriors que han realitzat el programa o han viscut experiències semblants.</p>	<p>Treball en gran grup Post-its i mural 20 minuts</p> <p>Exposició dinamitzador/a Material de suport (PowerPoint...) 20 minuts</p> <p>Exposició dels companys Material de suport (PowerPoint...) 20 minuts</p>

Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
3.bis	<p>Sessió 3.bis. Decidim què fem, amb qui, on... Els productes per difondre la CDI: possibilitats d'elaboració i viabilitat</p> <p>El projecte</p> <p>Les entitats col·laboradores (si es dóna el cas)</p>	<p>Valorar les possibilitats d'elaboració i d'implementació dels diferents productes</p> <p>Definir el projecte</p> <p>Identificar les entitats col·laboradores (si es dóna el cas)</p>	<p>(si es dóna el cas) que poden haver quedat pendents per a la sessió següent.</p> <p>Avantatges i desavantatges Es distribueix el grup i es reparteix entre ells la informació de les 2 sessions anteriors (necessitats i possibilitats d'actuació). Hauran de llistar els avantatges i els inconvenients del producte o productes que els ha tocat analitzar.</p> <p>Ja tenim projecte En grup gran hauran de debatre i arribar al consens per decidir què fer, a qui dirigir-ho i on aplicar-ho (si es dóna el cas).</p>	<p>Philips 6/6 Documentació de la sessió anterior 15 minuts</p> <p>Debat i consens Mural o pissarra 45 minuts</p>
4.bis	<p>Sessió 4.bis. Formem i organitzem els grups de treball Els grups de treball</p> <p>Les etapes de treball</p>	<p>Definir els grups de treball</p> <p>Fixar les etapes de treball</p>	<p>Com ens distribuïm? Planificar entre tots els membres del grup i tenint en compte l'activitat de la sessió inicial i les qualitats i capacitats dels participants, la distribució de les tasques i rols per a l'elaboració del producte (tant de treball com de gestió i organització).</p>	<p>Treball en gran grup Mural o pissarra Taula de distribucions 30 minuts</p>

Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
5.bis 6.bis 7.bis 8.bis	<p>Sessió 5.bis. Sessió 6.bis. Sessió 7.bis. Sessió 8.bis. Elaborem el producte I, II, III, IV Les primeres idees Els aprenentatges de les sessions d'AG La recopilació i redacció dels continguts del producte L'ampliació, correcció i modificació de la redacció dels continguts La il·lustració del producte La maquetació del producte La revisió del producte final</p>	<p>Indicar les primeres idees (continguts, disseny, etc.) Cercar informació que inclourem al producte Incorporar els aprenentatges de les sessions d'Aprenentatge Grup Recopilar i redactar els continguts Ampliar, corregir i/o modificar la redacció dels continguts Il·lustrar el producte (si es dona el cas) Maquetar el producte per a la versió definitiva Revisar el producte final i esmenar els errors si hi són</p>	<p>Passos a seguir Es planifiquen i distribueixen les tasques, la temporització i els materials que es necessitaran per arribar al producte final.</p> <p>Anem per feina Multi-sessió que s'adaptarà al ritme dels participants i al temps de dedicació convenient per a cada etapa. El que s'ha de tenir en compte és que es treballarà en grups petits i que en acabar cada sessió hi haurà uns 10 minuts de debat, planificació i consens per posar en comú el que s'ha estat treballant en aquella sessió i les tasques que resten per a la següent.</p>	<p>Treball en gran grup Mural o pissarra 30 minuts</p> <p>Treball en petits grups Ordinadors, connexió a Internet, material bibliogràfic, continguts sessions AG, material fungible, material no fungible, etc. (<i>aquests dependran molt del producte que elegeixin els participants</i>) 50 minuts (de cada sessió)</p> <p>Treball en gran grup Disseny del projecte i taula de planificació de tasques 10 minuts (de cada sessió)</p>

Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
9.bis	<p>Sessió 9.bis. Preparem la presentació del producte</p> <p>La presentació de la difusió del producte</p>	<p>Preparar la presentació per difondre el producte</p>	<p>Com fem per què els agradi? Es decideix i es prepara el material necessari per a la difusió del producte elaborat, pensant en els receptors de la sessió, en què aquesta sigui entretinguda i dinàmica.</p> <p>Tots participem Distribució de tasques i rol que adoptarà cadascun dels participants en la sessió final de presentació del producte.</p>	<p>Treball en gran grup i en petits grups Producte final Material segons conveniència dels participants 50 minuts</p> <p>Debat i consens Mural o pissarra 10 minuts</p>
10.bis	<p>Sessió 10.bis. Reflexionem i avaluem</p> <p>Els Drets de la Infància: aprenentatges assolits</p> <p>Les perspectives de futur</p>	<p>Reflexionar i avaluar els aprenentatges assolits i els resultats (producte)</p> <p>Projectar perspectives de futur</p>	<p>Què ens ha semblat? Reflexió i avaluació d'aquest grup de sessions: avaluació dels aprenentatges assolits, avaluació del resultat obtingut, avaluació de la metodologia.</p> <p>I ara és quan...? Realitzar una pluja d'idees sobre què fer amb el producte i les perspectives de futur- Podem continuar actualitzant-lo? El podem portar a la pràctica? Etc.</p>	<p>Discussió dirigida i debat Fitxes d'avaluació Mural o pissarra 40 minuts</p> <p>Pluja d'idees Mural o pissarra 20 minuts</p>

Mòdul Final. Difusió i Celebració				
Nº sessió	Continguts	Objectius	Activitats	Estratègia, recursos i durada
11.	<p>Sessió 11.bis. Presentem el producte de difusió El producte de difusió</p> <p>Aportacions de l'experiència viscuda</p>	<p>Presentar el producte de difusió</p> <p>Celebrar l'experiència viscuda</p>	<p>Esperem que us agradi Presentació per part dels participants del producte elaborat. Es tracta que ho expliquin com si l'anessin a vendre i algú els hi hagués de comprar. Han de vendre el producte però també el procés d'elaboració que donarà valor a aquest.</p> <p>Ens mereixem celebrar-ho Celebració de la finalització del projecte i de la consecució dels objectius d'aquests. Es tracta de donar valor a la formació realitzada, als vincles adquirits, però sobretot de donar reconeixement a la feina feta pels participants. És important fer participi d'aquesta activitat a totes les persones que hagin pogut col·laborar en el transcurs del programa.</p>	<p>Exposició dels participants Producte final Material de suport (si ho creuen necessari) 40 minuts</p> <p>Trobada en gran grup Begudes i aliments 20 minuts</p>

TAULA 43. QUADRE RESUM ACTIVITATS D'APRENTATGE SERVEI

Mòdul Inicial. Presentació i Motivació

El treball en l'Aprenentatge – Servei requereix de la interacció entre els participants. Per aquest motiu, és primordial crear un clima favorable que permeti establir una dinàmica de grup fluida i oberta en la qual les persones participants se sentin còmodes per posar en comú els seus punts de vista, experiències i sentiments. Aquesta sessió inicial vol crear l'ambient de confiança que determini el funcionament de les sessions posteriors i que motivi els participants a mantenir la seva implicació en elles.

Per altra banda, en aquesta sessió inicial s'exposarà el funcionament, els continguts i la metodologia en què es basa cadascuna de les sessions següents per tal que les persones integrants del grup puguin tenir una idea general de com desenvoluparan l'ApS i quin resultat n'obtindran d'aquest.

Per últim, es pretén que els participants coneguin experiències similars. D'aquesta manera, es pretén que els participants reconeguin els beneficis del programa i de la metodologia de l'ApS en concret, així com motivar-los per a la realització de les activitats i les tasques pertinents per obtenir un resultat final òptim.

Sessió 0.bis. Motivats, llestos... JA!!

Introducció de la sessió

Es dona la benvinguda als participants i s'introdueix el què es farà durant l'hora següent. En primer lloc es farà una activitat de motivació i implicació al grup. Tot seguit s'explicarà el funcionament d'aquest grup de sessions. I, finalment, si hi ha l'oportunitat, es donarà pas a l'explicació de l'experiència de companys que ja hagin fet el programa o hagin passat per experiències semblants.

Objectius

- Sentir-se part del grup
- Conèixer el funcionament de l'Aprenentatge Servei
- Valorar experiències similars

Continguts

- El sentiment de grup
- El funcionament de l'Aprenentatge Servei
- Les experiències similars

Activitat 1: Què puc aportar?

Treball individual i treball en gran grup Post-its, bolígrafs i mural 20 minuts
---

○ *Introducció*

S'inicia l'activitat explicant que tothom té característiques diferents i que cadascú pot aportar a un grup. Es tracta de motivar i implicar als participants en el desenvolupament del programa i fer veure que tots ells tenen un paper important en aquest.

○ *Desenvolupament*

Es reparteixen dos post-its, si pot ser, de diferents colors a cada un dels participants. En un hi hauran d'escriure allò que creuen que poden aportar al grup. Han de ser característiques positives que ajudin en el desenvolupament de les activitats. Per

exemple: motivació, constància, ser un manetes, extraversió, etc. En l'altre hi hauran d'escriure una característica en la que fallen o necessiten ajuda. Per exemple: poc constant, no sé dibuixar, massa xerraire, etc.

Una vegada es tenen escrits els post-its s'enganxen en un mural o a la pissarra en dos columnes segons siguin aportacions o necessitats. Tot seguit, es demana als participants que intentin relacionar els post-its d'un costat amb els de l'altre i es comenta en grup tant les característiques sorgides com les interrelacions que s'han establert.

La persona dinamitzadora guiarà el breu debat i farà que no es quedin post-its sense relacionar. Es poden destacar aspectes relacionats amb la motivació personal que els han dut a participar del grup i les aportacions que poden fer cadascun comprovant la complementarietat dels participants.

- *Conclusió*

Per concloure, es ressaltarà que el grup està format per persones amb diferents característiques, la qual cosa enriquirà l'aprenentatge de totes elles i s'aconseguiran objectius més complexos amb la cooperació i col·laboració de tots.

Activitat 2: De què es tracta?

Exposició de la persona dinamitzadora
Material de suport (Presentació PowerPoint, etc.)
20 minuts

- *Introducció*

És important conèixer quins són els passos a seguir i quines seran les tasques que hauran de realitzar els participants en el transcurs d'aquest grup de sessions. S'introdueix l'activitat definint, breument, l'ApS i mencionant que seguidament es donarà a conèixer el seu funcionament.

- *Desenvolupament*

La persona dinamitzadora exposa el funcionament i els objectius de cadascun dels mòduls i les sessions que els componen. En aquest cas només s'especificaran els que

tenen a veure amb les sessions d'Aprenentatge Servei. Aquells que tenen a veure amb l'Aprenentatge Grupal s'hauran explicat degudament en la sessió corresponent a aquest grup d'activitats.

Es mostra el funcionament establert per tal de desenvolupar les activitats d'ApS. L'objectiu és que coneguin les etapes que hauran de seguir per tal d'elaborar el producte de difusió dels Drets de la Infància i així aconseguir els objectius. Tot seguit, s'obre un petit debat per tal d'aclarir els dubtes que es plantegin i els equívocs que es puguin donar.

La persona dinamitzadora és qui decideix si elabora algun material de suport com ara una presentació PowerPoint, etc. per tal de desenvolupar l'activitat. Les diferents sessions es poden presentar ressaltant que aquestes segueixen l'ordre lògic dels projectes d'ApS i que la seva finalitat és l'elaboració d'un producte per a la difusió dels Drets de la Infància. Per a la preparació de l'activitat es pot fer ús del material del capítol 6, disseny del programa, on es pot trobar l'explicació del funcionament de l'ApS, d'en què ha de consistir el producte de difusió.

○ *Conclusió*

Per concloure l'activitat és important motivar els participants perquè s'impliquin i elaborin un producte de difusió creatiu i significatiu que pugui beneficiar el seu entorn proper així com a ells mateixos fent-los conscients del seu paper en la societat.

També, és important recordar que el producte final permetrà l'avaluació grupal dels aprenentatges adquirits tant en les sessions d'AG com de les sessions d'ApS i obtenir dades per a l'avaluació de resultats.

Activitat 3: Una experiència nova

Exposició dels companys
Material de suport (Presentació PowerPoint, etc.)
20 minuts

○ *Introducció*

En aquesta activitat es pretén presentar experiències d'altres companys similars a la que estan a punt de viure els participants per tal de valorar la vivència i que sigui un al·licient motivador per a ells.

○ *Desenvolupament*

En el cas que sigui la segona vegada que es realitza aquest programa, el desenvolupament d'aquesta activitat versarà en el fet que els participants que ja l'hagin dut a terme presentin la seva experiència i el resultat final d'aquesta. En el cas que sigui la primera vegada que es fa, la persona dinamitzadora buscarà, prèviament, altres companys que hagin experimentat programes similars perquè exposin la seva vivència. En el seu defecte es pot buscar a la xarxa altres experiències d'ApS que s'adaptin al programa.

El material necessari per al desenvolupament de l'activitat dependrà de les persones que vinguin a fer l'exposició. S'haurà de tenir en compte a l'hora de parlar amb ells i de planificar l'activitat.

○ *Conclusió*

S'ha de concloure l'activitat fent notar els beneficis que aporta un tipus de programa com aquest i la metodologia d'ApS tant per a la mateixa persona que realitza el programa com per a les persones que reben el servei, en aquest cas que gaudiran del producte de difusió dels Drets de la Infància.

Valoració i tancament de la sessió

Es finalitza la sessió resumint el què s'ha treballat. Es tracta de recordar la importància d'implicar-se al grup i que siguin conscients que tots i cadascun d'ells poden aportar qualitats i capacitats positives al grup. S'ha d'incidir en la idea que entre tots poden arribar a l'objectiu proposat pel programa: conèixer i aplicar els seus propis drets més a fons i elaborar un material de difusió dels Drets de la Infància per a la societat. Actuant individualment serà difícil aconseguir-ho.

Mòdul Central. Elaboració del producte

El mòdul central pretén sistematitzar les sessions i activitats necessàries per tal d'elaborar el producte de difusió dels Drets de la Infància. En el transcurs d'aquestes activitats es pretén que els participants adquireixin autonomia en la planificació, organització, realització de tasques així com en la presa de decisions, i participin activament en el desenvolupament de les activitats.

En aquest tipus d'activitats els participants integren els coneixements apresos en les sessions d'AG, amb les seves experiències vitals i amb el seu desig d'autonomia i de participació en la vida de la comunitat. Aprenen a partir de l'acció – reflexió ja que treballen amb altres companys, cerquen i apliquen allò que han après en el producte que estan elaborant i, alhora, reflexionen sobre les necessitats reals de la comunitat i sobre l'increment dels seus coneixements i destreses. Per tant, podríem anotar que en aquest l'itinerari d'ApS també es desenvolupen les tres dimensions de l'aprenentatge: cognitiva, comportamental i emocional.

La utilització de l'ApS permet l'aprendre a emprendre ja que evidencia que els petits canvis són possibles i brinda oportunitats de canvi. A més, dóna sentit als continguts apresos en l'itinerari d'AG, possibilita espais de participació, el treball en xarxa i promou aprenentatges entre els participants que els comprometen amb la societat.

Sessió 1.bis. Detectem necessitats

Introducció de la sessió

S'introdueix la sessió exposant la importància d'analitzar el context proper i detectar les necessitats que s'hi donen envers els Drets de la Infància. Conèixer l'entorn permetrà elaborar un producte més significatiu i efectiu per als beneficiaris i ajudarà a justificar la necessitat de l'elaboració del producte. Cal reflexionar sobre la situació social que ens envolta i el repte que es vol afrontar.

Objectius

- Analitzar el context proper
- Detectar les necessitats existents entorn els Drets de la Infància

Continguts

- El context proper
- Les necessitats envers els Drets de la Infància

Activitat 1: Explorem el nostre voltant

Treball en petits grups

Ordinadors, connexió a Internet, material bibliogràfic, etc.

40 minuts

○ *Desenvolupament*

Es demana als participants que formin grups petits (3-5 persones). En grup hauran d'explorar l'entorn proper: aula, casal, escola, barri, ciutat, amics, família, etc. per tal d'identificar les necessitats existents sobre els Drets de la Infància. Per fer-ho podran fer ús dels ordinadors i de la xarxa d'internet però també poden pensar en fer una visita al casal social del barri o a la plaça on es troben els veïns per les tardes.

La persona dinamitzadora anirà passant pels grups per tal d'ajudar-los i orientar-los en les troballes realitzades. S'ha de plantejar als participants que es tracta de trobar les necessitats de l'entorn pròxim i no pensar en necessitats més allunyades i crítiques com desastres o desgràcies, allò al que ells puguin arribar amb la seva acció.

Activitat 2: Què hem trobat?

Treball en gran grup

Mural o pissarra

20 minuts

○ *Desenvolupament*

Aquesta activitat és la segona part de l'activitat anterior. Es tracta d'exposar en gran grup les troballes efectuades pels petits grups sobre les necessitats de l'entorn sobre els Drets de la Infància. Amb l'exposició es pretén que es pugui crear debat i es detectin les necessitats existents i que es volen donar resposta amb aquest programa.

Valoració i tancament de la sessió

Per finalitzar la sessió és important reflexionar entre tots i ser conscients de la importància de donar resposta a les necessitats de l'entorn i de ser partícips del canvi de la societat en la que viuen, a més d'apoderar-se del projecte i fer-se'l propi des d'un principi.

Sessió 2.bis. Cerquem informació

Introducció de la sessió

Una vegada definides les necessitats que es donen a l'entorn es pretén que s'identifiquin quins poden ser els productes que millor responen a les necessitats existents i a les que es pretén donar resposta.

Objectius

- Identificar productes per difondre la CDI
- Cercar informació sobre l'elaboració i la viabilitat dels productes pensats

Continguts

- Els productes per difondre la CDI: recerca d'informació

Activitat 1: Què se'ns acut?

Pluja d'idees
Mural o pissarra
10 minuts

○ Desenvolupament

A partir de la pluja d'idees es planteja als participants que aportin idees sobre productes o accions que puguin ser útils per difondre els Drets de la Infància. En aquest cas no es tracta de valorar la idoneïtat de les aportacions sinó de recollir tantes propostes com sigui possible. Aquestes s'aniran apuntant a la pissarra o mural, o es recolliran en un document per poder ser utilitzades en l'activitat següent.

Activitat 2: Podem fer-ho?

Treball en petit grup
Ordinadors, connexió a Internet
40 minuts

○ *Desenvolupament*

Es distribueixen els participants en grups petits de 3-5 persones depenent del nombre de participants al programa. A cada un dels grups se'ls reparteixen algunes de les idees sorgides en la pluja d'idees de l'activitat 1. Per a cada una de les idees els grups hauran de buscar informació de com elaborar el producte i de la seva idoneïtat.

Activitat 3: I ara què ve?

Treball en gran grup

Mural o pissarra

10 minuts

○ *Desenvolupament*

Un cop feta la recerca d'informació sobre els possibles productes a elaborar, els participants se situen en grup gran i entre ells es planifiquen les tasques que hauran de fer en la sessió següent i s'encomanen les tasques (si és que n'hi ha) que hagin quedat pendents per a la sessió següent.

Valoració i tancament de la sessió

La sessió pot concloure reflexionant sobre la importància de tenir informació sobre les avantatges i desavantatges dels possibles productes per difondre la CDI, fet que ajuda a concretar la proposta i a valorar la idoneïtat d'aquests.

Sessió 3.bis. Decidim què fem, amb qui, on...

Introducció de la sessió

Una vegada recopilada la informació necessària és important ordenar les idees i aclarir la finalitat, així com planificar les accions per tal d'elaborar el producte de difusió de la CDI que es pretén. S'han de definir i acordar amb el grup el conjunt de decisions preses i les accions a desenvolupar.

Objectius

- Valorar les possibilitats d'elaboració i d'implementació dels diferents productes
- Definir el projecte
- Identificar les entitats col·laboradores (si es dóna el cas)

Continguts

- Els productes per difondre la CDI: possibilitats d'elaboració i viabilitat
- El projecte
- Les entitats col·laboradores (si es dóna el cas)

Activitat 1: Avantatges i desavantatges

Philips 6/6

Documentació de la sessió anterior

15 minuts

o Desenvolupament

En primer lloc, es tracta de valorar les possibilitats d'elaboració i implementació de les diferents propostes per tal de decidir quina serà la que es realitzarà.

Es distribueix el grup en 6 petits grups i es reparteix entre ells la informació de les 2 sessions anteriors (necessitats de l'entorn i possibilitats de productes). Cada grup haurà de llistar els avantatges i les desavantatges del producte o productes que els ha tocat analitzar. Es tracta que valorin quina és la millor opció entre tots per donar resposta a les necessitats a cobrir i que contemplin quin és el més viable per poder-lo elaborar durant el transcurs del programa.

Activitat 2: Ja tenim projecte!

Debat i consens

Mural o pissarra

45 minuts

○ *Desenvolupament*

Un cop s'han llistat els avantatges i desavantatges en petits grups, es tracta que els participants es reunixin en gran grup i debatin sobre els apunts presos. Al finalitzar aquesta estona de debat hauran d'arribar al consens i haver planificat l'acció. Per tal que quedi plasmada i acompanyi el programa, aquestes poden quedar recollides en un mural que es penjarà en l'espai on es realitzi el programa.

Les dedicions a prendre són: què fer (definició de quin projecte faran per tal que quedin explícits els resultats que es volen assolir), per què (resumir el diagnòstic o anàlisi de l'entorn i el perquè si vol actuar), per a qui (aclarir la població destinatària del producte i reflexionar sobre les seves característiques i on s'aplicarà si es dóna el cas), amb què (com ho faran i quins recursos faran falta tant materials com econòmics).

Valoració i tancament de la sessió

La sessió s'ha de concloure reflexionant sobre les premisses marcades per tal d'iniciar el producte, les quals demanen implicació per part de tots els participants. És important que s'hagi arribat a un consens per tal que tots els participants se sentin part del projecte i estiguin motivats al màxim. Abans d'acabar la sessió s'ha de penjar el mural elaborat perquè resti visible a l'espai per tal que acompanyi durant el transcurs del programa.

Sessió 4.bis. Formem i organitzem els grups de treball

Introducció de la sessió

Les decisions preses en la sessió anterior demanen d'una sèrie de compromisos per part dels participants i d'una sèrie de tasques a realitzar. S'ha d'organitzar el grup per saber com s'acabarà elaborant el producte i qui seran els encarregats de realitzar cada una de les tasques. L'organització facilitarà l'èxit del producte i del programa.

Objectius

- Definir els grups de treball
- Fixar les etapes de treball

Continguts

- Els grups de treball
- Les etapes de treball

Activitat 1: Com ens distribuïm?

Treball en gran grup
Mural o pissarra
Taula de distribucions
30 minuts

○ *Desenvolupament*

D'acord amb el recollit en les sessions anteriors, en gran grup es decidirà la formació d'equips i es planificarà la distribució de les tasques. Es tracta de crear debat i decidir entre tots els participants que pot fer cadascú. És important tenir en compte la diversitat dels participants i l'especialització que es necessària en cada una de les tasques per a la distribució. Per ajudar en la presa de decisions seria bo utilitzar el material de la sessió inicial on cadascú va mencionar una característica positiva que podia aportar al grup.

Es poden plasmar els acords sobre la distribució en el mural o document que es va començar en la sessió anterior on es planificaven les accions del projecte. En aquest cas

es tracta de distribuir els rols i les tasques de cadascun dels participants tant siguin de treball pràctic com de gestió o organització.

Activitat 2: Passos a seguir

Treball en gran grup

Mural o pissarra

30 minuts

○ *Desenvolupament*

Un cop s'ha decidit què fer, per a qui i com fer-ho i s'han distribuït els rols entre els participants, és important concretar les tasques que s'han de dur a terme per aconseguir els objectius i elaborar el producte de difusió dels Drets de la Infància.

En aquesta activitat cal ser molt minuciosos i pensar en totes les tasques que s'han d'organitzar i distribuir (tasques, temporització, material, pressupost, difusió, etc.) i deixar-les plasmades en un document ben visible a l'espai de treball perquè tothom sàpiga quina és la seva funció i la seva responsabilitat.

El document resultant, on es resumeix la feina feta des de la sessió 0, ha de servir perquè els participants s'impliquin al màxim en l'elaboració del producte, perquè augmenti la seva autoestima i se sentin apoderats i membres actius en la societat que els envolta. Així doncs, subjectes actius i de drets.

Valoració i tancament de la sessió

La sessió ha de concloure amb la reflexió sobre la responsabilitat de cadascun dels participants amb el programa i, sobretot, amb els seus companys. S'ha d'entreveure la idea que sense la implicació de tots no s'assoliran els objectius desitjats i el producte no serà el que s'espera.

Sessions 5, 6, 7, 8.bis. Elaborem el producte I, II, III, IV

Introducció de la sessió

Un cop enllestida la planificació és hora de passar a l'acció. En aquest cas es presenta una multisessió. Es considera que són necessàries més d'una sessió per tal d'elaborar el producte. El nombre d'aquestes sessions podrà variar segons el producte elegit i la complexitat o dedicació que requereixi, però l'objectiu ha de ser sempre el mateix: elaborar el producte de difusió dels Drets de la Infància.

Objectius

- Indicar les primeres idees (continguts, disseny, etc.)
- Cercar informació que inclourem al producte
- Incorporar els aprenentatges de les sessions d'Aprenentatge Grupal
- Recopilar i redactar els continguts
- Ampliar, corregir i/o modificar la redacció dels continguts
- Il·lustrar el producte (si es dóna el cas)
- Maquetar el producte per a la versió definitiva
- Revisar el producte final i esmenar els errors que hi pugui haver

Continguts

- Les primeres idees
- Els aprenentatges de les sessions d'AG
- La recopilació i redacció dels continguts del producte
- L'ampliació, correcció i modificació de la redacció dels continguts
- La il·lustració del producte
- La maquetació del producte
- La revisió del producte final

Activitat 1: Anem per feina

Treball en petits grups	Treball en gran grup
Ordinadors, connexió a Internet, material bibliogràfic, continguts sessions AG, material fungible, material no fungible, etc. <i>(el material dependrà del producte que elegeixin els participants)</i>	Disseny del projecte Taula de planificació de tasques 10 minuts (de cada sessió)
50 minuts (de cada sessió)	

○ Desenvolupament

Com ja hem comentat en la introducció de la sessió es tracta d'una multi-sessió. Durant aquestes es pretén que s'elabori el producte de difusió de la CDI i el desenvolupament de les activitats dependrà del producte escollit i les tasques que requereixi la seva elaboració.

Les sessions s'adaptaran al ritme dels participants i al temps de dedicació convenient per a cada etapa. El que s'ha de tenir en compte es que es treballarà en grups petits i que en acabar cada sessió hi haurà uns 10 minuts de debat, planificació i consens per posar en comú el que s'ha estat treballant i les tasques que resten per a la següent sessió.

Valoració i tancament de la sessió

Cada una de les sessions es clourà amb el resum de les tasques realitzades i d'aquelles que queden pendents. Ara bé, també es important finalitzar les sessions donant importància a la implicació dels participants per a la realització de les tasques i motivar-los perquè continuïn entusiasmats amb el programa. Si és necessari, s'haurà de donar un toc d'atenció a aquelles que no s'impliquin tant.

Sessió 9.bis. Preparam la presentació del producte

Introducció de la sessió

Un aspecte fonamental en aquest programa i en l'itinerari d'ApS és la presentació del producte de difusió dels Drets de la Infància elaborat pels participants. És important que el producte sigui conegut i valorat per altres persones a banda dels participants o de la persona dinamitzadora ja que la seva finalitat és contribuir en la millora de la societat. En aquesta sessió es pretén que els participants pensin, preparin i distribueixin els rols per tal de fer la presentació.

Objectius

- Preparar la presentació per difondre el producte

Continguts

- La presentació de la difusió del producte

Activitat 1: Com fem per què els agradi?

Treball en gran grup i en petits grups
Producte final
Material segons conveniència dels participants
50 minuts

o Desenvolupament

En gran grup es decideix com es vol fer la presentació del producte final i a les persones que es convidarà a l'acte. S'ha de pensar en els receptors de la presentació. Aquesta ha de ser entretinguda, dinàmica i creativa. A més, ha de permetre que els assistents se'n puguin fer una idea ben acurada del producte i doni la possibilitat d'oportunitats de contactes per portar-lo a terme en un futur.

Tot seguit, es distribueixen les tasques per tal d'elaborar el material necessari per a la presentació del producte elaborat. S'ha d'elaborar el material propi per a la presentació, però, també, el llistat de convidats, les invitacions per a l'acte, etc.

Activitat 2: Tots participem

Debat i consens

Mural o pissarra

10 minuts

○ *Desenvolupament*

Al final de la sessió s'ha de deixar una estona perquè entre tots els participants es s'acordi la distribució de tasques i el rol que adoptarà cadascun dels participants en la sessió final de presentació del producte. Aquesta dependrà del producte i d'on han decidit que farien la difusió. Seria bo que tots els participants puguin tenir un rol actiu en el desenvolupament de la presentació perquè se sentin reconeguts i partícips de la feina feta.

Valoració i tancament de la sessió

La sessió pot concloure valorant la importància de la presentació del producte per tal de trobar oportunitats de posada en funcionament d'aquest. A més, és important subratllar el paper actiu de tots els participants i la seva contribució perquè aquest acte sigui un èxit. També, s'ha de deixar valorar l'esforç realitzat fins el moment i evidenciar que durant el transcurs del programa han adquirit moltes capacitats que els permetran fer una presentació excel·lent.

Sessió 10.bis. Reflexionem i avaluem

Introducció de la sessió

La sessió que es presenta té per objectiu reflexionar i avaluar els aprenentatges assolits i els resultats aconseguits així com proposar línies de futur que es relacionin amb el producte elaborat o que hagin sorgit durant el transcurs del programa. La reflexió i l'avaluació són elements importants en un procés d'aprenentatge ja que serveixen per conscienciar els participants de tot el que estan aprenent i que puguin observar les millores, personals i socials, que ha aportat l'aprenentatge.

Objectius

- Reflexionar i avaluar els aprenentatges assolits i els resultats (producte)
- Projectar perspectives de futur

Continguts

- Els Drets de la Infància: aprenentatges assolits
- Les perspectives de futur

Activitat 1: Què ens ha semblat?

Discussió dirigida i debat

Fitxes d'avaluació

Mural o pissarra

40 minuts

o Desenvolupament

Entre tots els participants es realitza un debat per tal de reflexionar i avaluar aquest grup d'activitats. Es tracta d'avaluar els aprenentatges assolits com ara el treball en equip, la responsabilització, etc.. Però, també, d'avaluar el resultat obtingut, és a dir el producte de difusió dels Drets de la Infància elaborat. En definitiva, es pretén que es reflexioni i s'avalui la metodologia de l'itinerari d'ApS i que es valori el creixement personal que han assolit els participants.

La persona dinamitzadora ha de dirigir la discussió i el debat. Aquesta ha d'ajudar-se de les reflexions sorgides en el transcurs del programa, de les anotacions personals i de les anotacions al diari d'AULA. Es tracta que es faci balanç de tot el que s'ha anat interioritzant, tot afegint-hi la visió de conjunt del camí recorregut.

Activitat 2: I ara és quan...?

Pluja d'idees

Mural o pissarra

20 minuts

○ *Desenvolupament*

Abans d'acabar la sessió es pretén que entre els participants es realitzi una pluja d'idees on puguin expressar totes les ocurrències sobre què fer amb el producte i les perspectives de futur, és a dir i ara què en fem? Podem continuar actualitzant-lo? El podem portar a la pràctica? Etc.

Valoració i tancament de la sessió

S'ha de concloure la sessió evidenciant la importància dels aprenentatges assolits i dels processos interioritzats pels participants al llarg del programa. És important fer-los veure el creixement personal esdevingut i l'apoderament com a subjectes actius del seu desenvolupament així com de la societat en la que viuen. S'ha de procurar que els participants reconeixin l'experiència del programa com alguna cosa més que una sèrie d'activitats passatgeres i animar-los a que li donin continuïtat.

Mòdul Final. Difusió i Celebració

Les activitats proposades en els diferents mòduls d'aquest itinerari han tingut com a finalitat l'elaboració d'un producte de difusió per tal de promocionar els Drets de la Infància en la societat. Aquest ha estat elaborat pels mateixos infants i adolescents i ha pretès que aquests incorporessin els coneixements apresos en l'itinerari d'AG sobre els Drets de la Infància per tal d'aplicar-los al producte així com en les seves activitats diàries.

El present mòdul té per objectiu presentar el producte de difusió de la CDI que s'ha elaborat en el transcurs del programa. Aquesta permetrà observar l'evolució en els aprenentatges però, sobretot, donar a conèixer allò que s'ha fet i iniciar la recerca de "compradors" per al producte. És a dir, es pretén mostrar el producte i la seva utilitat que permetin l'inici de converses per tal d'aconseguir oportunitats per aplicar-lo.

Per altra banda, és important acabar el programa celebrant la culminació d'aquest. Amb la celebració es pretén agrair els esforços que s'han fet i reforçar l'autoestima. És el moment de valorar les fites aconseguides pel grup i tot el que s'ha avançat gràcies al compromís i la feina entre tots els seus membres del grup.

Sessió 11 bis. Presentem el producte de difusió

Introducció de la sessió

Com ja s'ha comentat la presentació del programa de difusió és fonamental en aquest programa. Per una banda, per mostrar a la resta de la societat: famílies, amics, professors, veïns, etc. el que han elaborat per col·laborar en la millora del seu entorn. Aquest fet ajudarà a millorar la imatge social dels infants i adolescents entre alguns sectors de la població i els podran visualitzar com a responsables i agents actius de la societat. Per altra banda, per valorar l'esforç realitzat, els resultats obtinguts i si s'han assolit els objectius plantejats a l'inici del programa.

Objectius

- Presentar el material de difusió
- Celebrar l'experiència viscuda

Continguts

- El producte de difusió
- Aportacions de l'experiència viscuda

Activitat 1: Esperem que us agradi

Exposició dels participants
Producte final
Material de suport (si ho creuen necessari)
40 minuts

○ *Desenvolupament*

Els participants del programa, que prèviament hauran preparat aquesta sessió, presentaran el producte elaborat a un públic extern. Es tracta de presentar el resultat a les persones destinatàries d'aquest o a aquelles que poden fer possible que sigui realitat la posada en funcionament del producte com representants de l'ajuntament, equip directiu de l'escola, directius de les associacions del barri, etc. També, és important que les persones properes als participants estiguin convidades a l'acte per tal que vegin la

feina realitzada pels seus éssers estimats i la implicació i responsabilització que aquest projecte ha suposat per a ells.

La presentació ha de consistir en una venda del producte el més creativa i dinàmica possible, per tal que els convidats se sentin a gust, entenguin la finalitat del producte i valorin l'esforç i dedicació dels participants per elaborar-lo.

Activitat 2: Ens mereixem celebrar-ho

Trobada en gran grup

Begudes i aliments

20 minuts

o Desenvolupament

La finalització del programa es farà amb una celebració. Aquesta és una manera de donar valor a la formació realitzada, als vincles adquirits, però sobretot de donar reconeixement a la feina feta pels participants. És important fer partícip d'aquesta activitat a totes les persones que hagin pogut col·laborar en el transcurs del programa

Valoració i tancament de la sessió

S'ha de concloure la sessió i el programa reflexionant sobre la consecució dels objectius i els aprenentatges adquirits, així com agraint els esforços que s'han fet i reforçant l'autoestima dels participants. És important evidenciar el camí transcorregut i els aprenentatges que s'han assolit però, sobretot, fer veure als participants que el que de debò han après és a ser subjectes actius del seu propi desenvolupament, així com de la societat en la que viuen i a practicar els seus propis drets.

En resum (el repte)

En aquest capítol s'han presentat i desenvolupat les activitats d'Aprenentatge Servei de que consta el programa. S'han distribuït les activitats per sessions i en cada una d'elles s'hi ha inclòs els objectius, els continguts, les activitats i el seu desenvolupament, les estratègies amb que s'aborden i els materials i recursos necessaris per tal de dur-les a terme, així com amb la introducció i la reflexió final que s'ha de donar.

L'itinerari d'ApS consta de 12 sessions d'una hora de durada distribuïdes en 3 mòduls. S'inclou un mòdul inicial on es fa la presentació i motivació d'aquest tipus d'activitats; un mòdul central on es desenvolupen les fases de l'ApS; i un mòdul final on es contempla la difusió del producte elaborat i la celebració del programa.

Les activitats proposades en els diferents mòduls donen resposta a les fases de l'ApS i permeten que els participants integrin els coneixements apresos en les sessions d'AG i els transformin en un producte de difusió dels Drets de la Infància. A més, adquireixen autonomia en la planificació, organització, realització de tasques així com en la presa de decisions, i participen activament en el desenvolupament de les activitats. Així doncs, la unió de tots aquests elements permet que els mateixos infants i adolescents coneguin, experimentin i sentin la CDI, al mateix temps que se senten responsables del seu propi aprenentatge i del de la seva comunitat.

Quarta Part:
CONCLUSIONS I LÍNIES DE FUTUR

Capitolo 9

Conclusioni e prospettive future

*Sono piccole cose,
non finiscono con la povertà,
non ci tolgono il sottosviluppo, [...]
Ma forse scatenano la gioia di fare
e la traducono in fatti.
E alla fine agire sulla realtà e cambiarla,
anche se solo un pochino,
è l'unica maniera di costatare che la realtà è trasformabile*

Eduardo Galeano (1940-2015)

Giornalista, scrittore e saggista uruguayano

Introduzione

Le parole di Galeano invitano a pensare e a riflettere sull'importanza di "fare cose", per piccole che siano, per promuovere cambiamento. Un cambiamento che sempre è necessario per trasformare e migliorare la realtà. La ricerca realizzata vuole essere una "cosa piccola" che possa contribuire al cambiamento e al miglioramento della società, così come un punto di seguito perché si "facciano più cose" affinché queste contribuiscano con più cambiamenti a trasformare la realtà e migliorarla. Una ricerca che ha perseguito uno scopo scientifico e allo stesso tempo anche uno sociale.

In quest'ultimo capitolo si presentano le conclusioni, i limiti e le prospettive future che la ricerca realizzata ha suscitato e intravede. Da un lato, si espongono le conclusioni corrispondenti agli obiettivi prefissati. Da un altro, si evidenziano i limiti incontrati da prendere in considerazioni per gli interventi futuri. Infine, si delineano le prospettive future che potrebbero dare continuità alla ricerca stessa.

9.1. Conclusioni

All'inizio del lavoro, sono emerse queste questioni a proposito dei Diritti dell'infanzia ai quali si è cercato di rispondere durante la ricerca: Che diffusione viene fatta della Convenzione? Tale diffusione è adeguata? I bambini e le bambine conoscono i loro diritti? I materiali educativi destinati alla promozione della CRC sono proposte efficaci e significativi per i bambini e gli adolescenti?

Tali questioni si sono tradotte in tre linee di attuazione: (1) la diffusione della CRC; (2) la conoscenza dai bambini dei loro diritti; e (3) i materiali educativi volti a diffondere la Convenzione sui Diritti dell'infanzia.

Contemporaneamente, essi sono stati tradotti negli obiettivi generali della ricerca: (1) analizzare la conoscenza che hanno i bambini e gli adolescenti rispetto ai Diritti dell'infanzia, (2) individuare i bisogni formativi dei bambini e degli adolescenti legati alla Convenzione sui Diritti dell'infanzia, e (3) progettare una proposta socioeducativa metodologicamente e scientificamente fondata per promuovere la Convenzione sui Diritti dell'infanzia, rivolta ai bambini e adolescenti.

Gli obiettivi emersi, come si può notare, sono in relazione tra loro e ciascuno risponde al successivo. Pertanto, dando risposta al terzo obiettivo si è data risposta allo scopo della ricerca.

Sia le questioni, sia le linee d'attuazione, sia gli obiettivi ci conducono a conclusioni corrispondenti alle tre parti di questa tesi dottorale: Quadro concettuale, Quadro empirico e Programma per promuovere i Diritti dell'infanzia.

9.1.1. Conclusioni sul Quadro Concettuale

Una delle prime conclusioni alle quali si perviene ricercando nella letteratura scientifica sui Diritti dell'infanzia è quella che si trovano molte evidenze e indagini a proposito dell'infanzia inerenti a come l'infanzia viene definita, all'evoluzione che il concetto ha avuto negli anni e ai modi di agire verso questa fascia della popolazione. Tuttavia, questi

resultati sono, nella maggior parte dei casi, studiati solamente dal punto di vista sociologico. Si fa ricerca sull'infanzia e si descrivono meccanismi d'incidenza politica o che hanno a che fare con i cambiamenti nei comportamenti sociali e nelle nuove società. Altresì, si trovano indagini e studi sui Diritti dell'infanzia che, principalmente, interpretano i risultati dal punto di vista giuridico. Le indagini riguardano l'osservanza di un gruppo di diritti o di un diritto specifico raccolto nella Convenzione, per scoprire se questi vengono rispettati o meno, e con note o proposte legislative o giuridiche. In questo senso, si riscontra una mancanza di letteratura scientifica sui Diritti dell'infanzia e la sua incidenza pedagogica ed educativa.

Sono conosciute e studiate le pedagogie antiautoritarie e libertarie come quelle di Rousseau, Neill, Freinet, Montessori, Dewey... che hanno scelto metodologie attive, dove i bambini sono protagonisti del loro apprendimento e che rispettano il ritmo dello sviluppo dei bambini. Tuttavia, nonostante si possa vedere queste come promotrici implicite della CRC, manca che si tenga in considerazione e si studi la CRC come quadro comune atto ad avvicinare l'approccio basato sui diritti nell'ambito educativo.

Un'altra delle conclusioni tratte dal quadro teorico è qual è l'idea della CRC stessa. Essa viene considerata come un concetto. Si tratta di articoli che, come stabilisce la stessa convenzione nell'articolo 42, devono essere diffusi perché la società conosca i diritti della CRC. Nell'analisi della letteratura scientifica emerge come essa sia concepita come una legge e si fa di questa un trattamento giuridico. Dall'analisi di programmi che pongono la CRC in un piano operativo si osserva come, in molti casi, gli obiettivi di questi rispondono alla dimensione cognitiva dell'apprendimento. In questo senso, sarebbe necessaria la diffusione della Convenzione perché oltre a conoscerla si potesse viverla e sentirla maggiormente. Vale a dire s'iniziasse dall'approccio basato sui diritti per diffonderla che significherebbe operare nella prospettiva dei diritti dal punto di vista olistico, conoscendoli, praticandoli, rispettandoli e tenendone conto in ogni cosa che si fa alla vita.

Una terza conclusione per quanto riguarda al quadro teorico deriva dalle due precedenti. Nell'analisi si evince come non vi sia un modello atto a assumere nelle pratiche l'approccio basato sui diritti, pertanto spesso si cercano e utilizzano modelli che parzialmente possono apportare elementi per raggiungere l'obiettivo proposto.

Vengono dunque delineati tre assi teorici che forniscono elementi favorevoli all'approccio basato sui diritti.

Il primo degli assi riguarda l'Educazione allo Sviluppo che, iniziata dai movimenti di Cooperazione Internazionale, avvicina i Diritti dell'infanzia e i valori che questi sostentano; tuttavia la visione a cui fa riferimento risulta troppo tradizionale e diretta a notare come la privazione dei diritti avviene soltanto nei paesi in via di sviluppo o in situazioni di vulnerabilità.

Il secondo asse consiste nell'Azione Grupale che si concentra sulla visione dei partecipanti come soggetti d'insegnamento – apprendimento. Il Learning Group prevede che i partecipanti condividano gli apprendimenti con il resto dei compagni e si crei sostegno sociale tra di loro, cosa che comporta che si dia possibilità di apprendimento individuale ma anche grupale. Di conseguenza il partecipante impara dal professionista, da se stesso e dal resto dei compagni, ma anche insegna a tutti con il proprio contributo.

Il terzo degli assi concerne la partecipazione dei bambini, un potenziale educativo che si è studiato molto e per il quale è presente una considerevole produzione scientifica. Inoltre, diventa reale uno degli aspetti più importanti della CRC: considerare le bambine, i bambini e gli adolescenti come agenti attivi sia del loro sviluppo sia della società in cui vivono.

Questi tre assi, hanno convissuto parallelamente finora senza trovare punti di intersezione, tuttavia la loro interrelazione può portare a una proposta più olistica e diventare un punto di riferimento per l'incorporazione dell'approccio basato sui diritti come strumento di promozione dell'infanzia.

9.1.2. Conclusioni sul Quadro Empirico

Per quanto riguarda il quadro empirico la prima delle conclusioni fa riferimento alla raccolta dei dati. La ricerca sul campo ha permesso fare ricerca con e per i bambini e gli adolescenti. Prendere in considerazione i bambini comporta che questi si sentano partecipanti delle decisioni che gli riguardano e assumano responsabilità del loro

sviluppo e lo potenzino. Nel partecipare a una ricerca essi possono esprimere le proprie opinioni e sperimentare come gli adulti le tengano in considerazione per prendere le decisioni che li riguardano. Contemporaneamente, dare voce ai bambini e adolescenti ha permesso che essi siano in grado di stabilire le aree prioritarie che i bambini e gli adolescenti conoscono o non conoscono sulla CRC. Conoscere in profondità la posizione dei protagonisti ha permesso di sviluppare una proposta adattata, più significativa ed effettiva verso i bambini e gli adolescenti.

La ricerca sul campo, tradotta nel prendere considerazione la voce dei bambini e adolescenti, ha consentito di individuare cosa loro sanno e non sanno sui Diritti dell'infanzia. In generale si osserva una polarità nelle risposte. Lo stesso avviene quando viene loro richiesto di definire cosa è un diritto, esprimono che non lo sanno o hanno una visione non d'accordo con la CRC (74% del totale), e quando si propone loro un dilemma e devono risolverlo, nella maggioranza dei casi (80% del totale), adottano un atteggiamento d'accordo ai Diritti dell'infanzia. Non conoscono i diritti ma li praticano. Di conseguenza si può affermare come ci sia un disconoscimento dei contenuti, ma non della percezione e dell'atteggiamento generale. Questo sembra associato al fatto che la CRC al di là d'una legge riguarda valori e norme che sono immerse in diversi processi sociali e che ne favoriscono la conoscenza. I dati raccolti, comunque, mostrano che sono necessari azioni e strumenti per la diffusione della CRC, politiche pubbliche, programmi per bambini, iniziative private, ecc. per garantire che i bambini e gli adolescenti conoscano i loro diritti e sappiano definirli come ciò che appartiene loro e che possono esercitare dalla nascita ai diciotto anni.

Inoltre è importante rilevare, come conclusione dello studio, che i bambini conoscono di più i diritti di provvisione e protezione a spese di quelli di partecipazione. Questo conferma l'idea che i diritti di provvisione e protezione sono quelli tradizionali, quelli che si conoscono da sempre e che i diritti di partecipazione riguardano la parte di innovazione, e dunque da questo deriva il disconoscimento.

I primi due gruppi, provvisione e protezione, sono considerati a partire da una visione dell'infanzia piuttosto tradizionale. La provvisione vista come i bisogni primari dell'infanzia e che questi sono diversi da quelli degli adulti e, pertanto, si devono prendere in considerazione per garantire una condizione di vita dignitosa. La protezione

è vista come la necessità che ha il bambino in quanto essere indifeso e degno di essere protetto, cioè che egli non è un oggetto su cui e con cui si può agire in qualsiasi modo.

Questi dati indicano che i diritti di provvisione sono conosciuti dai bambini e gli adolescenti. Si può concludere che i dati raccolti dipendono molto dal livello evolutivo e di maturità proprio di ciascuno dei partecipanti e che ha che fare con gli stadi morali di Kohlberg. I partecipanti più giovani sono in una fase più individualista in cui “tutto gira intorno a loro” e le loro decisioni sono molto basate sull’influenza che le questioni hanno in modo diretto verso loro stessi: agiscono per raggiungere i propri interessi e lasciano che gli altri facciano lo stesso, ma non capiscono la necessità di cambiare il loro modo di fare le cose per l’interesse di qualcun altro, oltre al fatto che loro stessi possono essere pregiudicati in qualche modo perché qualcun altro ne tenga profitto. Di solito si individua l’accordo con la violazione di tali diritti con un livello di sviluppo inferiore e, quindi, è importante prendere in considerazione questi dati per anticipare gli interventi in età precoce, affinché possano incidere su questo particolare aspetto.

Nel caso dei diritti di protezione si conferma come essi siano instillati nei partecipanti che gli conferiscono valore, li soddisfano e chiedono agli altri di soddisfarli. Si considera che questi dati emergono grazie alla promozione che gli Stati e alcune istituzioni svolgono verso la protezione dell’infanzia e i loro diritti. Ma anche grazie alla stessa sensibilità dei bambini e adolescenti verso i loro coetanei. Questi dati si pongono in relazione con i bisogni dell’infanzia e la tassonomia di López che li raccoglie. I bambini e gli adolescenti hanno il bisogno di sicurezza emotiva, protezione, affetto e stima e questi bisogni si dimostrano differiti ai valori di protezione verso loro e i loro coetanei.

Inoltre, come conclusione riferita ai contributi sulla provvisione e sulla protezione, i bambini e gli adolescenti riferiscono di sentire che tali diritti vengono loro garantiti e che la sua violazione è presente soltanto nei paesi in via di sviluppo. L’Educazione allo Sviluppo ha probabilmente veicolato questa visione in quanto inizialmente essa si è prefissa lo scopo di sensibilizzare rispetto alla povertà estrema e alle situazioni di vulnerabilità. Ne deriva che quest’aspetto necessita di essere preso in considerazione, attraverso l’approccio basato sui diritti, per dimostrare che anche nei cosiddetti paesi sviluppati sono presenti situazioni di povertà infantile e di violazione dei Diritti

dell'infanzia, e che pertanto è indispensabile incoraggiare il riconoscimento di queste situazioni come vicine alle proprie realtà e operare per il loro cambiamento.

Come notato in precedenza, si può concludere che i diritti di partecipazione sono quelli meno instillati tra i bambini e gli adolescenti. Così come nel caso della provvisione e della protezione si riscontrano differenze tra la conoscenza e la percezione, in questo caso si individua che il disconoscimento si trova in tutte due aree, sia nella conoscenza sia nella percezione. Non è presente la percezione dei diritti di partecipazione come diritto proprio dei bambini, come invece accade nel caso dei diritti di protezione. La categoria dei diritti di partecipazione è l'ultima a essere presa in considerazione a proposito dell'infanzia, di conseguenza questi sono da considerare come diritti più innovativi. Essi concepiscono i bambini come agenti attivi e li riconoscono come soggetti con capacità proprie di pensare e agire. Nonostante siano passati venticinque anni dall'adozione della CRC e siano diverse le azioni che si sono succedute perché questi siano conosciuti, si deve concludere che tale promozione non è stata sufficiente affinché i bambini e gli adolescenti riconoscano come propri i diritti di partecipazione.

I risultati dimostrano dunque come considerano loro stessi e dunque l'infanzia come oggetto di diritti; ritengono cioè di avere dei diritti ma che ci debba essere qualcuno a garantirli loro. Emerge, dunque, che hanno bisogno di andare oltre questa visione tradizionale dell'infanzia e diventino maggiormente responsabili dei loro diritti e, allo stesso tempo, del proprio sviluppo diventando e accrescendo un'immagine di sé in termini di soggetti attivi e di diritti.

In questo senso, è opportuno scommettere sulla diffusione e la sperimentazione della CRC al fine che siano adempiuti e riconosciuti i diritti di partecipazione, soprattutto in quanto la partecipazione è un bisogno essenziale per garantire lo sviluppo integrale del bambino. Un'ulteriore scommessa riguarda l'uguaglianza di tutti i diritti e si deve pretendere la partecipazione attiva dei bambini per raggiungere che i bambini siano soggetti attivi sia della loro vita sia della società in cui sono immersi.

Un'altra delle conclusioni a proposito del quadro empirico riguarda la polarizzazione delle differenti risposte tra bambini e adolescenti. Si osservano differenze tra i partecipanti della scuola primaria e quelli della secondaria che dimostrano la differenza

in termini di capacità e maturità e, pertanto anche nelle loro interpretazioni dei Diritti del Infanzia.

Per incidere su questo, la proposta è di iniziare precocemente a lavorare con l'approccio basato sui diritti, perché anche se i bambini non sono in grado di comprendere completamente alcuni argomenti e come sono interconnessi tra loro, inizieranno a creare in sé una concezione e percezione che li farà adottare atteggiamenti in accordo con la CRC.

Si deve concludere pertanto che, al fine di rispondere a queste lacune di conoscenza e percezione, sarebbe opportuno applicare l'approccio basato sui diritti ma anche il concetto di diritti e responsabilità dalla più tenera età: da un lato, conoscere i propri diritti, dall'altro conoscere le responsabilità che questi comportano nei confronti del resto delle persone intorno sé. I partecipanti potrebbero così interiorizzare fin dalla primissima infanzia il messaggio e acquisire le procedure e gli atteggiamenti in linea con la Convenzione.

In questa sezione sulle conclusioni a livello empirico non possiamo non indicare i bisogni formativi derivanti dall'analisi. Considerando che i processi d'insegnamento - apprendimento mettono in gioco tre dimensioni: cognitiva, comportamentale ed emotiva;, l'individuazione dei bisogni formativi ha fatto uso di questa triplice visione.

Per quanto riguarda la dimensione cognitiva si osservano i bisogni di concettualizzazione dei termini diritti e responsabilità, nonché i tipi di diritti dei bambini. Allo stesso tempo, ci sono alcune credenze che necessitano di essere modificate come il diritto inteso come norma o obbligo, quando ciò che dovrebbe essere considerato è che il bambino stesso può agire come un soggetto di diritti. Altre esigenze individuate in questa prima dimensione sono legate alla famiglia. Si dovrebbe considerare la famiglia come responsabile delle difficoltà e degli errori dei figli, così come del loro sviluppo appropriato, ma rifiutando la visione dei genitori come "proprietari" dei loro figli, e preferendo quella di genitori come compagni e guide per la vita dei loro figli. Un altro concetto da considerare è la necessità di consentire uno spazio personale che dia intimità e privacy ai bambini. In molti casi questo è visto come qualcosa consentito solamente agli adulti. Infine, in questa dimensione, si osserva la necessità di

concettualizzare la partecipazione e l'autonomia progressiva come la via per prendere le proprie decisioni.

La dimensione comportamentale comprende quei tipi di bisogni strategici individuati tra i bambini e gli adolescenti. Essi riguardano sia le necessità in termini di strategie di collaborazione o di cooperazione, sia le strategie di mediazione per raggiungere accordi in situazioni quotidiane. Si è osservato che ci sono molte strategie basate sulla ricompensa e dunque pare importante proporre alternative a queste strategie. Inoltre, si rileva anche il bisogno di disporre di strategie di autonomia e di responsabilizzazione personale così come strategie di coping e di motivazione al cambiamento per rafforzare i bambini e dare loro gli elementi che li aiutano a incorporare la CRC nel loro comportamento. Infine, è importante considerare un altro bisogno rilevato che consiste nella capacità di accettare le differenze.

Infine, la dimensione emotiva evidenzia una serie di bisogni che sono rivolti agli atteggiamenti empatici tra l'etero-percezione e l'auto-percezione, così come all'atteggiamento responsabile nei confronti di altre persone. Allo stesso tempo, si osservano bisogni per quanto riguarda il riconoscimento dell'altro e soprattutto per quanto riguarda la povertà infantile nei paesi in via di sviluppo rispetto al quarto mondo. Si sottolinea, inoltre, la necessità di atteggiamenti di rispetto della differenza e della diversità, così come di aiuto reciproco o di atteggiamenti cooperativi e di collaborazione. Infine, si pone l'accento sulla necessità di un atteggiamento finalizzato all'autonomia, pensando a se stesso come soggetto attivo e in grado di prendere le proprie decisioni, in grado di cambiare e in grado di contribuire al contesto di vita.

9.1.3. Conclusioni sul Programma di promozione dei Diritti del Infanzia

Una volta portate a termine le conclusioni dello studio sul campo, così come della letteratura scientifica, il proposito è stato di trasformare tale conoscenza in una proposta innovativa. Realizzare una proposta per promuovere l'approccio basato sui diritti nell'ambito educativo contemplando gli assi che la letteratura scientifica ha indicato come appropriati per questo scopo.

Per rispondere ai bisogni formativi dei bambini e degli adolescenti emersi nell'analisi empirica, a quelli derivanti dall'analisi della letteratura scientifica e dei programmi che attendono la CRC, tenendo fede alla necessità di innovazione, la proposta elaborata ha prestato particolare attenzione sia ai contenuti sia agli aspetti metodologici. È stato ideato dunque un programma per diffondere la Convenzione, ma anche per viverla, praticarla e sentirla, applicando il Learning Group e il Learning Service insieme.

Il Learning Group è stato applicato alle sessioni in cui si sviluppano i contenuti per apprendere i temi riguardanti i Diritti dell'Infanzia perché oltre all'apprendimento facilita le relazioni tra i componenti del gruppo, favorisce la condivisione di esperienze e delle preoccupazioni tra i bambini, così come consente di riflettere e analizzare i propri atteggiamenti e confrontarli con quelli dei compagni. Il Learning Service è stato utilizzato nelle sessioni in cui si è sviluppata la parte di trasformazione dei contenuti in un prodotto finalizzato a diffondere la CRC il quale è stato realizzato dagli stessi partecipanti. Esso è stato fonte di vantaggi riferibili sia alla triplice dimensione educativa, sia alla visione ecologica del bambino, e dunque si tratta di vantaggi individuali, personali e di cittadinanza.

L'interrelazione di questi due metodi in aggiunta alla triplice dimensione dell'apprendimento, dà un senso globale alla proposta e rende l'approccio basato sui diritti come il principale strumento per promuovere l'infanzia. Conoscere i Diritti dell'Infanzia e farlo a partire dall'esperienza e dalla triplice dimensione fa sì che i diritti siano rispettati, vissuti e ritenuti propri.

Tuttavia, in conclusione, si evidenzia anche la necessità di processi di accompagnamento per mettere in atto la proposta, come disporre di alcune condizioni di base per permettere di utilizzare e applicare la proposta stessa e di azioni formative destinate ai professionisti chiamati ad utilizzarla.

Per quanto riguarda le condizioni d'applicazione è importante considerare il contesto e adattarsi ad esso. È comunque necessario prevedere azioni che possano accompagnare il contesto a riconoscere la proposta come utile e sostenibile nel tempo. Non si tratta, infatti, di una proposta isolata e viene richiesto al contesto di fornire le risorse necessarie.

Come indicato nel corso dell'analisi effettuata durante la realizzazione della ricerca, ci sono molti miti e barriere che ostacolano l'integrazione dei Diritti del Infanzia nel sistema educativo. Senza il riconoscimento della proposta da parte dei professionisti come effettiva e significativa, e senza la conoscenza adeguata sui Diritti del Infanzia, la proposta può diffondersi come una tra le tante proposte che di tanto in tanto emergono, perdendo così il valore di cui essa è portatrice. È opportuno che i professionisti si formino secondo le tre dimensioni: quella cognitiva (basata sull'approccio basato sui diritti e le responsabilità...), quella comportamentale (l'integrazione della CRC nei curricula, in base all'età dei partecipanti, le metodologie partecipative...) e quella emotiva (basata sull'idea della CRC come filosofia per gli interventi).

9.2. Limiti

Nel corso della ricerca sono state identificati diversi limiti che è utile considerare per comprendere il suo impatto nella ricerca e garantire azioni per neutralizzarli, se è possibile, in future occasioni.

I Diritti del Infanzia nella letteratura scientifica, come affermato in precedenza, sono sviluppati dal punto di vista giuridico, vengono dunque trattati attraverso leggi e i contributi che ne derivano si riferiscono all'attuazione o meno delle leggi. La ricerca di concetti più generali come il concetto di "infanzia" ha fornito molte informazioni, soprattutto da un punto di vista sociologico dove i contributi hanno a che fare con concezioni sociali e cambiamenti che hanno avuto nel corso degli anni a proposito di questo concetto. Se andiamo alla ricerca d'informazioni specifiche sull'approccio basato sui diritti, i risultati sono dal punto di vista della cooperazione allo sviluppo internazionale. Questa parte di quest'approccio per lavorare nei paesi in via di sviluppo, in situazioni di estrema povertà o quando ci sono situazioni di vulnerabilità. Ma manca la visione di quest'approccio come strumento applicabile anche in situazione non di povertà per promuovere l'infanzia e prevenire possibili situazioni prima che diventino vulnerabili.

In questo senso, costruire i concetti riguardanti i Diritti del Infanzia da un approccio pedagogico e comprendendo l'approccio basato sui diritti come strumento metodologico per promuovere l'infanzia ha avuto molte difficoltà e ha implicato alla ricerca a completare questa da termini correlati e dalla triangolazione di elementi portati da altre discipline e che portano vantaggi agli obiettivi esposti.

Un'altra dei limiti si riferisce ai partecipanti allo studio. Il sostegno dell'UNICEF e del Dipartimento dell'Educazione della Comunità di Aragona ci ha dato accesso ad un campione molto ampio, che solitamente tende a rispondere in modo più completo con la possibilità di estendere i risultati ottenuti. Tuttavia, in questo caso, il fatto che il 70% dei partecipanti provengono da scuole *"Enredadas con UNICEF"* in cui il lavoro dell'UNICEF è già presente ci chiede di valutare se i risultati possono essere in qualche modo stati condizionati dalla sensibilità dei partecipanti verso la infanzia e dalla visione che hanno sui Diritti del Infanzia. Altrimenti, i risultati ottenuti di bambini e adolescenti provenienti dalla Comunità di Aragona supera il 50% del totale. La presenza di questa comunità così alta può limitare la trasferibilità dei risultati in termini di risultati ottenuti in Spagna.

In questo senso, in entrambi casi dovrebbero essere controllati attraverso studi comparativi tra le regioni e tra partecipanti di scuole *"Enredadas con UNICEF"* sia in cui UNICEF non è presente. Questo permetterebbe di ottenere dati che soddisfano maggiormente i criteri di rigore scientifico e dunque maggiormente trasferibili in altri contesti.

Infine, un altro limite incontrato ha a che fare con il Programma di promozione dei Diritti del Infanzia che ad oggi non è ancora stato oggetto di una valutazione pur avendo definito gli strumenti da utilizzare all'interno di un piano valutativo. Inoltre, i risultati non sono stati "restituiti" ai partecipanti.

A questo proposito, si evidenzia la necessità di una valutazione del disegno dove esperti sui Diritti del Infanzia e di pedagogia possano partecipare insieme ai professionisti chiamati ad attuare il programma nei propri interventi educativi. Tale valutazione dovrebbe tener conto del percorso dell'implementazione, considerando il processo e i risultati in modo da poter fornire un feedback ai bambini e agli adolescenti per verificare

sia l'adeguatezza dei risultati della ricerca trasferiti alla proposta, così come il ritorno delle informazioni iniziali.

9.3. Prospettive future

Una volta presentati, analizzati e interpretati i risultati della ricerca, procediamo individuando alcune linee future che evidenziano la possibile continuità dello studio.

Realizzare un'analisi comparativa dei partecipanti

Come già si è accennato in riferimento ai limiti dello studio, i partecipanti alla ricerca potrebbero fornire risultati distorti. Puntare sulla trasferibilità dei dati richiede di predisporre un'analisi comparata dei partecipanti, di coinvolgere altri bambini e adolescenti che non appartengono a scuole "Enredadas con UNICEF" e di aumentare il volume dei partecipanti delle altre comunità autonome diverse all'aragonese al fine di valutare una possibile generalizzazione dei dati e *in primis* se i dati sono stati condizionati da queste variabili.

Valutare il Programma per promuovere i Diritti del Infanzia: CReC

L'importanza attribuita ai processi di valutazione dalla letteratura scientifica fa che si concepisca come una necessità la valutazione di ciascun programma. Essa deve avvenire in tre fasi: (1) la valutazione del disegno del programma e la preparazione della sua implementazione, (2) la valutazione del processo e dell'attuazione del programma, e (3) la valutazione dei risultati.

Da un lato, questo faciliterebbe la circolarità di feedback tra la ricerca e i partecipanti, sia con i bambini protagonisti sia con i professionisti in grado di implementare il programma, per migliorare la proposta e adeguarla anche più alla realtà e ai suoi protagonisti. In questo modo si risponderebbe sia alla ricerca orientata al cambiamento sia alla ricerca orientata alla pratica educativa esposte nella parte empirica della ricerca.

La valutazione è importante anche per controllare l'eventuale cristallizzazione del cambiamento sociale. Si deve dunque insistere sulla valutazione e sulla ricerca per

verificare se davvero si è adempiuta la sfida della trasformazione e del cambiamento sociale previsto dalla proposta ideata.

Dato che la proposta non vuole solo concentrarsi sull'educazione formale, ma vuole andare oltre ed essere una proposta inclusiva che possa applicarsi sia nell'ambito formale sia nell'ambito non formale, sarebbe interessante intraprendere un percorso valutativo in vari campi educativi.

In questo senso, è stato considerato opportuno includere nella presente ricerca il disegno del piano di valutazione nelle sue diverse fasi, così come gli strumenti necessari al fine di applicarla.

Sviluppare una proposta per la formazione dei professionisti

Com'è stato menzionato in precedenza, l'importanza di formare i professionisti che implementano il programma è legata alla necessità che essi conoscano nei dettagli l'argomento, ma soprattutto siano ad esso sensibili e lo adottino come una metodologia globale piuttosto che come meri contenuti da spiegare.

Come si è dimostrato sono molti i miti e le barriere adottati dai professionisti dell'educazione al fine di rinunciare ad applicare l'approccio basato sui diritti nel loro lavoro quotidiano. La formazione dei formatori mira a cambiare questa concezione e fare in modo che i professionisti vedano come la CRC possa essere uno strumento per migliorare il proprio lavoro educativo e i risultati dei suoi destinatari.

Si tratta di puntare ad una formazione concreta relativa allo svolgimento del programma, ma anche una proposta che vada oltre e punti alla formazione iniziale dei futuri professionisti dell'educazione, così come alla formazione continua di coloro che già lavorano al fine di apprendere nuovi concetti, strumenti e atteggiamenti in linea con i Diritti del Infanzia.

Integrare la CRC nella vita dei centri educativi

La CRC è uno strumento che va di là di una legge che deve essere rispettata e da far rispettare e può essere un metodo per integrare l'approccio basato sui diritti al sistema

educativo. Tuttavia, affinché questa integrazione sia significativa ed efficace, la CRC deve essere contemplata come un modello, con la filosofia e la visione olistica che la sostiene.

Integrare la CRC significa creare le condizioni perché tutti gli elementi che compongono ogni centro educativo respirino, si ispirino e tengano conto di essa. Altri modelli come un'attuazione puntuale, tenere conto della CRC nei curricula o nella progettazione di aula, sono un primo passo verso l'integrazione di questa nei centri educativi, ma è auspicabile ottenere la piena integrazione dove confluiscano la CRC, la visione e missione del centro facendo dei tre elementi un unico asse portante.

Adattare la proposta ad altri livelli educativi

La polarità dei risultati della ricerca sul campo tra i partecipanti della scuola primaria e di quella secondaria invita a definire come prospettiva futura l'adeguamento del *Programma CReC* a altri livelli educativi.

È stata dimostrata nella ricerca la differenza di concezione tra i diversi livelli educativi, rivelando che gli adolescenti conoscono meglio i loro diritti ma contemporaneamente hanno già adottato atteggiamenti stereotipati rispetto a questi. Ciò indica che l'intervento precoce può beneficiare i partecipanti e la società in generale, perché prima si inizia il lavoro educativo su questo tema, più facile sarà smantellare gli stereotipi creati o prevenire che arrivino a crearsi.

In questo senso, si propone come prospettiva futura adattare la proposta progettata, che è destinata attualmente agli adolescenti dai 12 ai 16 anni, a livelli educativi inferiori come la scuola primaria e quella dell'infanzia, adeguando contenuti, strumenti e metodi alla maturità e alle capacità dei bambini a cui va destinata.

In sintesi (considerazioni finali)

Una tesi di dottorato è un percorso lungo, a volte duro e solitario, che pensi che non finirà mai. Tuttavia, questo arriva e ti lascia guardare indietro per assaporare la traiettoria e il processo seguito, così come le soddisfazioni che questo ha portato. Il

punto finale non è un luogo definitivo, ma una condizione necessaria per mettere distanza e rinnovare l'aria per continuare a lavorare sulla linea iniziata.

Nel corso di questo processo ci sono tanti momenti: a volte in salita, altri sono più pianeggianti e talvolta sembrano in discesa, ma tutti conducono a raggiungere l'obiettivo esposto inizialmente e sono tutti necessari per arrivarci.

Nel corso di questi anni, questo processo ha rappresentato un'evoluzione e una crescita che apprezzo molto. Questa ricerca mi ha permesso di crescere e imparare attraverso il percorso del *learning by doing* non solo dandomi l'opportunità di acquisire i contenuti di vario genere, ma soprattutto concedendomi di imparare una procedura di ricerca e di quanto essa comporta: la ricerca stessa, le svariate attività ad essa connessa come la diffusione dei risultati sia attraverso la scrittura di articoli sia in presentazioni a convegni nazionali e internazionali.

Come indicato all'inizio di questo capitolo e parafrasando Galeano, spero che questa ricerca sia un piccolo contributo che diffonda gioia di fare e si traduca in atti concreti per agire sulla realtà e cambiarla per migliorarla.

Capítol 9

Conclusions i línies de futur

*Són coses petites,
no acaben amb la pobresa,
no ens treuen del subdesenvolupament [...]
Però potser desencadenin l'alegria de fer,
i la tradueixin en actes.
I al cap i a la fi, actuar sobre la realitat i canviar-la,
encara que sigui una mica,
és l'única manera de provar que la realitat és transformable.*

Eduardo Galeano (1940-2015)

Periodista i escriptor uruguaià

Introducció

Les paraules de Galeano conviden a pensar i reflexionar sobre la importància de fer coses, per petites que siguin ajudaran al canvi. Un canvi que sempre és necessari per tal de transformar i millorar la realitat. La recerca que s'ha dut a terme pretén ser una petita cosa que pugui contribuir al canvi i a la millora de la societat, així com un punt i seguit per tal que es puguin fer més coses i aportin més canvis que transformin la realitat per tal que aquesta sigui millor. És a dir, ha pretès una finalitat científica però també social.

En aquest darrer capítol, s'aborden les conclusions, les limitacions i les línies de futur que ha suscitat la investigació duta a terme. Per una banda, s'exposen les conclusions que deriven de la recerca i que es corresponen als objectius plantejats en ella. D'altra banda, s'evidencien les limitacions que ha tingut aquesta per tal de tenir-les en compte

en futures actuacions. I, per últim, es plantegen les línies de futur que podrien donar continuïtat a aquesta recerca.

9.1. Conclusions

A l'inici de la investigació, es plantejaven alguns interrogants sobre els drets de la infància als que s'ha procurat donar resposta al llarg de la recerca: Quina difusió se'n fa de la Convenció? Aquesta és l'adequada? Els nens i nenes coneixen els seus drets? Els materials educatius adreçats a la promoció de la CDI són propostes efectives i significatives per als infants i adolescents?

Aquests interrogants es traduïen en 3 línies d'actuació: (1) la difusió de la CDI; (2) el coneixement per part dels infants dels seus drets; i (3) els materials educatius destinats a la difusió de la CDI.

A la vegada, aquests es traduïen en els objectius generals de la investigació: (1) Analitzar el coneixement que tenen els infants i adolescents respecte els Drets de la Infància, (2) Identificar les necessitats formatives dels infants i adolescents relacionades amb la Convenció dels Drets de la Infància, i (3) Dissenyar una proposta socioeducativa metodològicament i científicament fonamentada per a la promoció de la Convenció dels Drets de la Infància, adreçada als infants i adolescents.

Els objectius plantejats, com es comprova, es relacionen entre ells i cada un d'ells dona resposta al següent. Així doncs, en donar resposta al tercer objectiu donàvem resposta a la finalitat de la investigació.

Tant els interrogants, com les línies d'actuació com els objectius ens porten a unes conclusions que s'adeqüen i es presenten d'acord a les tres parts de que consta la present tesi doctoral: Marc conceptual, Marc empíric i Programa per a la promoció dels Drets de la Infància.

9.1.1. Conclusions entorn al Marc Conceptual

Una de les primeres conclusions a les que s'arriba després d'indagar en la literatura científica sobre els Drets de la Infància és que es troben moltes evidències i investigacions que versen sobre la infància. La definició i concepte d'aquesta i l'evolució que s'ha donat durant el pas dels anys del terme, la concepció i les maneres d'actuar envers aquest sector de la població. Ara bé, aquests resultats són, en la majoria de casos, estudiats des d'una vessant sociològica. S'investiga sobre la infància i es descriuen mecanismes d'incidència política o que tinguin a veure amb els canvis en els comportaments socials i les noves societats. Altrament, es troben investigacions i estudis sobre els Drets de la Infància que, prominentment, interpreten els resultats des d'una perspectiva jurídica. S'indaga sobre el compliment d'un grup de drets o d'un dret específic que es reculli a la Convenció, per tal de descobrir si es compleixen o es vulneren aquests i amb apunts o propostes legislatives o jurídiques. En aquest sentit, es denota una mancança de literatura específica sobre els Drets de la Infància i la seva incidència pedagògica i educativa.

Són conegudes, estudiades i referenciades les pedagogies llibertàries i antiautoritàries com les de Rousseau, Neil, Freinet, Montessori, Dewey... que han apostat per metodologies actives, on els infants fossin protagonistes del seu aprenentatge i respectant el ritme de desenvolupament dels nens. Ara bé, tot i poder contemplar aquestes com a promotores de la CDI de forma implícita, manca que es tingui en compte i s'estudiï la CDI com un marc comú que serveixi per a apropar l'Enfocament de Drets a l'àmbit educatiu.

Una altra de les conclusions que es desprèn del marc teòric és la concepció que se'n té de la CDI. Aquesta és vista com un concepte. És un seguit d'articles que, tal com estipula la mateixa convenció en l'article 42, s'han de difondre perquè la societat els conegui. En l'anàlisi de la literatura científica es desprèn com es concep la CDI com una llei i se'n fa un tractament jurídic d'aquesta i des de l'anàlisi de programes que treballen la CDI s'observa com, en molts dels casos, els objectius d'aquests responen a la dimensió conceptual de l'aprenentatge. En aquest sentit, seria necessària la difusió de la Convenció perquè a més de conèixer-la es pogués viure i sentir. És a dir es partís de l'Enfocament de Drets per tal de fer-ne difusió fet que comportaria treballar els drets

des d'una visió holística, coneixent-los, practicant-los, respectant-los i tenint-los en compte en tot allò que fem a la vida.

Una tercera conclusió pel que fa al marc teòric es deriva de les dos anteriors. En l'anàlisi es comprova com no hi ha un model per a la incorporació de l'Enfocament de Drets, així doncs es busquen models que parcialment puguin aportar elements per tal d'aconseguir l'objectiu proposat. S'estableixen tres eixos teòrics que aporten elements beneficiosos per a l'Enfocament de Drets.

El primer dels eixos és l'Educació per al Desenvolupament. Aquesta iniciada des dels moviments de Cooperació Internacional, apropa els Drets de la Infància i els valors que aquests han de suscitar, però la seva visió és massa tradicional i dirigida a fer notar com la privació de drets es dona, només, en els països empobrits o en situacions de vulnerabilitat.

El segon dels eixos és l'Acció Grupal d'on se'n vol aprofitar la visió que en tenen dels participants com a subjectes d'ensenyament – aprenentatge. L'Aprenentatge Grupal aporta que els participants comparteixen els aprenentatges amb la resta de companys i es crea suport social entre ells, fet que suposa que es doni aprenentatge individual però també grupal. És a dir, el participant aprèn del professional, d'ell mateix i de la resta de companys, però també ensenya a la resta amb les seves aportacions.

El tercer dels eixos és la participació infantil aquesta és un potencial educatiu que s'ha treballat molt i que hi ha una producció científica important sobre el tema. A més, fa realitat un dels aspectes més rellevants de la CDI: considerar a la infància i a l'adolescència com a agents actius tant del seu propi desenvolupament com de la societat en la que viuen.

Aquests tres eixos han conviscut de forma paral·lela fins el moment, però la seva interrelació pot donar peu a una proposta més holística i convertir-se en un referent per a la incorporació de l'Enfocament de Drets com a eina de promoció de la infància.

9.1.2. Conclusions entorn al Marc Empíric

En quant al marc empíric la primera de les conclusions té a veure amb la recollida de la informació. L'estudi de camp d'aquesta investigació ha permès fer recerca amb i per als infants i adolescents. Tenir en compte la veu del nen i nenes fa que aquest se sentin participants de les decisions que els afecten i s'apoderin envers el seu desenvolupament. El fet de participar d'una investigació dona peu a que puguin expressar les seves opinions i vegin que se'ls té en compte per prendre decisions que els afecten. Al mateix temps, fer participants als infants i adolescents ha fet que s'hagi pogut arribar a establir les àrees prioritàries que els infants i adolescents coneixen o desconeixen sobre la CDI. Conèixer en profunditat la posició dels protagonistes ha permès elaborar una proposta adaptada, més significativa i efectiva de cara als infants i adolescents.

L'estudi de camp traduït en tenir en compte la veu dels infants i adolescents ha portat a identificar què saben i què no saben aquests sobre els Drets de la Infància. En termes generals s'observa una polaritat en les respostes. Així com quan han de definir què és un dret expressen que no ho coneixen o tenen una visió en desacord amb la CDI (74% del total), quan se'ls planteja un dilema i l'han de resoldre, en la majoria dels casos, (80% del total) adopten una postura d'acord amb els Drets de la Infància. No coneixen els drets però si els practiquen. Per tant, es pot afirmar com hi ha una manca de coneixement del contingut, però no de la percepció i actitud. Aquest fet ve donat ja que la CDI va més enllà d'una llei i es tracta d'uns valors i normes que estan immersos en altres processos socials i que n'afavoreixen el coneixement. Aquestes dades, però, evidencien que són necessaris mecanismes de difusió de la CDI, siguin polítiques públiques, programes adreçats a la infància, iniciatives privades, etc. per tal que els infants i adolescents coneguin els seus drets i sàpiguen definir-los com allò que tenen i que poden exercir des del naixement fins els divuit anys.

Cal destacar, també, com a conclusió que es demostra en l'estudi que els infants coneixen més els drets de provisió i protecció, en detriment dels de participació. Aquesta troballa reafirma la idea que els drets de provisió i protecció són aquells tradicionals, aquells que es coneixen de tota la vida i que els drets de participació són la innovació, per això la desconeixença.

Els dos primers grups, provisió i protecció, són considerats des d'una visió de la infància més aviat tradicional. La provisió vista com les necessitats bàsiques que té l'infant i que aquestes són diferents de les dels adults i, per tant, s'han de tenir en compte per tal de garantir unes condicions de vida dignes. La protecció vista com la necessitat que té l'infant com a ésser indefens i be digne de ser protegit, és a dir, que no és un objecte amb el que es pot actuar de qualsevol manera.

Aquestes dades assenyalen que els drets de provisió són coneguts pels infants i adolescents. Ara bé, cal destacar la dada que alguns d'aquests drets no es veuen reconeguts pel fet de no voler que ens afectin a nosaltres mateixos. Es pot concloure que aquesta dada ve determinada pel nivell evolutiu i de maduresa en què se situen cada un dels participants i que té a veure amb els estadis de desenvolupament moral. Els participants més joves se situen en un estadi més individualista on tot gira entorn a ells i les decisions les prenen segons si els afecten els esdeveniments o no. Actuen per aconseguir els seus propis interessos i deixen que els altres facin el mateix, però no entenen que hagin de canviar la seva manera de fer per als interessos d'algú altre o que puguin veure's perjudicats en algun aspecte perquè un altre en tregui un benefici. S'acostuma a identificar l'acord amb la vulneració d'aquests drets amb un nivell evolutiu menor i, per tant, és important tenir en compte aquesta dada per tal d'avançar les intervencions a edats més primerenques que puguin incidir en aquest aspecte concret.

En el cas dels drets de protecció es demostra com estan molt inculcats en els participants, que els valoren, els compleixen i els fan complir. Es considera que aquesta dada apareix en el temps gràcies a la promoció que els Estats i certes institucions duen a terme envers a la protecció de la infància i els seus drets. Però, també, de la mateixa sensibilitat dels infants i adolescents sobre els seus iguals. Es relaciona aquesta dada amb les necessitats pròpies de la infància i la taxonomia que les recull. Els infants i adolescents tenen la necessitat de seguretat emocional, protecció, afecte i estima i aquesta necessitat es demostra diferida en els valors de protecció envers ells i la resta d'iguals.

També, s'apunta com a conclusió en relació amb les aportacions sobre provisió i protecció, la idea que perceben els nens, nenes i adolescents sobre que els drets és una cosa que tenen coberta i que la seva desatenció només es dona en els països en vies de

desenvolupament. L'Educació per al Desenvolupament ha ajudat a que es donés aquesta visió ja que, en el seu inici, estava enfocada a la sensibilització pel que fa a situacions de pobresa extrema o vulnerabilitat. Aquest aspecte es destaca com una necessitat a treballar i l'Enfocament de Drets ho permet. Es tracta de donar a conèixer que en els països desenvolupats també es donen situacions de pobresa infantil i de vulneració dels Drets de la Infància i que s'ha d'impulsar el reconeixement d'aquestes situacions com a pròximes i pròpies de la nostra realitat que cal canviar.

Com ja s'apuntava amb anterioritat, es pot concloure com els drets de participació són aquells menys instaurats entre els nens, nenes i adolescents. Així com en el cas de provisió i protecció es donaven diferències entre el coneixement i la percepció, en aquest cas s'identifica que el desconeixement es dona en tots dos àmbits, en tant que coneixement i en tant que percepció i actituds. No es demostra una percepció dels drets de participació com a plenament seus, com era el cas dels drets de protecció. La categoria dels drets de participació és l'última a tenir-se en compte en relació amb la infància, així doncs aquests són els drets més innovadors. Aquest grup de drets concep als nens i les nenes com a agents actius i els reconeix com a subjectes amb capacitats pròpies per actuar i pensar. Ja fa 25 anys de l'aprovació de la CDI i són diverses les accions que s'han dut a terme al llarg dels anys per tal que aquests siguin coneguts, però s'arriba a la conclusió que aquesta promoció no ha estat suficient perquè els infants i adolescents reconeguin els drets de participació com a seus.

Altrament, es demostra en els resultats com la visió dels infants en quant a la concepció que tenen d'ells mateixos és vista com a objecte de drets. És a dir, consideren que tenen drets però creuen que hi ha alguna persona que els hi ha de proveir. S'evidencia la necessitat que els infants vagin més enllà d'aquesta visió tradicional de la infància i s'apoderin dels seus drets i, a la vegada, del seu propi desenvolupament esdevenint i considerant-se subjectes actius i de drets.

En aquest sentit, s'ha d'apostar per la difusió i l'experimentació de la CDI per tal de donar compliment i reconeixement als drets de participació. I, més quan s'identifica la participació com una necessitat de la infància que és imprescindible per al ple desenvolupament de la persona. S'ha d'apostar per la igualtat de tots els drets que inclou la CDI i s'ha de pretendre la participació activa dels nens i nenes per tal

d'aconseguir que els infants siguin subjectes actius tant de la seva pròpia vida com de la societat en la que estan immersos.

Una altra de les conclusions que tenen a veure amb el marc empíric són les troballes relacionades amb la polaritat de respostes entre els infants i els adolescents. S'identifiquen diferències entre els participants d'educació primària i els participants d'educació secundària que demostren la diferència en la seva maduresa i capacitats i, per tant, també, en les seves interpretacions dels Drets de la Infància.

Per incidir en aquest fet, es proposa treballar des d'etapes primerenques amb l'Enfocament de Drets i amb l'educació en valors, ja que encara que no estiguin preparats per comprendre els arguments o relacions que s'exposen aniran creant-se una concepció i percepció que els farà adoptar actituds més acords amb la consecució i respecte de la Convenció.

Cal concloure doncs, que per tal de donar resposta a aquests dèficits de coneixements i percepcions, seria bo aplicar l'Enfocament de Drets però, també, la concepció de drets i responsabilitats des de ben petits. Per una banda, conèixer els seus drets, i per altra, conèixer les responsabilitats que aquests impliquen de cara a la resta de persones que els envolten. Els participants interioritzaran el missatge i adquiriran procediments i actituds de forma inconscient acords amb la Convenció.

En aquest apartat sobre conclusions a nivell empíric no podem deixar d'assenyalar les necessitats formatives sorgides de l'anàlisi. Tenint en compte que els processos d'ensenyament – aprenentatge posen en joc tres dimensions, la identificació de les necessitats formatives ha fet ús d'aquesta triple visió: dimensió cognitiva, dimensió comportamental i dimensió emocional.

En quant a la dimensió cognitiva s'evidencia les necessitats de conceptualització dels termes dret i responsabilitat, així com de les tipologies dels Drets de la Infància. A la vegada, s'observen que s'han de canviar algunes creences com ara que el dret és una norma o una obligació, quan el que s'ha de considerar és que és allò que el nen pot exercir com a subjecte de drets. Altres necessitats detectades en aquesta primera dimensió eren les relacionades amb la família. S'ha de considerar a la família com a

responsables de les dificultats i errors dels fills així com del seu correcte desenvolupament, però refusant la visió dels pares com a propietaris dels fills. S'evidencia la necessitat de considerar als pares com a acompanyants i guies per a la vida dels seus fills. Un altre concepte a tenir en compte és la necessitat de considerar un espai personal que aporti intimitat i privacitat a la infància. En moltes ocasions aquesta és vista com un element que només es permet als adults. Per últim en aquesta dimensió, s'observa la necessitat de conceptualitzar la participació i el concepte d'autonomia progressiva com a mètodes per tal de prendre les pròpies decisions.

La dimensió comportamental engloba aquelles necessitats de tipus estratègic que s'han identificat entre els infants i adolescents. En elles s'hi recullen les necessitats en quant a estratègies de cooperativisme i col·laboracionisme, així com estratègiques de mediació per arribar a acords en les situacions quotidianes. S'observa que es donen moltes estratègies basades en la recompensa i interessa proposar alternatives a aquestes estratègies. D'altra banda, també s'observa la necessitat d'estratègies d'autonomia i apoderament personal i estratègies d'afrontament del problema, això com estratègies motivadores al canvi per tal d'apoderar a la infància i donar-li elements que l'ajudin a incorporar la CDI en la seva conducta. Per últim, és important considerar una altra de les necessitats observada, les habilitats per acceptar la diferència.

Per últim, en la dimensió emocional s'estableixen una sèrie de necessitats més. Aquestes versen sobre les actituds empàtiques entre l'hetero-percepció i l'auto-percepció, així com sobre l'actitud responsable envers la resta de persones. A la vegada, s'observa necessitats pel que fa al reconeixement de l'altre i sobretot pel que respecta a la pobresa infantil en països en vies de desenvolupament versus el quart món. D'altra banda, s'evidencia la necessitat d'actituds de respecte a la diferència i a la diversitat, així com d'ajuda mútua o actituds cooperatives i de col·laboració. Per últim, es destaca la necessitat envers l'actitud d'autonomia, pensant en un mateix com a subjecte actiu i capaç de prendre les seves pròpies de decisions, capaç de canviar i capaç d'aportar a la resta.

9.1.3. Conclusions entorn al Programa de promoció dels Drets de la Infància

Finalitzades les conclusions de l'estudi de camp així com de la literatura científica, el propòsit és transformar aquests coneixements en una proposta d'innovació. Fer realitat una proposta per dur a terme l'Enfocament de Drets a l'àmbit educatiu contemplant els eixos que la literatura científica ens ha assenyalat com a pertinents per a aquest objectiu.

Per donar resposta tant a les necessitats formatives dels infants i adolescents sorgides en l'anàlisi empíric com a les necessitats sorgides de l'anàlisi de la literatura científica i dels programes que treballen la CDI, com a la innovació, la proposta ho fa des dels continguts que aborda però també des de la metodologia. És un programa per difondre la Convenció, però, també, per viure-la, practicar-la i sentir-la. En aquest sentit, s'ha elaborat una proposta que aplica l'Aprenentatge Grupal i l'Aprenentatge Servei a la vegada.

L'Aprenentatge Grupal aplicat a les sessions on es desenvolupen els continguts a aprendre sobre els Drets de la Infància ja que a més d'aprendre facilita la relació entre els membres del grup, fa compartir vivències i dubtes entre els infants, així com analitzar les pròpies actituds i contrastar-les amb les de la resta de companys. I l'Aprenentatge Servei aplicat a les sessions on es desenvolupa la part de transformació dels continguts en un producte de difusió de la CDI elaborat pels mateixos participants i que aporta beneficis tant des de la triple dimensió educativa com des d'una visió sistèmica de l'infant, apostant per beneficis individuals, personals i ciutadans.

La interrelació d'aquestes dos metodologies sumant-hi la triple dimensió de l'aprenentatge, dóna un sentit global a la proposta i fa de l'Enfocament de Drets la seva principal eina per a la promoció de la infància. Conèixer els Drets de la Infància i fer-ho des de la vivència i des de les tres dimensions aporta que es respectin els drets, que els visquin i que els sentin seus.

Ara bé, es contempla com una conclusió més la necessitat de processos d'acompanyament per posar en marxa la proposta. En aquests s'hi recullen les condicions d'implementació així com la formació dels professionals que l'han de dur a terme.

En quant a les condicions d'implementació és important tenir en compte el context i adaptar-se a aquest perquè el desenvolupament sigui correcte. Però, també, s'han de fer esforços perquè aquest reconegui la proposta com a útil i sostenible en el temps. No es tracta d'una proposta aïllada. A més, el context ha d'aportar els recursos necessaris si es dóna el cas.

Com s'ha detectat en el transcurs dels diversos anàlisis efectuats durant la realització de la investigació, són molts els mites i barreres que priven la incorporació dels Drets de la Infància al sistema educatiu. Sense el reconeixement de la proposta per part dels professionals com a efectiva i significativa, i sense els coneixements adequats sobre els Drets de la Infància, la proposta pot esdevenir una proposta difusa i una entre tantes altres en el temps. Es tracta que els professionals es formin des de la triple dimensió: la cognitiva (basada en l'Enfocament de Drets i responsabilitats...), la comportamental (a partir de la seqüenciació de la CDI en els currículums i edats dels participants, metodologies participatives...) i l'emocional (basada en la idea de la CDI com a visió holística i filosofia de les intervencions).

9.2. Limitacions

En el transcurs de la investigació s'han trobat diferents limitacions. Aquestes han de ser considerades per tal de poder comprendre el seu abast en la investigació i procurar accions per tal de contrarestar-les, si es possible, en futures ocasions.

Els Drets de la infància en la literatura científica, com ja s'argumentava anteriorment, es troben desenvolupats des de la perspectiva jurídica, el tractament que se'n fa d'aquests és de llei i les aportacions que se'n deriven tenen a veure amb el compliment o no d'aquesta. La cerca de termes més generals com la infància ens ha aportat molta informació però, predominantment, des d'una perspectiva sociològica on les aportacions tenen a veure amb les concepcions socials i canvis que s'han anat donant al llarg dels anys en relació amb aquest terme. I si ens endinsem en la cerca d'informació específica sobre l'Enfocament de Drets, les troballes són des de l'òptica de la cooperació internacional al desenvolupament on parteixen d'aquest enfocament per treballar en

països empobrits, en situacions de pobresa extrema o quan es donen situacions de vulnerabilitat. Però manca la visió d'aquest enfocament com a eina aplicable, també, en situacions no empobrides per tal de promocionar a la infància i de prevenir possibles situacions de vulnerabilitat abans que esdevinguin.

En aquest sentit, construir els conceptes relacionats amb els Drets de la Infància des de la vessant pedagògica i entenent l'Enfocament de Drets com una eina metodològica de promoció de la infància ha tingut moltes dificultats i ha implicat a la investigació a completar aquesta des de termes afins i triangulant elements aportats des de d'altres disciplines i que poden aportar beneficis als objectius plantejats.

Una altra de les limitacions a esmentar es relaciona amb els participants en l'estudi. Si bé, el suport d'UNICEF i del Departament d'Educació d'Aragó ens ha aportat l'accés a una mostra molt gran, pot donar peu a uns resultats esbiaixats. Una mostra àmplia acostuma a donar resposta de forma més global i les necessitats extremes poden ser més extrapolables a tota la població. Ara bé, en aquest cas, el fet que el 70% de participants vinguin d'escoles enredades amb UNICEF pot fer pensar que els resultats poden estar una mica condicionats per la sensibilitat cap a la infància dels participants i la visió que en tenen aquests sobre els Drets de la Infància. Altrament, els resultats obtinguts de la Comunitat d'Aragó superen el 50% del total. La sobrepresència d'aquesta comunitat pot limitar la transferibilitat dels resultats en quant a resultats obtinguts de l'estat espanyol.

En aquest sentit, en tots dos casos caldria comprovar a partir d'estudis comparatius entre comunitats autònomes i entre participants d'escoles enredades o no enredades amb UNICEF la diferència o no que es pugui produir i així poder obtenir dades que compleixin el criteri de rigor científic de la transferibilitat.

Per últim, una altra de les limitacions que s'ha donat al llarg de la investigació té a veure amb el Programa de promoció del Drets de la Infància. Fins el moment no s'ha pogut fer una avaluació d'aquest, tot i contemplar l'elaboració dels instruments per aquesta i incloure'ls en la present investigació. I tampoc s'ha pogut fer el retorn de les informacions als participants.

En aquest sentit, es planteja la necessitat de fer una avaluació del disseny on puguin participar experts en Drets de la Infància i la pedagogia, però també professionals susceptibles d'aplicar el programa en la seva intervenció. A més, d'una avaluació de la implementació i el procés i una avaluació dels resultats que permeti un feedback amb els nens, nenes i adolescents per tal d'analitzar l'adequació dels resultats en la investigació transferida a la proposta socioeducativa, així com el retorn de la informació de partida.

9.3. Línies de futur

Un cop presentats, analitzats i interpretats els resultats de la investigació a partir de la reflexió que s'ha donat en ella durant tot el procés, es deriven una sèrie de línies de futur que evidencien la possible continuïtat de l'estudi.

Realitzar un anàlisi comparatiu dels participants

Com ja es comentava en les limitacions de l'estudi, els participants en la investigació podrien aportar resultats esbiaixats. Així doncs, per apostar per la transferibilitat de les dades es planteja elaborar un anàlisi comparatiu dels participants a partir de l'accés a més participants que no pertanyin a escoles enredades amb UNICEF i augmentant el volum de participants d'altres comunitats autònomes diferents a l'aragonesa per tal de comprovar la generalització de les dades i si les dades estaven o no condicionades a aquestes variables.

Avaluar el Programa per a la promoció dels Drets de la Infància: CReC

La importància que atribueix la literatura científica als processos d'avaluació, fa que es concebi com una necessitat l'avaluació del programa. Aquesta avaluació s'ha de donar contemplant tres moments: (1) l'avaluació del disseny del programa i la preparació de la seva aplicació, (2) l'avaluació del procés i implementació el programa, i (3) l'avaluació dels resultats.

Per una banda, aquesta facilitaria el feedback entre la investigació i els participants tant siguin els nens i nenes protagonistes de la seva promoció com dels professionals

susceptibles d'aplicar el programa en la seva intervenció, per tal de millorar la proposta i adequar-la encara més a la realitat i als seus protagonistes. Així es donaria resposta tant a la investigació orientada al canvi com a la investigació orientada a la pràctica educativa plantejades en la part empírica de la investigació.

D'altra banda, és important l'avaluació per tal de comprovar la cristallització del canvi social. Cal insistir en l'avaluació i la recerca per poder verificar si realment s'ha complert el repte de la transformació i el canvi social que s'esperava amb la proposta.

També, seria interessant dur a terme aquesta avaluació en diversos àmbits educatius. Aquesta proposta no només es vol centrar en l'àmbit educatiu formal, sinó que vol anar més enllà i ser una proposta inclusiva que pugui aplicar-se tant en l'àmbit formal com no formal. Amb la seva avaluació en tots dos camps es podria delimitar si la proposta és significativa i efectiva en tots dos camps d'intervenció.

En aquest sentit, s'ha considerat oportú incloure en la present investigació el disseny de l'avaluació en els seus diferents moments, així com els instruments necessaris per tal de dur-la a terme. Es pot trobar desenvolupat en el capítol 6.

Desenvolupar una proposta per a la formació de formadors

Tal i com s'ha comentat anteriorment, la importància de la formació dels professionals que han de dur a terme el programa radica en el fet que aquests han de ser coneixedors de la temàtica, però sobretot han de ser-hi sensibles i adoptant-la com una metodologia de treball i no com un contingut a explicar.

Com s'ha demostrat són molts els mites i barreres que adopten els professionals de l'educació per tal de no aplicar l'Enfocament de Drets a la seva tasca diària. Amb la formació dels formadors es pretén canviar aquesta concepció i que vegin com la CDI pot ser un instrument per tal de millorar la seva tasca educativa i els resultats dels seus destinataris.

Es tracta d'apostar per una formació concreta per dur a terme el programa, però també d'una proposta que vagi més enllà i aposti per la formació inicial dels futurs professionals de l'educació, així com de la formació contínua d'aquells que ja estan

exercint per tal que aprenguin conceptes, eines i incorporin una actitud acord envers els Drets de la Infància.

Incorporar la CDI en la vida dels centres educatius

La CDI és un instrument que va més enllà d'una llei que s'ha de complir i fer complir, sinó que pot ser una metodologia de treball per tal d'incorporar l'Enfocament de Drets al sistema educatiu. Però perquè aquesta incorporació sigui significativa i efectiva, s'ha de contemplar la CDI com a *pattern*, com a filosofia, com a visió holística que impregni el centre.

La impregnació de la CDI significa que tots els elements que configuren el centre educatiu respirin, s'inspirin i tinguin en compte aquesta. Altres models com una actuació puntual, tenir en compte la CDI al currículum o a la programació d'aula, són un primer pas cap a la incorporació d'aquesta als centres educatius, però es vol arribar a la plena incorporació on conflueixen CDI, visió i missió del centre fent dels tres elements un únic eix vertebrador.

Adaptar la proposta a altres etapes educatives

La polaritat de resultats en l'estudi de camp entre els participants d'educació primària i els participants d'educació secundària convida a definir com a línia de futur l'adaptació del *Programa CReC* per altres etapes educatives.

S'ha evidenciat en l'estudi de camp la diferència de concepció entre etapes educatives, donant a conèixer que els adolescents coneixen millor els seus drets, però a la vegada ja han adoptat visions estereotipades respecte aquests. Aquest fet ens indica que l'atenció primerenca pot beneficiar als participants i a la societat en general ja que com abans s'iniciï el treball, més fàcil serà desmuntar els estereotips creats o prevenir que s'arribin a crear.

En aquest sentit, es proposa com a línia de futur adaptar la proposta dissenyada, que està dirigida a adolescents entre 12 i 16 anys, a etapes educatives inferiors com ara

educació primària o educació infantil. Ara bé, aquesta adaptació, no pot deixar de banda i ha d'ajustar-se a l'evolució, maduresa i capacitat dels infants a qui va destinada.

En resum (reflexions finals)

Una tesi doctoral és una tasca llarga, en ocasions dura i solitària, que creus que no arribarà mai a la seva fi. Tanmateix aquest arriba i et deixa mirar enrere per assaborir la trajectòria i el procés seguit, així com les satisfaccions que aquest ha produït. Però no es tracta d'un final definitiu sinó un punt i seguit necessari per posar distància i agafar aires renovats per seguir treballant i obrint pas en la línia iniciada.

Al llarg d'aquest procés hi ha moments de tot, a vegades es fa costa amunt, altres és més pla i en ocasions tot sembla rodat, i tots ells porten a la consecució de l'objectiu plantejat inicialment i són necessaris per poder arribar-hi.

Al llarg d'aquests anys i d'aquest procés s'ha donat una evolució i un creixement que valoro molt positivament. Aquesta investigació m'ha permès l'oportunitat de créixer i d'aprendre a través del camí de l'aprendre fent. Aquest m'ha permès adquirir continguts de diversa índole, però sobretot m'ha permès conèixer un procediment de recerca i tot el que aquesta implica, des de la investigació pròpiament dita fins les activitats de recerca que aquesta comporta com la divulgació de resultats ja sigui en l'escriptura d'articles o en la presentació de comunicacions a congressos, entre altres.

Com s'exposava en l'inici d'aquest capítol i parafrasejant Galeano, espero que aquesta investigació sigui una petita aportació més que porti alegria de fer i es tradueixi en actes per actuar sobre la realitat i canviar-la per a millorar-la.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Referències Bibliogràfiques

*La millor característica d'un llibre és
que provoqui reaccions al lector i l'engresqui a actuar.*

Thomas Carlyle (1795-1881)

Filòsof, crític i historiador anglès

- Alboan. (2002). *Munduko Hiritarrok. Somos protagonistas de nuestro mundo*. Bilbao: Alboan. Fundación para el desarrollo solidario.
- Aldekoa, J., Garamendi, B., Gil, A., González, I., Lupardo, M. L., & Maiz, O. (2001). *Nuestros derechos. Educación primaria*. Vitoria-Gasteiz: Ararteko.
- Alderson, P. (2008). *Young Children's Rights. Exploring beliefs, principles and practice*. (M. John, Ed.). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Alfageme, E., Cantos, R., & Martínez, M. (2003). *De la participación al protagonismo infantil. Propuestas para la acción*. Madrid: Plataforma de Organizaciones de Infancia.
- Alsinet, C. (1999). Percepción de los niños y las niñas sobre sus derechos. *Bienestar y Protección Infantil. Revista de la Federación de Asociaciones para la Prevención del Maltrato Infantil*, V(3), 83–92.
- Alsinet, C. (2003). *El bienestar de la infancia. Participación y derechos de los niños en una sociedad cambiante*. Lleida: Milenio.
- Amnistia Internacional Catalunya. (2010). *Els drets dels infants. Cicle inicial i cicle mitjà de primària*. Barcelona: Amnistia Internacional Catalunya.

- Amorós, P. (2001). El desarrollo de políticas de protección a la infancia desde una perspectiva integral. In *VIIIè Congrès de l'AIFREF*. Saint-Sauveur-des-Monts, Québec.
- Amorós, P. (2006). *Investigación cooperativa con técnicos de protección de la infancia para la elaboración de un programa de apoyo a adolescentes acogidos*. Universitat de Barcelona, Barcelona.
- Amorós, P., Balsells, M. À., Buisan, M., Byrne, S., & Fuentes-Pelaez, N. (2013). Implementation and evaluation of the “learning together, growing in family programme”: The impact on the families. *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 42, 120–144.
- Amorós, P., Fuentes-Peláez, N., Mateos, A., Pastor, C., Rodrigo, M. J., Byrne, S., ... Martín, J. C. (2011). *Aprender juntos, créixer en família*. Barcelona: Obra Social Fundació “la Caixa.”
- Amorós, P., & Fuertes, J. (2000). El acogimiento familiar. In P. Amorós & P. Ayerbe (Eds.), *Intervención educativa en inadaptación social*. Madrid: Síntesis.
- Amorós, P., Palacios, J., Jiménez, J., Molina, M. C., Pastor, C., Cirera, L., ... Sánchez, E. (2005). *Programa de formación para familias extensas acogedoras*. Barcelona: Obra Social Fundación “la Caixa.”
- Amorós, P., Rodrigo, M. J., Donoso, T., & Máiquez, M. L. (2007). Diseño de materiales para la formación en género. El programa de apoyo psicosocial para mujeres. *Revista Fuentes*, 7, 37–51.
- Arias, M., Bello, A., von Bredow, M., & González-Bueno, G. (2010). *La infancia en España 2010-2011. 20 años de la Convención sobre los Derechos del Niño: retos pendientes*. Madrid: UNICEF España.
- Arnal, J., del Rincón, D., & Latorre, A. (1992). *Investigación educativa. Fundamentos y metodología*. Barcelona: Labor.
- Artigas, C. (2002). El enfoque de derechos aplicado en programas sociales: una apuesta por la superación de la desigualdad y la pobreza. In *Seminario Perspectivas Innovativas en Política Social*. Santiago de Chile: MIDEPLAN / CEPAL.
- Ballester, L. (2004). *Bases metodológicas de la investigación educativa. Materials didàctics* (Vol. 086). Palma: Universitat de les Illes Balears.
- Balsells, M. À. (1997). *Maltractament infantil i educació familiar*. Lleida: Universitat de Lleida.
- Balsells, M. À. (2006). Québec y Cataluña: Redes y profesionales para la acción socioeducativa con familias, infancia y adolescencia en situación de riesgo social. *Revista Española de Educación Comparada*, 12, 365–387.

- Balsells, M. À. (2013). El centre és el nen, el focus és la família: treballant les competències parentals. *Butlletí d'Inf@ncia*, 73(Desembre), 1–10.
- Balsells, M. À., Coiduras, J., Alsinet, C., & Urrea, A. (2012). *Derechos de la Infancia y Educación para el Desarrollo. Análisis de necesidades del sistema educativo*. Lleida.
- Balsells, M. À., Fuentes-Peláez, N., Mateo, M., Mateos, A., & Violant, V. (2010). Innovación socioeducativa para el apoyo de adolescentes en situación de acogimiento familiar. *Educar*, 45(45), 133–148.
- Balsells, M. À., Pastor, C., Amorós, P., Fuentes-Peláez, N., Molina, M. C., Mateos, A., ... Vázquez, N. (n.d.). *Caminar en familia, retornar a casa. Programa de competencias parentales para la reunificación familiar en el Sistema de Protección a la Infancia*. Madrid.
- Barrios, S., Rubio, M., Gutiérrez, M., & Sepúlveda, C. (2012). Aprendizaje-servicio como metodología para el desarrollo del pensamiento crítico en educación superior. *Revista Cubana de Educación Médica Superior*, 26, 594–603.
- Bartolomé, M. (1997). *Metodología cualitativa orientada cap al canvi i la presa de decisions*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- Beaulieu, J. (2010). L'intervention de groupe au CSSS de la Vieille-Capitale se porte-t-elle bien? *Transphère*, 6(2), 4–7.
- Becedóniz, C. (2009). El observatorio de la infancia y la adolescencia del principado de Asturias. In C. Villagrasa & I. Ravetllat (Eds.), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia. Un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño* (pp. 277–286). Barcelona: Bosch.
- Benítez, L. (2009). *Actividades y recursos para educar en valores*. Boadella del Monte: PPC.
- Bennett, S., Hart, S. N., & Ann Svevo-Cianci, K. (2009). The need for a General Comment for Article 19 of the UN Convention on the Rights of the Child: Toward enlightenment and progress for child protection. *Child Abuse & Neglect*, 33(11), 783–90. doi:10.1016/j.chiabu.2009.09.007
- Berra, M. J., & Dueñas, R. (2004). Repensar el aprendizaje grupal como construcción del conocimiento. *Revista Electrónica de la Universidad Autónoma de Querétaro*.
- Bisquerra, R. (2004). *Metodología de la investigación educativa*. Madrid: La Muralla.
- Blanchet-Cohen, N., & Bedeaux, C. (2014). Towards a Rights-Based Approach to Youth Programs: Duty-Bearers Perspectives. *Children and Youth Services Review*, 38, 75–81. doi:10.1016/j.childyouth.2014.01.009

- Bragg, S. (2007). "But I listen to children anyway!"-teacher perspectives on pupil voice. *Educational Action Research*, 15(4), 505–518. doi:10.1080/09650790701663973
- Bronfenbrenner, U. (1987). *La ecología del desarrollo humano. Cognición y desarrollo humano*. Barcelona: Paidós.
- Brown, N. (2001, May). Focus on... a school working with Project 2. *Communicating... The ESRC Network Projecte Newsletter*, 1–4.
- Bruner, J. S. (2013). *La educación, puerta de la cultura*. Boadilla del Monte: Machado Grupo de Distribución.
- Byrne, S., Rodrigo, M. J., & Martín, J. C. (2012). Influence of form and timing of social support on parental outcomes of a child-maltreatment prevention program. *Children and Youth Services Review*, 34(12), 2495–2503. doi:10.1016/j.chilyouth.2012.09.016
- Casas, F. (1992). La infancia española en el contexto europeo. *Infancia Y Sociedad*, 15, 5–36.
- Casas, F. (1998). *Infancia: perspectivas psicosociales*. Barcelona: Paidós.
- Casas, F. (2009). Infancia y participación en la ciudad. In C. Villagrasa & I. Ravetllat (Eds.), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia. Un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño* (pp. 501–508). Barcelona: Bosch.
- Casas, F., González, M., Montserrat, C., Navarro, D., Malo, S., Figuer, C., & Bertrán, I. (2008). *Informe sobre experiencias de participación social efectiva de niños, niñas y adolescentes*. Madrid: Ministerio de Educación Política Social y Deporte.
- Cillero-Bruñol, M. (1997). Infancia, autonomía y derechos: una cuestión de principios. *Infancia: Boletín Del Instituto Interamericano Del Niño*.
- Cirera, T., Cirera, T., Carpena, A., Berrocal, M., Carrera, A., & Rubio, G. (2007). *KitsCaixa Valors. Identitat, Convivència i Responsabilitat. Guia d'ús*. Barcelona: Fundació "la Caixa."
- Cohen, S., Underwood, L., & Gottlieb, B. H. (2000). *Social support measurement and intervention. A guide for health and social scientists*. New York: Oxford University Press.
- Coiduras, J., Balsells, M. À., Alsinet, C., Urrea, A., Guadix, N., & Belmonte, O. (en premsa). La participación del alumnado en la vida del centro: una aproximación desde la comunidad educativa. *Revista Complutense de Educación*.

- Cojocaru, D., Cojocaru, S., & Ciuchi, O. M. (2011). Conditions for developing the national program for parent education in Romania. *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 34, 144–158.
- Comité de los Derechos del Niño. (2010). *Examen de los informes presentados por los Estados partes en virtud del artículo 44 de la Convención. Observaciones finales: España (CRC/C/ESP/CO/3-4)* (Vol. 46329). Ginebra, Suiza.
- Connell, R. W. (1997). *Escuelas y justicia social*. Madrid: Morata.
- Consejo de Europa. Recomendación Rec 19 del Comité de Ministros a los Estados Miembros sobre políticas de apoyo a la parentalidad positiva (2006). Europe.
- Consejo de Europa. Recomendaciones del Parlamento Europeo y del Consejo de Europa sobre las competencias clave para el aprendizaje permanente. , Pub. L. No. 2006/962/CE (2006). Europe: Recomendación del Parlamento Europeo y del Consejo.
- Cook, P., & Blanchet-Cohen, N. (2005). *Creative Tools: Civic Engagement of Young People*. Vancouver, Canada: IICRD - International Institute for Child Rights and Development.
- Cook-Sather, A. (2006). Sound, Presence, and Power: “Student Voice” in Educational Research and Reform. *Curriculum Inquiry*, 36(4), 359–390.
- Corsaro, W. A. (1997). *The sociology of childhood*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Corsaro, W. A. (2003). *Le culture dei bambini*. Bologna: il Mulino.
- Cots, J. (2005). El derecho a la participación de los niños. *Revista de Educación Social*, 4.
- Cots, J. (2009). El defensor de los derechos de la infancia. In C. Villagrasa & I. Ravetllat (Eds.), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia. Un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño* (pp. 449–457). Barcelona: Bosch.
- Cremin, H., Mason, C., & Busher, H. (2011). Problematizing pupil voice using visual methods: findings from a study of engaged and disaffected pupils in an urban secondary school. *British Educational Research Journal*, 37(4), 585–603. doi:10.1080/01411926.2010.482977
- Cussiánovich, A. (2006). *Ensayos sobre infancia. Sujeto de Derechos y Protagonista*. Lima, Perú: IFEJANT - Instituto de Formación para Educadores de Jóvenes, Adolescentes y Niños Trabajadores de América Latina y el Caribe.
- Davila, P., & Naya, L. M. (2009). ¿Una historia de los derechos del niño o de la protección infantil? In F. Etxebarria (Ed.), *Educación y menores en riesgo* (pp. 17–46). Barcelona: Sello editorial.

- De la Cerda, M. (2011). L'ajuda entre iguals: anàlisi d'experiències escrites. *Temps d'Educació*, 41, 81–93.
- De Stefani, P. (2004). *A scuola con i diritti dei bambini*. Padova: Cleup.
- Delisle, R., Côté, I., & Le May, F. (2004). *Ensemble... on découvre. Guide d'intervention de groupe auprès des enfants exposés à la violence conjugale et de leurs mères*. Montreal: Sainte-Foy - Sillery Laurentien.
- Di Masi, D. (2011). *Imparare la democrazia del pensiero. Un approccio dialogico-argomentativo in comunità di ricerca filosofica per l'educazione alla cittadinanza*. Università degli Studi di Padova.
- Dominguez, D., Montero, A., Hernández, R., Ferrer, R., Lucas, B., & Goya, I. (2008). *Participar también es cosa de niños. Guía didáctica para el profesorado*. Valencia: UNICEF-Comité Valencia & Save The Children Valencia.
- Donoso, T., Gómez, E., Mateos, R., Pascual, C., Ruiz, L., Pérez, C., & Fuertes, R. (2010). *Violència: Tolerància Cero. Programa de suport psicosocial per a dones. Quadern d'aplicació pràctica*. Barcelona: Obra Social Fundació "la Caixa."
- Eurydice. (2012). *Citizenship education in Europe*. Brussels. doi:10.2797/83012
- Eyler, J., & Gilers, D. E. (1999). *Where's the Learning in Service-Learning?* San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Ferreiro, R. (2003). *Del aprendizaje grupal al cooperativo ¿Qué hay de nuevo? Una alternativa innovadora que puede contribuir a la calidad de la educación*.
- Fielding, M. (2001). Students as radical agents of change. *Journal of Educational Change*, 2, 123–141.
- Fielding, M. (2004). Transformative approaches to student voice: theoretical underpinnings, recalcitrant realities. *British Educational Research Journal*, 30(2), 295–311. doi:10.1080/0141192042000195236
- Fielding, M. (2011). La voz del alumnado y la inclusión educativa: una aproximación democrática radical para el aprendizaje intergeneracional. *Revista Interuniversitaria de Formación de Profesorado*, 25(1), 31–61.
- Fielding, M. (2012). Beyond Student Voice: Patterns of Partnership and the Demands of Deep Democracy. *Revista de Educación*, 359(Septiembre-diciembre), 45–65. doi:10.4438/1988-592X-RE-2012-359-195
- Fielding, M., Elliott, J., Burtin, C., Robinson, C., & Samuels, J. (2006). *Less is more? The Development of a Schools-within-Schools Approach to Education on a Human Scale* (Vol. 44). Sussex.

- Fielding, M., & McGregor, J. (2005). Deconstructing student voice: new spaces for dialogue or new opportunities for surveillance? In *Speaking up and speaking out: International perspectives on the democratic possibilities of student voice*. Montréal: AERA Montreal.
- Flaquer, L. (2010). Pobreza infantil i famílies a Europa. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 46(setembre-desembre), 11–28.
- Fleming, J. (2012). Young People's Participation-Where Next? *Children & Society, Online*. doi:10.1111/j.1099-0860.2012.00442.x
- Folgueiras, P., & Luna, E. (2011). Estudi sobre el grau de satisfacció de l'alumnat que participa en projectes d'aprenentatge servei. *Temps d'Educació*, 41, 119–128.
- Folgueiras, P., Luna, E., & Puig-Latorre, G. (2011). Aprendizaje y servicio: estudio del grado de satisfacción de estudiantes universitarios. *Revista de Educación*, 362(Septiembre-diciembre), 159–185. doi:10.4438/1988-592X-RE-2011-362-157
- Freeman, M. (2007). Why It Remains Important to Take Children's Rights Seriously. *The International Journal of Children's Rights*, 15(1), 5–23. doi:10.1163/092755607X181711
- Fuentes-Peláez, N. (2011). Escoltar la veu dels infants i joves: una via de lluita contra l'exclusió social dels joves del quart món. In M. A. Balsells (Ed.), *Quart món i infància. Conceptes, reptes i oportunitats* (pp. 99–122). Barcelona: Icaria.
- Fuentes-Peláez, N., Amorós, P., Molina, M. C., Jané, M., & Martínez, C. (2013). The Design of a Maternal Education Program Based on Analysis of Needs and Collaborative Work. *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 42, 50–67.
- Funes, J. (2008). *El lugar de la infancia. Criterios para ocuparse de los niños y niñas hoy*. Barcelona: Graó.
- Furco, A. (2004). APRENDIZAJE-SERVICIO ¿ Qué sabemos a partir de la investigación?
- Gaitán, L., & Liebel, M. (2011). *Ciudadanía y Derechos de Participación de los niños*. Madrid: Síntesis.
- Generalitat de Catalunya. (2010a). *Llei 14/2010 dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. Decret 202/2009 dels òrgans de participació i de coordinació del Sistema Català de Serveis Socials*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Acció Social i Ciutadania.
- Generalitat de Catalunya. Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i oportunitats en la infància i l'adolescència. , Pub. L. No. 14/2010 (2010). Catalunya: Llei.
- Generalitat de Catalunya. (2013). *Pacte per a la infància a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social i Família.

- Gibbs, G. (2012). *El análisis de datos cualitativo en investigación cualitativa*. Madrid: Morata.
- Gobierno de España. Ley Orgánica 1/1996, de 15 de enero, de Protección Jurídica del Menor, de modificación parcial del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil. , Pub. L. No. 15 (1996). España: BOE.
- Government of Canada. (2010). *The National Child Day. Children's rights activity guide*. Toronto: Government of Canada.
- Gracia, E. (1997). *El Apoyo social en la intervención comunitaria*. Barcelona: Paidós.
- Gracia, E., & Musitu, G. (2000). *Psicología social de la familia*. Madrid: Paidós.
- Gracia, E., Musitu, G., & Herrero, J. F. (1995). *El Apoyo social*. Barcelona: PPU.
- Greene, M. (2005). *Liberar la imaginación : ensayos sobre educación, arte y cambio social*. Barcelona: Graó.
- Grotberg, E. H. (2003). *La resiliencia en el mundo de hoy. Cómo superar la adversidad*. Buenos Aires, Argentina: Gedisa.
- Grup IREF, Arbonés, G., Baiges, A., de Castro, F., Gómez, M., & Martí, M. (2010). *Som joves, tenim drets... i deures*. (I. de Puig, Ed.). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació, Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans.
- Guadix, N. (Dir. , Belmonte, O., López de Turiso, A., Balsells, M. À., Coiduras, J., Alsinet, C., & Urrea, A. (2013). *Transformando la educación desde los Derechos de la Infancia. Guía metodológica*. Madrid: UNICEF Comité Español.
- Guadix, N., & Belmonte, O. (2009a). *Todos los derechos para todos los niños y niñas. Cuaderno de actividades de educación para el desarrollo. Educación Infantil*. Madrid: UNICEF Comité Español.
- Guadix, N., & Belmonte, O. (2009b). *Todos los derechos para todos los niños y niñas. Cuaderno de actividades de educación para el desarrollo. Educación Secundaria*. Madrid: UNICEF Comité Español.
- Hargreaves, A., Earl, L. M., & Ryan, J. (1998). *Una educación para el cambio: reinventar la educación de los adolescentes*. Madrid: Octaedro.
- Hart, R. A. (1992). *La participación de los niños. De la participación simbólica a la participación auténtica*. Florencia, Italia: UNICEF Centro de Investigaciones Innocenti.
- Hart, R. A. (1997). *Children's participation. The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. London: Earthscan.

- Helgeson, V. S., & Gottlieb, B. H. (2000). Support Groups. In S. Cohen, L. G. Underwood, & B. H. Gottlieb (Eds.), *Social Support Measurement and Intervention. A guide for health and social scientists* (pp. 221–245). New York: Oxford University Press.
- Herczog, M. (2012). Rights of the Child and Early Childhood Education and Care in Europe. *European Journal of Education*, 47(4), 542–555.
- Hernández, R., Fernández, C., & Baptista, P. (2006). *Metodología de la investigación* (4a ed.). México: McGraw-Hill.
- Hill, M. (2006). Children's voices on ways of having a voice: Children's and young people's perspectives on methods used in research and consultation. *Childhood*, 13(1), 69–89. doi:10.1177/0907568206059972
- Hillier, J. (2010). *Just Living. A secondary school resource pack to help young people develop a rights-based approach to economic well-being*. London: Barclays & UNICEF UK.
- Horna, P. del P. (2006). *Del dicho al hecho. Participación de niños, niñas y adolescentes en eventos con adultos*. Lima, Perú: Save the Children Suecia.
- Howe, R. B., & Covell, K. (2010). Miseducating children about their rights. *Education, Citizenship and Social Justice*, 5(2), 91–102. doi:10.1177/1746197910370724
- Hulme, M., McKinney, S., Hall, S., & Cross, B. (2011). Pupil participation in Scottish schools: How far have we come? *Improving Schools*, 14(2), 130–144. doi:10.1177/1365480211406880
- Islam, L., & Dominick, D. (2008). *Bringing Children's Rights Alive. Grade 6 Language arts and social studies lessons*. Toronto: UNICEF Canada.
- James, A. (2009). Agency. In J. Qvortrup, W. A. Corsaro, & M.-S. Honig (Eds.), *Handbook of childhood studies* (pp. 34–45). New York: Palgrave Macmillan.
- Jané, M., Prats, R., Plasència, A., Amorós, P., Fuentes-Peláez, N., Mateos, A., ... Violant, V. (2009). *Educació maternal: Preparació per al naixement*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Salut.
- Jans, M. (2004). Children as Citizens: Towards a Contemporary Notion of Child Participation. *Childhood*. doi:10.1177/0907568204040182
- Jiménez-Trens, M. A., & Navaridas, F. (2012). Cómo son y qué hacen los “maestros excelentes”: la opinión de los estudiantes. *Revista Complutense de Educación*, 23(2), 463–485. doi:10.5209/rev_RCED.2012.v23.n2.40038
- Johnson, K. (2004). *Children's Voices: Pupil leadership in primary schools*. London: National College for School Leadership.

- Kitson, A., Harvey, G., & McCormack, B. (1998). Enabling the implementation of evidence based practice: a conceptual framework. *Quality in Health Care*, 7(3), 149–158. doi:10.1136/qshc.7.3.149
- Kohlberg, L. (1992). *Psicología del desarrollo moral*. Bilbao: Desclée de Brouwer.
- Krain, M., & Nurse, A. (2004). Teaching human rights through service learning. *Human Rights Quarterly*, 26(1), 189–207. doi:10.1353/hrq.2004.0005
- Lansdown, G. (2005). *La evolución de las facultades del niño*. Florencia, Italia: UNICEF Centro de Investigaciones Innocenti.
- Lansdown, G. (2011). *Every child's right to be heard. A resource guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No.12*. London: Save the Children UK.
- Latorre, A., del Rincón, D., & Arnal, J. (1996). *Bases metodológicas de la investigación educativa*. Barcelona: GR92.
- Lewis, A. (2010). Silence in the Context of “Child Voice.” *Children & Society*, 24, 14–23. doi:10.1111/j.1099-0860.2008.00200.x
- Liebel, M. (2009a). Ciudadanía desde abajo. Derechos de la niñez y movimientos sociales. In C. Villagrasa & I. Ravetllat (Eds.), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia. Un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño* (pp. 485–499). Barcelona: Bosch.
- Liebel, M. (2009b). Sobre la historia de los Derechos de la Infancia. In M. Liebel & M. Martínez (Eds.), *Infancia y derechos humanos. Hacia una ciudadanía participante y protagónica*. (pp. 23–40). Perú: IFEJANT.
- Liebel, M., Martínez, M., Rechnagel, A., Cussiánovich, A., Figueroa, E., Sauri, G., ... Bazán, J. E. (2009). *Infancia y Derechos Humanos. Hacia una ciudadanía participante y protagónica*. (M. Liebel & M. Martínez Muñoz, Eds.). Perú: IFEJANT - Instituto de Formación para Educadores de Jóvenes, Adolescentes y Niños Trabajadores de América Latina y el Caribe.
- Lila, M., Buelga, S., & Musitu, G. (2006). *Programa LISIS. Las relaciones entre padres e hijos en la adolescencia*. Madrid: Pirámide.
- Lin, N., & Ensel, W. (1989). Life stress and health: Stressors and resources. *American Sociological Review*, 54, 382–399.
- Linds, W., Goulet, L., & Sammel, A. (2010). *Emancipatory Practices: Adult/Youth Engagement for Social and Environmental Justice*. Rotterdam: Sense Publishers.

- Lizardi, M., & Molina, G. (2003). La intervención grupal como estrategia de cambio en situaciones de violencia familiar. In *Tercera Conferencia de Trabajo Social Forense, 12 y 13 de junio* (pp. 1–19). Gurabo - Puerto Rico: Oficina de Servicios de la Rama Judicial de Puerto Rico.
- Lodge, C. (2005). From hearing voices to engaging in dialogue: problematising student participation in school improvement. *Journal of Educational Change, 6*(2), 125–146. doi:10.1007/s10833-005-1299-3
- López, F. (1995). *Necesidades de la infancia y protección infantil 1. Fundamentación teórica, clasificación y criterios educativos*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales.
- López, F. (2008). *Necesidades en la infancia y en la adolescencia. Respuesta familiar, escolar y social*. Madrid: Ediciones Pirámide.
- López-Cábanas, M., & Chacón, F. (1999a). Apoyo social, redes sociales y grupos de autoayuda. In *Intervención psicosocial y servicios sociales. Un enfoque participativo* (2nd ed., pp. 183–216). Madrid: Síntesis.
- López-Cábanas, M., & Chacón, F. (1999b). *Intervención psicosocial y servicios sociales. Un enfoque participativo*. Madrid: Síntesis.
- Lundy, L. (2007). “Voice” is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal, 33*(6), 927–942. doi:10.1080/01411920701657033
- Lundy, L., & McEvoy, L. (2009). Developing outcomes for educational services: a children’s rights-based approach. *Effective Education, 1*(1), 43–60. doi:10.1080/19415530903044050
- Máiquez, M. L., Rodrigo, M. J., Capote, C., & Vermaes, I. (2000). *Aprender en la vida cotidiana. Un programa experiencial para padres*. Madrid: Visor.
- Mama, R. S. (2010). Needs, Rights, and the Human Family: The Practicality of the Convention on the Rights of the Child. *Child Welfare, 89*(5), 177–190.
- Martín, X. (2014). Adolescentes en riesgo y servicio a la comunidad. *Bordón, 66*(3), 75–89.
- Martínez, M., & Puig, J. M. (2011). Aprenentatge servei: de l’Escola Nova a l’educació d’avui. *Temps d’Educació, 41*, 11–24.
- Martínez, R. (2007). *La investigación en la práctica educativa: Guía metodológica de la investigación para el diagnóstico y evaluación en los centros docentes*. Madrid: Centro de Investigación y Documentación Educativa (CIDE).

- Martínez Rodríguez, J. B. (2010). El currículum como espacio de participación. La democracia escolar ¿es posible? In J. Gimeno Sacristán (Ed.), *Saberes e incertidumbres sobre el currículum* (pp. 162–179). Madrid: Morata.
- Martínez-Ten, A. (2010). *Los derechos de las niñas y de los niños. Acompañándoles en el conocimiento de sus Derechos*. Madrid: FETE-UGT.
- Martínez-Ten, A., Domínguez, I., Freire, E., & Bosch, I. (2007). *PENIA 2006-2009. Guía nacional para la aplicación de los Derechos de la Infancia y la Adolescencia en España. Versión adaptada para chicos y chicas*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- Martín-Quintana, J. C., Máiquez, M. L., Rodrigo, M. J., Byrne, S., Rodríguez-Ruiz, B., & Rodríguez-Suárez, G. (2009). Programas de Educación Parental Parenting Programs. *Intervención Psicosocial*, 18(2), 121–133.
- Mateos, A. (2011). *Necesidades socioeducativas en la adolescencia sobre la violencia de género: propuesta educativa*. Universitat de Barcelona.
- Mateos, A. (2013). *Programa Gener@-T. Programa socioeducativo para la prevención de la violencia de género en parejas adolescentes*. Madrid: Pirámide.
- Mayall, B. (2002). *Towards a Sociology of Childhood*. Buckingham: Open University Press.
- Meirieu, P. (2004). *El maestro y los derechos del niño. ¿Historia de un malentendido?* Barcelona: Octaedro.
- Milani, P., Serbati, S., & Ius, M. (2011). *Programma di Intervento Per la Prevenzione dell'Istituzionalizzazione - P.I.P.P.I.* Padova: Università degli Studi di Padova - Dipartimento di Scienze dell'Educazione.
- Ministerio de Sanidad Servicios Sociales e Igualdad. (2013). *II Plan estratégico nacional de infancia y adolescencia 2013-2016 (II PENIA)* (Vol. 2016). Madrid.
- Mitra, D. L. (2008). Amplifying student voice. *Educational Leadership*, (November), 20–25.
- Montenegro, M. (2001). *Conocimientos, agentes y articulaciones: Una mirada situada a la Intervención Social*. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Montminy, L., Allard, M., Asselin, S., & Chartrand, S. (2006). *Venir en aide aux aînées vivant de la violence conjugale. Sur le chemin de Paulette. Guide d'intervention de groupe*. (Centre de recherche interdisciplinaire sur la violence familiale et la violence faite aux femmes, Ed.). Montréal.
- Morin, S., & Grenier, S. (2010). *L'intervention de groupe dans le passage à la vie autonome. Manuel de formation*. Montréal: Université du Québec en Abitibi-Temiscamingue.

- Moro, A. C. (1991). *Il bambino è un cittadino*. Milano: Mursia.
- Mundet, A. (2014). *Els llenguatges artístics: metodologies socioeducatives de promoció de la resiliència*. Universitat de Barcelona.
- Musitu, G., Buelga, S., Lila, M., & Cava, M. J. (2004). *Familia y adolescencia. Un modelo de análisis e intervenció psicosocial*. Madrid: Síntesis.
- Naciones Unidas. (2006). *Preguntas frecuentes sobre el enfoque de derechos humanos en la cooperación para el desarrollo*. Ginebra: Naciones Unidas.
- Naciones Unidas. (2010). Humanito 4. Programa educativo interactivo. Derecho a tener derechos. Argentina y Uruguay: Naciones Unidas.
- Novella, A. (2012). La participación infantil: concepto dimensional en pro de la autonomía ciudadana. *TESI, Teoría de La Educación. Educación Y Cultura En La Sociedad de La Información*, 13(2), 380–403.
- Novella, A. M., Agud, I., Llena, A., & Trilla, J. (2013). El concepto de ciudadanía construido por jóvenes que vivieron experiencias de participación infantil. *Bordón*, 65(3), 93–108.
- Novella, A. M., Llena, A., Noguera, E., Gómez, M., Morata, T., Trilla, J., ... Cifre-Mas, J. (2014). *Participación infantil y construcción de la ciudadanía*. Barcelona: Graó.
- Nussbaum, M. C. (2006). Education and Democratic Citizenship: Capabilities and Quality Education. *Journal of Human Development*. doi:10.1080/14649880600815974
- Ochaíta, E., Espinosa, M. A., & Grediaga, M. C. (1994). ¿Cómo entienden los niños el derecho a la igualdad? *Infancia Y Sociedad*, 27/28, 61–76.
- Ogden, T., Bjørnebekk, G., Kjøbli, J., Patras, J., Christiansen, T., Taraldsen, K., & Tollefsen, N. (2012). Measurement of implementation components ten years after a nationwide introduction of empirically supported programs – a pilot study. *Implementation Science*, 7(1), 49. doi:10.1186/1748-5908-7-49
- Ogden, T., & Fixsen, D. L. (2014). Implementation Science. A brief overview and a look ahead. *Zeitschrift Für Psychologie*, 222(1), 4–11. doi:10.1027/2151-2604/a000160
- Palos, J. (2011). Aprenentatge servei. Aprendre de forma competencial i amb responsabilitat social. *Temps d'Educació*, 41, 25–40.
- Parra-Ramajo, B. (2012). Estudio sobre los factores de cambio en grupos socioeducativos de familias de acogida extensa. *Portularia*, XII(Extra), 131–139. doi:10.5218/PRTS.2012.0014
- Plataforma de Infancia. (2011a). *Claroscuro. Una visión más humana sobre los derechos de la infancia*. Madrid: Plataforma de Organizaciones de Infancia.

- Plataforma de Infancia. (2011b). *La fábrica de ideas. Día Universal de los Derechos de la Infancia 2011*. Madrid: Plataforma de Organizaciones de Infancia.
- Premoli, S. (2012). *Bambini, adolescenti e famiglie vulnerabili. Nuove direzioni nei servizi socioeducativi*.
- Puig, J. M. (Coord. ., Batlle, R., Bosch, C., de la Cerda, M., Climent, T., Gijón, M., ... Trilla, J. (2009). *Aprendizaje servicio (ApS). Educación y compromiso cívico*. Barcelona: Graó.
- Puig, J. M., Batlle, R., Bosch, C., & Palos, J. (2007). *Aprendizaje servicio. Educar para la ciudadanía*. Barcelona: Octaedro.
- Puig, J. M., de la Cerda, M., Escofet, A., Freixa, M., Gómez-López, S., López-Margall, A., ... Sánchez-Valverde, C. (2012). *Compromís cívic i aprenentatge a la universitat: Experiències i institucionalització de l'aprenentatge servei*. (J. M. Puig, Ed.). Barcelona: Editorial Graó.
- Puig, J. M., Gijón, M., Martín, X., & Rubio, L. (2011). Aprendizaje-servicio y Educación para la Ciudadanía. *Revista de Educación*, (número extraordinario), 45–67.
- Puig, J. M., Martín, X., & Batlle, R. (2008). *Cómo iniciar un proyecto de aprendizaje y servicio solidario*. Bilbao: Fundazioa Zerbikas.
- Qvortrup, J. (2002). Sociology of Childhood: Conceptual Liberation of Children. In J. Qvortrup & F. Mouritsen (Eds.), *Childhood and Children's Culture* (pp. 43–78). Copenhagen: University Press of Southern Denmark.
- Qvortrup, J. (2005). *Studies in modern childhood. Society, agency, culture*. New York: Palgrave Macmillan.
- Reynaert, D., Bouverne-De Bie, M., & Vandeveldel, S. (2010). Children's rights education and social work: Contrasting models and understandings. *International Social Work*, 53(4), 443–456. doi:10.1177/0020872809355367
- Richter, R., & Zartler, U. (2011). Children participating in family decisions. *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 32, 7–24.
- Robinson, C. (2011). Children's rights in student voice projects: where does the power lie? *Education Inquiry*, 2(3), 437–451.
- Robinson, C., & Fielding, M. (2007). *Children and their primary schools: Pupil's voices*. Cambridge.
- Robinson, C., & Taylor, C. (2007). Theorizing student voice: values and perspectives. *Improving Schools*, 10(1), 5–17. doi:10.1177/1365480207073702

- Rodrigo, M. J., Martín, J. C., Máiquez, M. L., & Rodríguez, G. (2007). Informal and formal supports and maternal child-rearing practices in at-risk and non at-risk psychosocial contexts. *Children and Youth Services Review*, 29(3), 329–347. doi:10.1016/j.chilyouth.2006.03.010
- Rodríguez-Gallego, M. R. (2014). El Aprendizaje-Servicio como estrategia metodológica en la Universidad. *Revista Complutense de Educación*, 25(1), 95–113. doi:10.5209/rev_RCED.2014.v25.n1.41157
- Rodríguez-Pascual, I. (2007). Enfoque de Derechos y Protección Integral: ¿Dónde están las resistencias? Evidencias en el caso costarricense. In *IV Congreso Internacional – VII Congreso Nacional de Trabajo Social*. San José, Costa Rica.
- Rodríguez-Pascual, I., & Morales-Marente, E. (2013). ¿Cuántas veces dejamos de ser niños? Un análisis de la representación social de la autonomía infantil. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 143(Julio-Septiembre), 75–92. doi:10.5477/cis/reis.143.75
- Romero, C., & Salicetti, A. (2009). La contribución del trabajo grupal de los estudiantes como estrategia docente en la formación del maestro especialista en Educación Física. *Revista Iberoamericana de Educación*, 49(8), 1–13.
- Roose, R., & Bouverne-De Bie, M. (2007). Do children have rights or do their rights have to be realised? The United Nations Convention on the Rights of the Child as a Frame of Reference for Pedagogical Action. *Journal of Philosophy of Education*, 41(3), 431–443. doi:10.1111/j.1467-9752.2007.00568.x
- Roy, V., Lindsay, J., Thibault, S., & Bernard, F.-O. (2009). *L'utilisation des facteurs d'aide : des outils pour les pratiques de groupe auprès des femmes et des enfants en contexte de violence conjugale*. (Centre de recherche interdisciplinaire sur la violence familiale et la violence faite aux femmes, Ed.). Montréal.
- Rudduck, J., & Flutter, J. (2007). *Cómo mejorar tu centro escolar dando la voz al alumnado*. Madrid: Morata.
- Sabariego, M. (2004). La investigación educativa: génesis, evolución y características. In R. Bisquerra (Ed.), *Metodología de la investigación educativa*. Madrid: La Muralla.
- Saborit, R., Prado, P., Cerradelo, C., & Gil, L. (2008). *La participación infantil en la resolución pacífica de conflictos*. Valencia: UNICEF-Comité Valencia & Save The Children Valencia.
- Sandín, M. P. (2003). *Investigación cualitativa en educación: fundamentos y tradiciones*. Madrid: McGraw-Hill.
- Save The Children. (2002). *Programación de los Derechos del Niño. Cómo aplicar un Enfoque de Derechos del Niño en la Programación. Manual para los miembros de Save the Children*. Sweden: Alianza Internacional Save the Children.

- Save The Children. (2003). *¿Así que quiere consultar con los niños y las niñas? Paquete de herramientas para la buena práctica*. London: Alianza Internacional Save the Children.
- Save The Children. (2005). *Programa de educación en valores. Guía del programa*. Madrid: Save the Children.
- Save the Children. (2010). Participació. Protagonistes dels nostres Drets. Barcelona: Save the Children.
- Save The Children Suecia. (2004). *Programación de los derechos del niño. Guía de capacitación*. Lima, Perú: Save the Children Suecia. Programa Regional para América Latina y el Caribe.
- Save The Children Suecia. (2005). *Programación de los Derechos del Niño. Cómo aplicar un Enfoque de Derechos en la Programación. Un manual para los miembros de la Alianza Internacional Save the Children (2nd ed.)*. Lima, Perú: Save the Children Suecia. Programa Regional para América Latina y el Caribe.
- Schnoor, O. (2012). Early childhood studies as vocal studies: Examining the social practices of “giving voice to children’s voices” in a crèche. *Childhood*, 20(4), 458–471.
- Sebba, J., & Robinson, C. (2010). *Evaluation of UNICEF UK’s Rights Respecting Schools Award*. London.
- Shier, H. (2001). Los caminos hacia la Participación: Aperturas, Oportunidades y Obligaciones. Un nuevo modelo para enriquecer la participación de la niñez en la toma de decisiones, conforme al Artículo 12 de la Convención de las Naciones Unidas sobre los Derechos de la Ni. *Children & Society*, 15, 107–117. doi:10.1002/CHI.617
- Shier, H. (2010). Children as Public Actors: Navigating the Tensions. *Children & Society*, 24, 24–37. doi:10.1111/j.1099-0860.2008.00208.x
- Shier, H., & CESESMA. (2012). *Niños, niñas y adolescentes contribuyendo para que se cumplan nuestros derechos en Nicaragua. Guía de facilitación*. Managua, Nicaragua: CODENI.
- Shier, H., Hernández, M., Centeno, M., Arróliga, I., & González, M. (2013). Incidencia de niños, niñas y adolescentes como ciudadanos activos en Nicaragua: metodologías, modalidades y condiciones facilitadoras para lograr impacto real. *Revista Iberoamericana Sobre Niñez Y Juventud En Lucha Por Sus Derechos*, 7(Noviembre-Mayo), 121–134.
- Shier, H., Hernández, M., Centeno, M., Arróliga, I., & González, M. (2014). How Children and Young People Influence Policy-Makers: Lessons from Nicaragua. *Children & Society*, 28, 1–14. doi:10.1111/j.1099-0860.2012.00443.x

- Sinigaglia, I., Bori, N., & Jaimes, D. (2006). *El derecho a tener derechos. La ciudadanía de niños, niñas y adolescentes*. Buenos Aires, Argentina: Centro Nueva Tierra.
- Sità, C. (2010). Mettere al centro l'esperienza. In L. Mortari (Ed.), *Dire la pratica. la cultura del fare scuola* (pp. 71–107). Milano: Bruno Mondadori.
- Sità, C. (2013). Soggetto, libertà e senso dell'educare. Il pensiero sull'educazione. In E. Madriz & M. Cornacchia (Eds.), *Educazione e insegnamento. La testimonianza di una realtà inscindibile. Scritti in onore a Claudio Desinan* (pp. 63–73). Trieste: EUT (Edizioni Università di Trieste).
- Susinos, T., & Ceballos, N. (2012). Voz del alumnado y presencia participativa en la vida escolar. Apuntes para una cartografía de la voz del alumnado en la mejora educativa Student Voice and Participatory Presence in School Life. Notes for Mapping Student Voice in Educational Improvement. *Revista de Educación*, 359(septiembre-diciembre), 24–44. doi:10.4438/1988-592X-RE-2012-359-194
- Thomson, P., & Gunter, H. (2006). From “consulting pupils” to “pupils as researchers”: a situated case narrative. *British Educational Research Journal*, 32(6), 839–856. doi:10.1080/01411920600989487
- Toffano, E. (2004). Condizione dell'Infanzia e educazione ai diritti umani. Una lettura pedagogica tra analisi, partecipazione, proposta. In P. de Stefani (Ed.), *A scuola con i diritti dei bambini. Esperienze di educazione ai diritti promosse dal Pubblico Tutore dei Minori del Veneto* (pp. 21–74). Padova: Università degli Studi di Padova.
- Toffano, E. (2007). *Ripensare la relazione educativa*. Lecce: Pensa Multimedia.
- Tonucci, F. (1998). *La ciudad de los niños: un modo nuevo de pensar la ciudad*. Madrid: Fund. Germán Sánchez Ruipérez.
- Torrego Seijo, J. C. (coord. ., Barranco-Barroso, R., Funes-Lapponi, S., & Mas-Ruiz, C. (2012). *La ayuda entre iguales para mejorar la convivencia escolar. Manual para para la formación de alumnas/os ayudantes*. Madrid: Narcea.
- Torres, C., & Pérez de Villar, M. J. (2007). *Dinámica de grupos en formación de formadores. Casos prácticos* (3rd ed., Vol. 3a). Barcelona: Herder.
- Torres Santomé, J. (2010). *La justicia curricular. El caballo de Troya de la cultura escolar*. Madrid: Morata.
- Trilla, J., & Novella, A. M. (2001). Educación y participación social de la infancia. *Revista Iberoamericana de Educación*, 26, 137–164.
- Trilla, J., & Novella, A. M. (2011). Participación, democracia y formación para la ciudadanía. Los consejos de infancia. *Revista de Educación*, 356(septiembre-diciembre), 23–43.

- Tuvilla, J. (2004). *La Convención sobre los Derechos del Niño(a). Propuesta para la Educación Secundaria*.
- UNICEF. (2003). *Ningú n'està exclós! - Kids inclusive. Ningú n'està exclós! - Kids inclusive*. Barcelona: Fundació Roger Torné.
- UNICEF. (2007). *La Convención sobre los derechos del niño alcanza la mayoría de edad. Documento informativo*. Madrid: UNICEF.
- UNICEF. (2008). *Rights Respecting Schools in England. Briefing Paper*. London: UNICEF-UK.
- UNICEF Canada. (2005). *Rights, wants & needs. Teaching for children's rights. Card and activity kit*. Toronto: UNICEF Canada.
- UNICEF Canada. (2008). *Helping to make your classroom a global schoolhouse!* Toronto: UNICEF Canada.
- UNICEF UK. (2009). *Thinking rights. School resource pack for ages 11-16*. London: UNICEF UK.
- UNICEF-Comité Aragón. (2004). *"En el mundo a cada rato" Cuaderno del Profesor. Guía de propuestas didácticas*. Zaragoza: UNICEF.
- UNICEF-Comité Catalunya. (2010). *Convenció sobre els Drets de l'Infant. Versió adaptada per a joves*. Barcelona: UNICEF.
- UNICEF-Comité Catalunya. (2011). *La Convenció sobre els Drets de l'Infant: una revolució silenciosa. Reptes i recomanacions sobre la seva aplicació a Espanya*. Barcelona: UNICEF.
- UNICEF-Comité Español. (1995). *Educación para el Desarrollo. Manual para el profesorado*. Madrid: UNICEF Comité Español.
- UNICEF-Comité Murcia. (2007). *Viviendo al Derecho. Defensa de los Derechos de la Infancia. Una estrategia para el desarrollo*. Murcia: UNICEF-Comité Murcia.
- United Nations Children's Fund. (2001). *The participation rights of adolescents: A strategic approach*. New York.
- Unterhalter, E. (2007). Gender equality, education and the Capability Approach. In M. Walker & E. Unterhalter (Eds.), *Amartya Sen's Capability Approach and Social Justice in Education* (pp. 87–107). New York: Palgrave Macmillan.
- Vanistendael, S. (2013). Resiliencia: el reto del cambio de mirada. In *II Congreso Europeo de resiliencia, 17-19 octubre*. Bilbao.

- Vaquero, E., Urrea, A., & Mundet, A. (2014). Promoting Resilience through Technology, Art and a Child Rights-Based Approach. *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 45, 144–159.
- Vaux, A. (1990). An Ecological Approach to Understanding and Facilitating Social Support. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(4), 507–518. doi:10.1177/0265407590074007
- Velázquez, L., Pérez, S., Cortés, M., Vázquez, P., Molina, H., Peña, J. A., ... Román, A. J. (2012). *Cuadernillo de dispositivos didácticos sobre derechos de la infancia*. Chiapas, México: Chiapas Gobierno del Estado. Secretaría de Educación.
- Verhellen, E. (1992). Los derechos del niño en Europa. *Infancia Y Sociedad*, 15, 37–60.
- Verhellen, E. (2008). Contenuto, entrata in vigore e monitoraggio. In *Vent'anni d'infanzia. Retorica e diritti dei bambini dopo la convenzione dell'ottantanove* (pp. 57–68). Milano: Edizioni Angelo Guerini.
- Verheyde, M. (2009). Niños informando sobre derechos de la infancia. El ejemplo de Bélgica y Rumanía. In C. Villagrasa & I. Ravetllat (Eds.), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia. Un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño* (pp. 293–301). Barcelona: Bosch.
- Villagrasa, C. (2008). Los derechos de la infancia y de la adolescencia. La participación social de la infancia y la adolescencia, por su incorporación a la ciudadanía activa. *Enrahonar*, 40/41, 141–152.
- Villagrasa, C. (2009). Reflexiones en torno a la aplicación internacional de la Convención sobre los Derechos del Niño desde el derecho de participación: las pautas marcadas en los congresos mundiales sobre derechos de la infancia y de la adolescencia. In C. Villagrasa & I. Ravetllat (Eds.), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia. Un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño* (pp. 55–80). Barcelona: Bosch.
- Villalta, G. (2009). Participación y responsabilidad social en la aplicación de la Convención sobre los Derechos del Niño y la superación de las recomendaciones del comité de los derechos del niño. In C. Villagrasa & I. Ravetllat (Eds.), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia. Un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño* (pp. 303–326). Barcelona: Bosch.
- Vivas, P. (2011). Tècniques de dinàmica de grups. In J. Rojas & P. Vivias (Eds.), *Dinàmica de grups*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- Wearing, M. (2011). Strengthening youth citizenship and social inclusion practice — The Australian case: Towards rights based and inclusive practice in services for

marginalized young people. *Children and Youth Services Review*, 33(4), 534–540.
doi:10.1016/j.chilyouth.2010.05.012

